

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ

Katedra obecné antropologie

Mgr. Iva Pechová

**Němci před Mimořádným lidovým soudem v Brně:
Obraz Němce na stránkách brněnského tisku v letech
1945 – 1947**

Diplomová práce

Vedoucí práce: doc. Dr. phil. Pavel Himl

Praha 2015

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem práci vypracovala samostatně. Všechny použité prameny a literatura byly řádně citovány. Práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 22. června 2015

Mgr. Iva Pechová

Poděkování

Na tomto místě bych nejprve ráda poděkovala vedoucímu práce, docentu Pavlu Himlovi, za jeho všestrannou vědeckou pomoc při vedení této práce. Dále bych ráda vyjádřila poděkování za finanční podporu, které se mi dostalo z prostředků Fakulty humanitních studií v rámci projektu SVV „Jiné’ v evropské moderně – reprezentace, sociální praxe a reakce“.

V neposlední řadě děkuji svým blízkým za jejich obrovskou lidskou podporu a trpělivost.

3	ANALÝZA OBRAZU NĚMCE	41
3.1	Obraz Němce v projevech a textech předních politických představitelů let 1945 - 1947	41
3.1.1	Obraz Němce u Edvarda Beneše	41
3.1.2	Obraz Němce u Prokopa Drtiny	48
3.1.3	Obraz Němce u Ivana Herbena	50
3.1.4	Shrnutí	55
3.2	Obraz Němců v dobovém regionálním tisku	57
3.2.1	Obraz Němců na stránkách dobového regionálního tisku v historickém narativu	57
3.2.1.1	Následováníhodné příklady historických osobností a událostí	59
3.2.1.2	Negativní příklady z historie	68
3.2.1.3	Shrnutí	70
3.2.2	Retribuční reprezentace Němce na příkladu osob, souzených Mimořádným lidovým soudem v Brně.....	72
3.2.2.1	Úvod	72
3.2.2.2	Kolektivní vina Němců	73
3.2.2.3	Český národ příkladným vzorem (pro) vítěze?	76
3.2.2.4	Odpudivé reprezentace Němce.....	79
3.2.2.4.1	Němci jako letitá, protičeskou nenávisť motivovaná hrozba .	79
3.2.2.4.2	Němci jako zrádci	82
3.2.2.4.3	Němci nenávislní	83
3.2.2.4.4	Přirovnání Němců k nepřirozeným elementům či nemocem..	85
3.2.2.4.5	Nelidskost Němců.....	86
3.2.2.4.5.1	Spodina nelidského společenství.....	92
3.2.2.4.6	Odpudivý fyzický vzhled Němců	95
3.2.2.5	Zesměšňující reprezentace Němce	96

3.2.2.5.1	Popis fyzického vzhledu jako zesměšňující prostředek.....	101
3.2.2.5.1.1	Úpadek Německa ve fyzických reprezentacích Němců ...	102
3.3	Obraz zrádce českého národa (odrodilce).....	105
3.3.1	Kdo je tzv. odrodilec?	105
3.3.2	Obraz odrodilce	109
3.3.2.1	Fyzický vzhled	109
3.3.2.2	Bezcharakterní zločinci, jedinci bez skrupulí a citu.....	111
3.3.2.3	Zesměšnění.....	117
3.3.2.4	Zrada národa, zrada lidství? (vyčlenění odrodilců).....	120
4	SHRNUTÍ A ZÁVĚRY	122
5	SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ.....	128
5.1	Prameny.....	128
5.1.1	Projevy politických představitelů.....	128
5.1.2	Dobový regionální tisk	128
5.2	Literatura	130
5.3	Internet	131

ABSTRAKT

V této práci jsem se zabývala tím, jak byl na stránkách brněnského dobového tisku vytvářen obraz Němce, a to na příkladu osob, souzených u Mimořádného lidového soudu v Brně. Pracovala jsem s deníky z období od skončení II. světové války do konce června 1947, kdy skončila činnost Mimořádných lidových soudů, zřízených dekretem č. 16/1945 Sb. Zaměřila jsem se na zpravodajství a články, pojednávající o případech těch obviněných, kteří byli německé národnosti již před válkou, nebo ji přijali v průběhu německé okupace. Zajímalo mě jak, na jakých rovinách, jakými jazykovými prostředky je v těchto příspěvcích konstruován obraz Němce. Dále jsem se snažila zjistit, jestli a případně jak mnoho koresponduje tento obraz Němce, konstruovaný v brněnském tisku, s obrazem Němce, který je vytvářen v projevech předních politických představitelů Edvarda Beneše, Prokopa Drtiny a Ivana Herbena. V neposlední řadě mě zajímalo, jakou roli mohly hrát Mimořádné lidové soudy v poválečném česko-německém vyrovnání, jaký byl obraz těchto tribunálů, podávaný na stránkách brněnského tisku a zda je možné na příkladu Mimořádného lidového soudu v Brně odpovědět na otázku, jestli byly Mimořádné lidové soudy považovány za součást vyvrcholení česko-německého souboje.

THE ABSTRACT

I was dealing with the image of the German in the way how it had been constructed in the articles in regional newspapers from Brno. I was interested about how, in which consequences and with which metaphors or language instruments had been this image of German created. I was working with the articles about Special People's Court in Brno and about only the German defendants. There were two groups of these defendants. The first was created by people who had been Germans also before the World War II. There were also Germans who had accepted the German Nationality during the World War II. I was interested in both groups. I chose the newspapers from the period which starts with the end of the World War II and ends with the end of July 1947 - that is also the end of the special People's Courts established by the President's Decree Nr.16/1945 Sb. Then I was trying to find the consequences between the image of the German in regional newspapers from Brno and the image of German which had been constructed in the Political Speeches of Edvard Beneš, Prokop Drtina and Ivan Herben. I was also trying to answer the question what was the role of Special Public's Courts in the Czech-German equalization and if it is possible that these Courts were one of the culmination of these equalization.

1 ÚVOD

V tomto roce si připomínáme 70 let od skončení druhé světové války. První dny, měsíce až roky, které po porážce a kapitulaci Německa následovaly, byly (nejen) v Československu ve znamení velkých změn a rázných rozhodnutí, jejichž výsledky či následky se stávají tématem veřejných diskusí na různých úrovních ještě v současnosti.

Kroky, učiněné v Československu v rámci tzv. retribuice, se dotkly valné části tehdejšího obyvatelstva. Vedle do dnešních dnů nejdiskutovanějších témat – odsunu Němců a tzv. Benešových dekretů¹ – to byla mj. také činnost Mimořádných lidových soudů.² Jejich hlavním úkolem bylo vypořádat se s těmi, kteří se v době okupace Československa provinili proti zákonu tak, jak to vymezoval prezidentský dekret č. 16/1945 Sb., někdy nazývaný též „velký retribuční dekret“. Postihováni měli být jak Němci, tak občané, hlásící se v době okupace k československé národnosti. Tyto soudy za dobu své téměř dvouleté činnosti stihly projednat 37 982 z 38 316 případů, které jim předali státní žalobci. K trestu smrti bylo odsouzeno 713 a na doživotí 741 osob, 1 634 případů bylo kvůli své složitosti či nejasnosti postoupeno řádným soudům, stejně jako případy, které do ukončení činnosti Mimořádných lidových soudů nestihly tyto tribunály projednat.

Jak ukazují na stránkách v analytické části této práce, byla činnost Mimořádných lidových soudů ve své době považována za velmi významnou součást poválečného uspořádání poměrů v Československu. Navzdory tomu se však monografie či významnějšího odborného zájmu z řad historiků o tyto instituce dostalo jen některým

¹ Tyto dekry byly vydány v době druhé světové války a krátce po jejím skončení, protože v tu dobu neexistovala instituce, která by mohla vykonávat zákonodárnou moc. Dekry se dělily dva druhy. Prvním byly dekry ústavní, které se po svém schválení Prozatímním Národním shromážděním staly ústavními zákony. Druhým byly dekry, které se po tomto schválení staly zákony. Toto schválení proběhlo 5. března 1946 prostřednictvím přijetí ústavního zákona č. 57/1946 Sb. Tyto dekry řešily například otázku znárodnění průmyslových podniků, pojišťoven a bank, zaváděly centrální plánování či všeobecnou pracovní povinnost. Především však řešily konfiskaci majetku etnických Němců a Maďarů, ztrátu československého občanství Němců a Maďarů a zrušení německé univerzity a německých vysokých škol technických. Dekry jsou platné dodnes a s tím i veškeré změny, které se v jejich důsledku udály. Zdroj např.: Edvard Beneš – „Paměti 1938 – 1945“ (ed. Milan Hauner), Praha 2007, 3 svazky; Edvard Beneš – „Odsun Němců z Československa: Výbor z Pamětí, projevů a dokumentů 1945 – 1947“, Praha 1996, 237 stran nebo Kolektiv autorů – „Rozumět dějinám“, Praha 2002, 304 stran.

² Problematice retribuice a Mimořádných lidových soudů je věnována samostatná kapitola v rámci této práce. Viz „*Retribuce po druhé světové válce v Československé republice*“.

tribunálům.³ Mezi ty dosud opomíjené lidové soudy se řadí také Mimořádný lidový soud v Brně (MLS v Brně), navzdory tomu, že byl například prvním tribunálem, který počátkem června 1945 zasedl. Přestože ani můj text nemá ambice tuto mezeru ve studiích poválečného retribučního soudnictví zaplnit, je zde Mimořádnému lidovému soudu věnováno hodně prostoru.

Dny, měsíce a roky, o nichž se zmiňuji v úvodu, byly totiž také obdobím, v jehož průběhu byl veřejný prostor prosycen, kromě jiného, také více či méně přímočarými, generalizujícími až zjednodušujícími názory a soudy o tom, kdo je špatný a kdo dobrý, či jaké chování, jednání a vlastnosti jsou negativní a jaké pozitivní. Ve veřejném prostoru tak byly konstruovány v podstatě dva obrazy protikladných postav, (zpravidla) dobrých Čechů a (takřka bez výjimky) zlých Němců.

Mým hlavním cílem je ukázat, jak byl (re)konstruován především obraz Němce – a to na příkladu toho, jak o brněnském lidovém tribunálu a především jedincích, kteří před ním stanuli v roli obžalovaných, psali doboví regionální novináři a jak jimi vytvořený obsah článků (ne)korespondoval s projevy tehdejších významných politických osobností. Vedle tohoto stěžejního cíle se v průběhu studia a analýzy pramenného materiálu jaksi „samovolně“ vynořila také otázka na míru významnosti lidových tribunálů nejen v rámci poválečných poměrů v Československu, ale také v kontextu česko-německého soužití obecně. Odpověď na ni se tak stala dalším cílem této práce.

³ Viz např.: Mečislav Borák - „Spravedlnost podle dekretu. Retribuční soudnictví v ČSR a Mimořádný lidový soud v Ostravě (1945 – 1948)“, Šenov u Ostravy 1998, 450 stran; Václav Jiřík – „Nedaleko od Norimberku. Z dějin retribučních soudů v západních Čechách.“, Cheb 2000, 725 stran; Lucie Jarkovská – „Odplata či spravedlnost?: mimořádné lidové soudy 1945 – 1948 na Královeshradecku“, Praha 2008, 364 stran; Kateřina Kočová, Zdeněk Radvanovský, Jitka Suchá - „Mimořádný lidový soud v Liberci a Litoměřicích v letech 1945 – 1948“, Ústí nad Labem 2001, 104 stran; Ivana Rapavá – „Mimořádný lidový soud v Mostě v letech 1945 – 1948“, Ústí nad Labem 2010, 252 stran nebo Jiří Grézl - „Mimořádný lidový soud v Olomouci 1945“, Šumperk 2007, 115 stran.

2 TEORETICKÁ ČÁST

2.1 Výběr a vymezení tématu

Výběr tématu nebyl od začátků úplně jednoznačný. Chtěla jsem pokračovat ve svém zájmu o poválečnou historii Československa a trest smrti, který vyústil v bakalářskou práci o procesu a popravě Karla Hermanna Franka. Procesem a exekucí K. H. Franka jsem se zabývala v kontextu van Dülmenova „divadla hrůzy“ a hledala v nich symbolické akcenty pro tehdejší veřejnost a odpověď na otázku, jestli a případně nakolik se ve Frankově případě jednalo o inscenaci poprav v duchu raněnovověkého úzu. Hlavním pramenem této práce byl dobový celostátní tisk.⁴

Pokračovat hlouběji v tomto tématu v diplomové práci se neukázalo jako nosné. Zaměřila jsem se tedy na obecnější rovinu - retribuci, konkrétně činnost mimořádných lidových soudů v poválečném Československu, která byla řízena především dekretem prezidenta č. 16/1945 Sb. a které fungovaly od počátku června 1945 do 4. května 1947. S vědomím toho, že dosud nebyl uceleně zpracován Mimořádný lidový soud (MLS) v Brně, jsem se zaměřila právě na tuto instituci. Jako hlavní téma jsem si vymezila obraz Němce tak, jak je (re)konstruován v reportážích či článcích o činnosti tohoto lidového tribunálu v Brně na stránkách regionálního tisku. Původně jsem zamýšlela pracovat přímo s obžalovacími řečmi prokurátorů, nicméně po prostudování řady spisů v Moravském zemském archivu v Brně se ukázalo, že tyto řeči nejsou kvůli své ryze odborné stylizaci pro účel mé práce nijak přínosné. Jako hlavní pramen jsem tedy zvolila regionální dobový tisk a na jeho stránkách se zaměřila na to jak, na jakých rovinách a v jakých kontextech je v článcích a reportážích o činnosti MLS v Brně a před ním stanuvšími obviněnými konstruován obraz „Němce“. S ohledem na níže specifikované výzkumné otázky se domnívám, že to bylo správné rozhodnutí. Je třeba mít na paměti, že v dané době byl tištěný denní tisk, vedle například rozhlasového vysílání či plakátů na ulici, významným a široce rozšířeným

⁴ Podrobněji viz: <https://is.cuni.cz/webapps/zzp/detail/88073>. /Náhled dne 20. 4. 2015/.

médiem, které plnilo řadu funkcí – nejen informační, ale také vzdělávací a výchovnou. Lze tudíž předpokládat, že možný vliv denního tisku na společenské vědomí byl nemalý.⁵

Kromě (re)konstrukce obrazu Němce na příkladu osob, souzených Mimořádným lidovým soudem v Brně, hledám také odpověď na otázku, jestli a případně nakolik tento obraz (ne)koresponduje s obrazem Němce, vykreslovaným předními politickými činiteli v jejich projevech. Zvolila jsem projevy vrcholných politiků (nejen) poválečné éry a zároveň vedoucích postav retribuční jako takové. Jak prezident Edvard Beneš⁶, tak jeho dlouholetý (nejen) politický spolupracovník a poválečný ministr spravedlnosti Prokop Drtina⁷, považovali retribuční a „očistu“ českého národa od „německého živlu“ za jeden ze zásadních a prvotních poválečných úkolů, bez jejichž dokončení nebude možné pokračovat v úspěšné obnově československého státu. Jako třetí osobnost, výrazně ovlivňující společenské i politické smýšlení o problematice česko-německého poválečného vyrovnání, jsem zvolila Ivana Herbena⁸, novináře, člena předsednictva národněsocialistické strany a také bývalého vězně nacistů. Jejich projevy se zabývám především z důvodu, že se domnívám, že právě v nich lze nalézt základní myšlenky, schémata, charakteristiky, obraty či metafory, které prostupovaly tehdejší poválečnou (nejen) československou společností a veřejným míněním v souvislosti s česko-německým vypořádáním. Především se však zaměřuji, podobně jako

⁵ Zdroj: <http://osvobozenebrno.mzk.cz/>. /Náhled dne 2. 6. 2015/.

⁶ Dr. Edvard Beneš (1884 – 1948) – původním povoláním právník, člen Československé strany národně socialistické a dlouholetý blízký přítel Tomáše Garrigua Masaryka. Je jedním z představitelů tzv. prvního československého odboje. Od počátků Československé republiky byl v čele jejího politického vedení – nejprve v letech 1918 až 1935 vykonával post ministra zahraničí a v krátkém období cca 1 roku mezi léty 1921 a 1922 post předsedy vlády. Poprvé byl prezidentem v letech 1935 až 1938. V době druhé světové války zastával tento post v rámci tzv. exilové vlády v Londýně. Po porážce Němců se vrátil do čela státu a prezidentský úřad zastával až do června 1948, kdy na post prezidenta abdikoval. Pro podrobnější informace o E. Benešovi viz např.: Edvard Beneš – „Paměti 1938 - 1945“ (ed. Milan Hauner), Praha 2007, 3 svazky; Edvard Beneš – „Odsun Němců z Československa: Výbor z Pamětí, projevů a dokumentů 1945 – 1947“, Praha 1996, 237 stran.

⁷ JUDr. Prokop Drtina (1900 – 1980) – původním povoláním právník, dlouholetý přítel a blízký spolupracovník Dr. Edvarda Beneše a bratranec Ivana Herbena. Stejně jako Beneš byl členem Československé strany národně socialistické. Před válkou působil jako Benešův tajemník, v období druhé světové války vstoupil v širokou známost mezi československou veřejností svými rozhlasovými projevy z Londýna, které se vysílaly pod pseudonymem „Pavel Svatý“. Po konci války se stal poslancem Prozatímního a následně Ústavodárného Národního shromáždění a ministrem spravedlnosti. Pro podrobnější informace o Dr. Prokopu Drtinovi a jeho životním osudu lze doporučit publikaci Ondřeje Koutka – „Prokop Drtina: osud československého demokrata“.

⁸ Ivan Herben (1900 – 1968) – žurnalista. V letech 1922 až 1928 byl redaktorem *Tribuny* a v letech 1928 až 1938 *Českého slova*. Vrcholem bylo jeho působení v brněnské redakci *Lidových novin*, kde působil jako šéfredaktor. Politicky se řadil k tzv. „pro hradní skupině“. Zatčen byl na konci roku 1939 a období mezi léty 1940 až 1945 strávil v koncentračním táboře. Po válce se stal členem Předsednictva Československé strany národně socialistické a zároveň vedl redakci stranického tisku této strany – *Svobodného slova*. Po únoru 1948 emigroval do USA. Zde stál u zrodu rozhlasové stanice Svobodná Evropa, kde jako kulturně politický redaktor působil v období 1950 až 1965.

Zdroj: <http://www.libri.cz/databaze/kdo20/search.php?zp=2&name=HERBEN+IVAN> /náhled dne 20. 6. 2015/.

v případě regionálního tisku, na to jak a na jakých rovinách a v jakých kontextech se v jejich projevech konstruuje obraz Němce. Myslím si, že postavení těchto tří politických osobností bylo v rámci tehdejší politické a společenské scény velmi výjimečné. Beneš a Drtina byli zosobněním exilové vlády v Londýně a Ivan Herben, spolu s nimi, ztělesněním boje proti Němcům jako takového.

Již v úvodu jsem předeslala, že v neposlední řadě mě zajímá, jakou roli Mimořádné lidové soudy v poválečném uspořádání poměrů v Československu mohly hrát a jaký byl obraz těchto lidových tribunálů, předávaný novináři z regionálních deníků tehdejší veřejnosti. Při analýze materiálu k MLS v Brně jsem se tak snažila hledat odpověď na otázku, jestli lze na základě příkladu MLS v Brně konstatovat, že Mimořádné lidové soudy byly pro tehdejší společnost nedílnou a podstatnou součástí česko-německého poválečného vyrovnání a zda byla jejich činnost brána jako součást vyvrcholení dlouholetého česko-německého souboje.

S ohledem na nutný politicko-společenský kontext jsem stanovila období pro studium dobového regionálního tisku na časový úsek vymezený osvobozením města Brna a červnem 1947, kdy vyšly poslední články, vztahující se k činnosti Mimořádných lidových soudů v Československu. V případě projevů předních politických představitelů jsem s ohledem na jejich relevantní obsah zahrnula do analýzy i projevy, které vznikly v průběhu druhé světové války.

2.2 Prameny a literatura

2.2.1 Prameny

2.2.1.1 Projevy předních politických představitelů

Nejvíce jsem využila pravděpodobně vydané publikace E. Beneše a P. Drtiny. Jedná se o publikace, jejichž obsahem jsou, kromě úvodního slova editora, shromážděné a v knižní podobě vydané projevy těchto politiků.⁹ V případě těchto publikací může být někdy poněkud matoucí rok jejich vydání, nicméně jde o jednotné soubory (znovu)vydaných originálních projevů, které dále nebyly nijak zpracovávány. Hojně jsou využívány také knižně vydaná programová prohlášení národních socialistů z roku 1946, jehož autory jsou P. Drtina a/nebo I. Herben.¹⁰

Dostupnost těchto pramenů i jejich stav jsou dobré, využila jsem jak knižního fondu brněnské Moravské zemské knihovny, tak Národní knihovny v Praze.

2.2.1.2 Dobový regionální tisk

Dobový regionální tisk byl stěžejním pramenem mé diplomové práce. Z tohoto zdroje jsem čerpala prakticky ve všech analytických částech. Na jeho stránkách vyšly nejen články a reportáže k činnosti Mimořádného lidového soudu, ale také obsahově bohaté texty, zamyšlení či úvodníky, nosné pro hledání odpovědi na otázku po významu lidových tribunálů jak v rámci retribuice, tak v rámci českoněmeckého vyrovnání. V neposlední řadě byly na stránkách těchto deníků uveřejněny projevy tří zmiňovaných představitelů či citace

⁹ Např.: Edvard Beneš – „Odsun Němců z Československa: Výbor z Pamětí, projevů a dokumentů 1945 – 1947“, Praha 1996, 237 stran; Edvard Beneš – „Šest let exilu a druhé světové války: Řeči, projevy a dokumenty z let 1938 - 1945“, Praha 1946, 486 stran; Prokop Drtina – „Na soudu národa: Tři projevy ministra spravedlnosti Dr. Prokopa Drtiny o činnosti Mimořádných lidových soudů a Národního soudu“, Praha 1947, 78 stran; Prokop Drtina – „O soudcovské nezávislosti, lidovém soudnictví a jiných časových otázkách čs. justice“, Praha 1946, 59 stran.

¹⁰ Prokop Drtina a Ivan Herben – „My a Němci: Dějinný úkol strany národněsocialistické při vystěhování Němců z Československa“, Praha 1945, 23 stran. Další tituly viz kapitola „*Seznam použitých zdrojů*“.

z těchto projevů, které s ohledem na fakt, že byly proneseny například v regionu, či menším městě, nebyly zohledněny ve výše uvedených oficiálních publikacích.

Nejprve však bylo nutné a ne zcela jednoduché najít periodika, která vycházela v Brně v regionální mutaci. Již při této první selekci zdrojů jsem musela vyloučit *Svobodné slovo*, které v regionální verzi pro Moravu v dané době nevycházelo. Další, závažnější, komplikací se ukázala být nedostupnost některých periodik v odpovídající kvalitě, která je nutná pro jejich zapůjčení čtenářům. Tento problém se nejvýrazněji dotkl *Svobodných novin*¹¹, které jsou kvůli špatné kvalitě papírových novin dostupné pouze na mikrofilmech. Bohužel i mikrofilmy jsou prakticky nečitelné¹², proto tyto noviny nejsou v práci vůbec citovány.

V práci jsem tedy nakonec použila čtyři tituly dobového regionálního tisku, vycházejícího ve formě deníku. Prvním titulem je *Čin: Zemský orgán československé sociální demokracie na Moravě*¹³, druhým *Národní obroda: Ústřední deník Československé strany lidové*, třetím *Rovnost: List Komunistické strany Československa na Moravě* a posledním *Slovo národa: Orgán Československé strany národně – socialistické*. Domnívám se, že se mi tak i přes výše uvedené problémy podařilo do velké míry pokrýt politické spektrum, hrající dominantní roli na poválečné politické scéně. Ve všech případech se jedná o krajské noviny vládních politických stran, které měly rozhodující vliv na poválečné dění, včetně tehdy palčivé otázky česko-německého poválečného vyrovnání. Rozhodně nelze říci, že by se tyto čtyři regionální deníky názorově shodovaly. Tak, jako soupeřili političtí představitelé jednotlivých politických stran na půdě parlamentní, tak se mezi sebou názorově rozcházelí redaktoři jednotlivých deníků. Retribuce a Mimořádný lidový soud v Brně jsou však jednou z několika výjimek, na kterých se novináři různého politického zaměření byli schopni spíše názorově shodnout. Dalšími takovými výjimkami byly odsun Němců z Československa, případně deklarování spíše pozitivního vztahu k Sovětskému svazu. Všechny politické strany retribuici a další opatření proti Němcům, přijatá po válce,

¹¹ Jedná se o Lidové noviny, které v této době vycházely pod názvem Svobodné noviny – list sdružených kulturních organizací.

¹² Při prosvětlení filmu se „stékají“ dvě stránky dohromady. Filmy byly podle informací pracovníků Moravské zemské knihovny zpracovány ne zcela vhodným způsobem. V budoucnu by mělo dojít k digitalizaci snímků a jejich „vyčištění“, nicméně termín dokončení těchto úprav není zatím možné odhadnout.

¹³ Prvních sedm čísel tohoto periodika vyšlo pod názvem Čin: List české sociálně demokratické strany dělnické. Do čísla 16, které vyšlo 26. května 1945, nesl deník název Čin: List československé sociální demokratické strany dělnické na Moravě. Od čísla 17 ze dne 27. května 1945 vycházelo toto periodikum s hlavičkou Čin: zemský orgán československé sociální demokracie na Moravě.

schvalovaly. Pokud jde o činnost Mimořádných lidových soudů, nejvíce se k ní vyjadřovaly deníky *Rovnost* a *Slovo národa*.

Pokud jde o časové období, které jsem při studiu periodik zohledňovala, je v práci pokryto období od konce druhé světové války v tehdejší Československu do konce června 1947, tj. měsíce, v němž byla činnost mimořádných lidových soudů, zřízených Benešovým dekretem, ukončena.

2.2.1.2.1 Čin: zemský orgán československé sociální demokracie na Moravě

První číslo toho deníku vyšlo již 8. května 1945. První čísla měla pouze dvě strany, v průběhu sledovaného období se rozsah listu ustálil na čtyřech stranách. Deník československé sociální demokracie se těšil velké čtenářské popularitě, kromě jiného přinášel mnoho informací z dění v regionu. Deník vycházel do 30. dubna 1948 a zanikl v důsledku sloučení sociální demokracie a Komunistické strany Československa.¹⁴

Čin patřil k periodikům jazykově barvitějším, přímočařejším a zpočátku sledovaného období až expresivním. Tento jazyk neváhala redakce deníku podpořit odpovídajícím obrazovým materiálem a nezdráhala se na titulních stránkách uveřejňovat například detailní fotografie rozkládajících se těl zastřelené ženy s dítětem¹⁵, fotografii z poprav y vlastenců v Kounicových kolejích v Brně¹⁶, hromady zubožených a na kost vychrtlých lidských těl s titulkem „*Z lidské kůže kalhoty – hrůzná kapitola z deníku dachauského vězně*“¹⁷ nebo fotografii, pořízenou během výslechu na gestapu, kterou redaktor doplnil komentářem, jenž vyjadřuje mj. rozhořčení a nespokojenost se současným stavem jednání s Němci.¹⁸

S narůstajícím odstupem doby od konce světové války se zmenšoval rozsah článků o činnosti Mimořádného lidového soudu. Konkrétně články v *Činu* se postupně přesunuly

¹⁴ Zdroj: <http://osvobozenebrno.mzk.cz/>. /Náhled dne 21. 6. 2015/.

¹⁵ Čin: Zemský orgán československé sociální demokracie na Moravě, roč. 1, č. 18, 29. května 1945, s. 1.

¹⁶ Čin: Zemský orgán československé sociální demokracie na Moravě, roč. 1, č. 23, 3. června 1945, s. 1.

¹⁷ Čin: Zemský orgán československé sociální demokracie na Moravě, roč. 1, č. 33, 15. června 1945, s. 1.

¹⁸ „*Pražské listy přinesly obrázek z výslechu K. H. Franka. Velký zločinec sedí u stolu, na němž jsou dva poháry, a rozpráví jako na besedě. Přinášíme dnes obrázek, jak to vypadalo za německé okupace u výslechu našich českých lidí [...] Krví zbrocená tvář zatčeného a cynický a blbý smích vyslychajícího, mluví za celé sloupce. Inu není kultura, jako kultura.*“ in: Čin: Zemský orgán československé sociální demokracie na Moravě roč. 1, č. 40, 23. června 1945, s. 1.

z titulních stran dovnitř listu a měnily se výrazně také po obsahové stránce – emocemi prochnuté charakteristiky, využívání barvitých metafor a přívlastků se postupně mění ve výčet fakt a obecných informací, resp. prostý popis průběhu líčení, v některých případech doplněný o ilustrativně vybrané doslovné citace svědků, které jsou však prosté jakýchkoli emocí. Není výjimkou, že články jsou v podstatě jen výčtem jmen, projednávaných skutků a udělených trestů. Tato proměna soudního zpravodajství rozhodně nepostihla úplně všechny případy – nicméně jistá absence plurality v použitých jazykových prostředcích a barvitost celkového vyznění je patrná.¹⁹

2.2.1.2.2 Národní obroda – Ústřední orgán Československé strany lidové

První poválečné číslo *Národní obrody* vyšlo 9. května 1945. Mělo dvě strany, ale velmi záhy se tento počet rozšířil na čtyři a do konce sledovaného období narostl na šest stran. I tento list se podle současných odborníků těšil velkému zájmu čtenářů. *Národní obroda* zprostředkovávala podrobné regionální zpravodajství a v řadě jejích příspěvků byl patrný moravský patriotismus, který byl významným bodem politického programu brněnských lidovců.²⁰ Poslední číslo listu vyšlo pod názvem *Národní obroda* dne 29. února 1948. Pak se noviny jmenovaly *Lidová obroda*, nicméně se již netěšily takovému zájmu čtenářů jako před touto změnou. Noviny přestaly vycházet na začátku roku 1952.²¹

Jazyk, používaný redaktory *Národní obrody*, byl v článcích, relevantních pro politický rámec náhledu na Němce a pro objasnění poválečného česko-německého vyrovnání, často ostrý, emocemi či odsudkem nabitý. Na rozdíl od *Rovnosti* bylo v těchto novinách publikováno hodně fotografií, kterých bylo i ve srovnání s ostatními analyzovanými deníky více. Například u každého článku o procesech s předními představiteli (nejen) brněnské politické sféry za války lze najít alespoň jednu fotografii. *Národní obroda* naopak neuveřejnila ani jednu fotografii mrtvého. Za pozornost dle mého názoru stojí fakt, že jazyk v reportážích z přelíčení s předními brněnskými politiky a příslušníky nacistických institucí nebyl tak nesmiřitelný jako v ostatních periodicích. Tyto

¹⁹ Zde bych ráda zdůraznila, že tento celkový vývoj rozhodně nepovažuji za nijak výjimečný. Výše uvedené píši spíše pro vysvětlení toho, proč v novinové části obecně dominují především noviny z roku 1945 a prvních měsíců roku 1946.

²⁰ Zdroj: <http://osvobozenbrno.mzk.cz/>. /Náhled dne 2. 6. 2015/.

²¹ Zdroj: Tamtéž. /Náhled dne 21. 6. 2015/.

reportáže byly čtenářům avizovány dopředu a následně působily dojmem vyprávění na pokračování. Byla v nich uvedena fakta, líčení dění v soudní síni, doslovné citace, ale minimum emocí – až na drobné ironizující poznámky.²²

Tato jazyková umírněnost rozhodně neplatila pro ostatní reportáže z Mimořádného lidového soudu. Jejich rozsah se v průběhu sledované doby spíše zmenšoval - až na výše uvedené příspěvky o brněnské politické a nacistické elitě. Články ze síní lidového soudu v Brně byly čtenářsky atraktivní, redaktoři *Národní obrody* velmi často citovali aktéry přelíčení, popisovali jak obžalované, tak jejich chování a projev, zprostředkovávali atmosféru v soudní síni.²³ Vyly citovány dokonce celé obhajovací řeči a často doslovné přepisy svědeckých výpovědí či komunikace mezi soudci a obžalovaným.²⁴ Ve srovnání s ostatními deníky autoři informovali o složení soudu, uváděli osobní údaje odsouzených, podrobně popisovali jejich činnost za války i konkrétní žalované skutky a jejich průběh. Jestliže rozsah článků se v průběhu sledované doby měnil a obecně spíše zmenšoval, jazyk redakce zůstával po sledované období konzistentní a prakticky nikdy neměl článek podobu výčtu jmen, dat, provinění a udělených trestů tak, jako tomu je na stránkách *Činu*.

²² Viz např.: „Dlouho očekávaný proces započal. Dr. Karel Schwabe před lidovým soudem. Obžaloba protektorátního pekla na Moravě.“ in: *Národní obroda: Ústřední orgán Československé strany lidové*, roč. 2, č. 202, 4. září 1946, s. 2; „Schwabe se hájí. Obhajoba tvrdí, že žaloba není prokázána.“ in: *Národní obroda: Ústřední orgán Československé strany lidové*, roč. 2, č. 216, 20. září 1946, s. 2; „Proces proti Paprskářovi a Ryšánkovi zahájen. Gestapo vytvářelo volavčí podzemní síť.“ in: *Národní obroda: Ústřední orgán Československé strany lidové*, roč. 219, 24. září 1946, s. 2 nebo „Judex a Czerny odsouzeni na doživotí. Soudní síň vyklizena.“ in: *Národní obroda: Ústřední orgán Československé strany lidové*, roč. 2, č. 276, 3. prosince 1946, s. 5.

²³ Viz např.: „Před vynesením rozsudku nad obžalovaným nacistickým vrchní starostou Judexem a býv. starostou Vil. Czerným je v soudní síni rušno. Ale i venku – v předsíni soudní síně a dole v průjezdě Nové radnice panuje nebyvalý ruch. Stovky lidí se tísní v zasedací síni a přejí si vyslechnout poslední slovo soudu nad nacistickými pohlaváry Judexem a Czerným. Až ve 3/4 12 předvádí stráž do soudní síně obžalované. Judex ve sportovním hnědém kabátě v šedých kalhotách s vytlačenými koleny a Czerny v šedé, pomačkaném šatě usedají nikoliv na lavicích, ale na židlích pro ně určených vedle stráže SNB. [...] Judex i Czerný hledí vyjeveně. Nedá se říci, zdali jsou spokojeni nebo rozrušeni.“ in: „Judex a Czerny odsouzeni na doživotí. Soudní síň vyklizena.“ - *Národní obroda: Ústřední orgán Československé strany lidové*, roč. 2, č. 276, 3. prosince 1946, s. 5.

²⁴ Viz např.: „Lidový soud v Brně. Žďárský zvěrolékař odsouzen k doživotnímu žaláři. – Náhončí nacistických vrahů odsouzen k trestu smrti. – Horákův „fauman“ z brněnské Zbrojovky.“ in: *Národní obroda: Ústřední orgán Československé strany lidové*, roč. 1, č. 89, 24. srpna 1945, s. 3 nebo „Lidový soud v Brně. Člověk, který zapomněl, že byl československým důstojníkem. – Gestapem chtěl získat manželku. – Opět jeden z galerie českých udavačů. – SS-obergefreiter – nacistická elita.“ in: *Národní obroda: Ústřední orgán Československé strany lidové*, roč. 1, č. 107, 14. září 1945, s. 2.

2.2.1.2.3 Rovnost - list Komunistické strany Československa na Moravě

První poválečné číslo *Rovnosti* vyšlo také 8. května 1945. Tento deník jako jediný vycházel jak před válkou, tak po ní a je vydáván do dnešních dní. *Rovnost* ve sledované době nevycházela s označením ročníku.²⁵ V průběhu několika prvních poválečných dnů se rozsah novin držel na dvou stranách, ale již ke konci května 1945 to byly strany čtyři. Až na několik výjimek, které byly zpravidla spojeny s nějakým svátkem či velmi významnou událostí, se tento rozsah, tj. čtyři strany, ustálil po celé sledované období.

Nejvýraznější charakteristikou článků v *Rovnosti* je, že se v nich kladl velký důraz na majetkové poměry a sociální status hlavních aktérů článků a opakovala se kritika poválečného vypořádání s Němci, coby zdlouhavého a nedůsledného.²⁶ Jen stěžejí byla tato stylizace deníku náhodná, vzhledem k tomu, že *Rovnost* byla důležitou (a úspěšnou) platformou pro propagaci a propagandu Komunistické strany Československa na Moravě, pro kterou byla tato témata dominantními body jejího poválečného politického programu.²⁷ Redaktoři *Rovnosti* byli velmi kritičtí ke všem svým kolegům z jiných listů a často se na stránkách listů vyslovovali ke způsobu a obsahu jejich zpravodajství.

Jazyk redaktorů *Rovnosti* byl často velmi expresivní, nesmlouvavý a rozhodně nelze sledovat tak výrazné snižování jeho expresivity v průběhu relevantního období jako tomu bylo například u *Činu* či *Národní obrody*. Možná poněkud překvapivě šetřila *Rovnost* fotografiemi, tedy alespoň těmi, které by měly nějakou souvislost se souzenými Němci či Mimořádným lidovým soudem v Brně. Rozsah článků, zabývajících se tzv. německou otázkou či brněnským lidovým soudem byl nejmenší ze všech sledovaných novin. Na druhou stranu nebylo patrné, že by se v průběhu sledovaného období tento rozsah měnil. Nebylo tomu tak ani u výše zmíněných případů předních brněnských příslušníků gestapa, konfidentů

²⁵ Pouze v roce 1945 bylo na titulní straně uvedeno „ročník 1945“. Z toho důvodu není v citacích z let 1946 a 1947 uváděno číslo ročníku, ale jen číslo daného výtisku, datum, kdy noviny vyšly a číslo stránky, z níž byla citace čerpána.

²⁶ Akcent na majetkové poměry a majetkové vyrovnání Čechů a Němců je patrný například z faktu, že *Rovnost* jako jediná ještě v roce 1947 (po skončení činnosti MLS) otevřeně nahlížela pozemkovou reformu jako ono definitivní završení česko-německého boje. Dokonce ji považuje za stejně významnou jako samotné osvobození Československa: „Vláda a parlament dovršují v tomto směru plnění košického programu v historických chvílích, kdy celý národ po druhé oslavuje naše osvobození a vítězství nad nacismem. Vyhlášením tohoto zákona naplňuje se dějinná spravedlnost nad Němci a na věky se zajišťuje české pohraničí českému národu.“ in: „Zákon o zaknihování nepřátelského majetku. Půda po Němcích do rukou lidu. Pohraničí je navždy české – trvalé a dědičné vlastnictví přídělců.“ - *Rovnost: List Komunistické strany Československa na Moravě*, č. 109, 10. května 1947, s. 1.

²⁷ Zdroj: <http://osvobozenebrno.mzk.cz/>. /Náhled dne 2. 6. 2015/.

nebo brněnských politických představitelů v době okupace. Rozhodně se však nedá říci, že by s narůstajícím počtem měsíců činnosti Mimořádného lidového soudu klesala expresivita či četnost redaktorských projevů, tedy především pokud jde o zpravodajství ze soudních síní brněnského tribunálu. Prakticky se nesetkáme s pouhým výčtem jmen, dat a provinění. Po analýze tiskovin jsem toho názoru, že redakce *Rovnosti* volila výrazy, které mohly mít nejvíce sugestivní dopad na čtenáře, přičemž však v článcích, relevantních pro tuto práci, prakticky nelze najít citace aktérů těchto příspěvků. Téměř všechny události (nejen) ze soudní síně byly parafrázovány redaktory *Rovnosti*. Jednou z výjimek byl článek z roku 1946, který ve všech směrech vybočoval jak ze stylu *Rovnosti*, tak i z toho, co mohli čtenáři číst na stránkách ostatních deníků. Již fakt, že autorem celostránkového (!) článku byl pamětník, byl pro *Rovnost* velmi netypický. Avšak naprosto ojedinělý, jak z hlediska *Rovnosti*, tak z hlediska obsahu ostatních sledovaných tiskovin byl v tom, že jeho součástí jsou dvě fotografie – na jedné byla „*hlava zavražděného Poláka, vypreparovaná do velikosti pěstě, která sloužila jako těžítka na stole vedoucího esesáka v Buchenwaldu*“²⁸ a na druhé byla na první pohled podivně tvarovaná nepovedená kresba, jejíž odpudivost si čtenář uvědomil až po přečtení informace, že se jedná o stínítko na lampu, vyrobené z potetované kůže ze zad jednoho z vězňů koncentračního tábora.

2.2.1.2.4 Slovo národa – Orgán Československé strany národně – socialistické

První číslo *Slova národa – Orgánu Československé strany národně – socialistické* vyšlo 9. května 1945 v rozsahu dvou stran. Po prvních několika číslech v tomto rozsahu se na delší dobu počet stran ustálil na čtyřech a ještě později míval tento tisk alespoň šest stran. *Slovo národa* vycházelo stejně jako *Národní obroda* do 29. února 1948. Bylo po kratší prodlevě nahrazeno ke komunistickému režimu loajální *Novou politikou*.²⁹

Charakteristickým rysem obsahu *Slova národa* bylo neustálé zdůrazňování spravedlivosti MLS v Brně, jeho procesů a spravedlivého práva či nároku na odplatu pro

²⁸ „Konfidenti – nejúčinnější zbraň gestapa“ in: *Rovnost: List Komunistické strany Československa na Moravě*, č. 253, 3. listopadu 1946, s. 2.

²⁹ Zdroj: <http://osvobozenbrno.mzk.cz/>. /Náhled dne 21. 6. 2015/.

český národ, která nacházela svůj prostor především u těchto tribunálů.³⁰ Nacionální aspekt byl asi nejvíce patrný právě v tomto deníku. Dále se opakoval apel jak na představitele lidového soudnictví, tak veřejnost, aby byli rozvážní a trpěliví, aby se zabránilo justičním omylům a křivým obviněním.³¹ Redakce *Slova národa* se také jako jediná zabývala nelehkým postavením obhájců ex offio, kteří se v zájmu zachování spravedlivosti českého soudnictví, jehož neoddelitelnou součástí bylo právo obviněného na obhájce, ocitli v nezáviděníhodné situaci.³² Na rozdíl od svých kolegů, se redaktoři tohoto periodika zaměřili například na personální obsazení MLS v Brně a opakovaně upozorňovali na přítomnost přeživších vězňů koncentračního tábora v lidových tribunálech.³³ Charakter a obsah zpráv, které redakce *Slova národa* uveřejnila, velkou měrou korespondovala s tím, jak

³⁰ Viz např.: „Těmito předpisy a tím, že v čele lidového soudu stojí zkušený soudce z povolání, je dána záruka spravedlivého a nestranného nalézání práva, jak to vyžaduje nejen právní řád ve spořádaném státě, ale také ušlechtilé mravní citění lidu. [...] Náš lid očekává proto od lidových soudů právem řízení důsledné, přísné, ale také věcné a spravedlivé, při němž sice ti, kdo se provinili, neujdou spravedlnosti, ale rozhodující pro odsouzení a trest budou prokázané skutečnosti a nikoli slepá nenávist a zloba.“ in: „Lidové soudy“ - Slovo národa – Orgán Československé strany národně – socialistické, roč. 1, č. 26, 7. července 1945, s. 1. Dále viz např.: „Prohlásil, že lidové soudy se nikdy nestanou nástrojem slepé msty a nedopustí, aby si občané mezi sebou takovým způsobem vyřizovali nepřátelství. Veřejné popravky se mají konat skutečně jen v těch případech, jak je má na mysli retribuční dekret.“ in: „Veřejné popravky a naše mládež. Státní zástupce dr. J. Karlík o svých zkušenostech u lidového soudu.“ - Slovo národa – Orgán Československé strany národně – socialistické, roč. 2, č. 70, 23. března 1946, s. 9.

³¹ „Veřejnost může být ujištěna, že se nic netutlá ani neukrývá pod pokličkou. Postupuje se však tak, aby neutrpěla čest někoho, kdo by byl snad křivě obviněn.“ in: „Damoklův meč“ - Slovo národa – Orgán Československé strany národně – socialistické, roč. 2, č. 5, 6. ledna 1946, s. 7.

³² „Československý advokátní stav pochopil těžký úkol, který mu byl obhajováním nacistických zločinců přisouzen. Čeští advokáti zhošťují se tohoto úkolu důstojným způsobem přesto, že se takovou obhajobou dostávají do konfliktu se svým svědomím a národním citěním. Advokát je povinen hájit každého a použít všech prostředků, aby obhájil právo obžalovaného, a to podle svého nejlepšího vědomí s vědomím.“ in: „Závěr přelíčení s dr. Schwabem. Obhájce dr. Janda: „Nacistická obhajoba byla výsměchem spravedlnosti.“ - Slovo národa – Orgán Československé strany národně – socialistické, roč. 2, č. 217, 20. října 1946, s. 2. Dále viz např.: „Naše soudnictví se liší podstatně od nacistických rychlých soudů. Poznal to dnes velmi dobře bývalý kriminální zaměstnanec gestapa Karel Schmidt [...] V závěru přelíčení došlo mezi veřejným žalobcem a obhájcem ex offio k vzrušené výměně vědeckých názorů o moderním pojetí práva. V několika replikách byla tak dána obhájci skutečně demokratická možnost rozvinutí názorů o vině a aplikaci rozsudků norimberského tribunálu.“ in: „Souboj právníků před lidovým soudem. Manželka odsouzeného vtrhla do soudní síně.“ - Slovo národa – Orgán Československé strany národně – socialistické, roč. 3, č. 25, 29. ledna 1947, s. 2.

³³ „Veřejným žalobcem proti 3 obžalovaným bude státní zástupce dr. Čermák, předsedou Lidového soudu bude vrchní soudní rada dr. Selucký, jako 2 zástupci z lidu budou v senátu fungovat Emanuel Barša a Vilém Vidlák, kteří se právě v těchto dnech vrátili z koncentračního tábora v Buchenwaldu, kde byli drženi od září 1939.“ in: „Lidový soud v Brně zahájí činnost“ - Slovo národa – Orgán Československé strany národně – socialistické, roč. 1, č. 16, 26. května 1945, s. 2. Dále viz např.: „Zlatohlávek dnes tvrdil, že všechno to, co dělal za okupace, mělo vytrít Němcům oči a krýt jeho ilegální činnost, kterou nikdo neobjeví ani za použití světlometů. Zkušený předseda a přísedící, otrlí léty žalářování v koncentračních táborech, zatanuli v rozpacích nad činností obžalovaného, kterého měli odsoudit pro propagaci nacismu.“ in: „Spisovatel, který se neuzavřel v lastuře mlčení“ - Slovo národa – Orgán Československé strany národně – socialistické, roč. 2, č. 265, 19. listopadu 1946, s. 5.

je tento deník nahlížen odborníky dnes – jako „*list hájící jisté demokratické principy a svobodné názory*“³⁴. Příliš tedy nepřekvapí, že to byl právě tento deník, který se v pomyslné názorové válce utkával s redaktory *Rovnosti* nejčastěji.

Po jazykové stránce se *Slovo národa* příliš nelišilo od ostatních studovaných regionálních deníků. Články byly prodchnuté emocemi, hodnoceními a vlastními názory novinářů. Celkové vyznění však bylo, dle mého názoru, méně radikální než u *Rovnosti* a méně senzacechtivé a rány jitřící jako v případě *Rovnosti* a *Činu*. Redakce rozhodně neprojevovala ve svých příspěvcích velkou míru pochopení či tolerance Němcům a osobám, souzeným Mimořádným lidovým soudem v Brně. Fotografiemi redakce spíše šetřila a podobně jako v případě *Národní obrody* nenarazíme na snímky mrtvých. Naprosto unikátní však byl článek, v němž byl doslova ocitován a dle originálu zformátován dopis na rozloučenou, který jeden z členů českého odboje napsal své ženě těsně před popravou.³⁵

Rozsah článků, věnovaných jak Němcům obecně, tak reportážím od Mimořádného lidového soudu v Brně byl velký. Ve srovnání s ostatními studovanými periodiky byl větší i v průběhu dalších měsíců studovaného období a na jeho konci. Ale i v tomto deníku bylo zřejmé, že s narůstající dobou trvání lidového soudnictví se délka článků zkracovala a jejich forma a obsah též doznával změn, byť nejmenších ze všech analyzovaných deníků. Redaktoři *Slova národa* velmi často používali citace a popisy projevů publika. To zůstávalo zachováno i po roce 1945, především v případech s vrchními brněnskými představiteli nacistického režimu, jejich předními spolupracovníky, případně s veřejně známými osobnostmi.³⁶ Nicméně ani v případech řadovými obviněnými, stanuvšími před lidovým tribunálem, nelze sledovat tak značné zmenšení prostoru, určeného pro reportáže ze soudní síně, jako v jiných případech.

³⁴ Zdroj: <http://osvobozenebrno.mzk.cz/>. /Náhled dne 2. 6. 2015/.

³⁵ „Poslední slova oběti manželů Křižákových. Ve chvíli smrti prožije člověk celý život.“ in: *Slovo národa – Orgán Československé strany národně – socialistické*, roč. 3, č. 6, 8. ledna 1947, s. 5.

³⁶ Viz např. *Slovo národa – Orgán Československé strany národně – socialistické*, roč. 2, č. 203 – 218 (4. – 21. 9. 1946), na jehož stránkách jsou reportáže z procesu s dr. Karlem Schwabem, policejním prezidentem a pozdějším viceprezidentem země Moravskoslezské. Nejenže tyto reportáže vcelku připomínají seriál na stránkách tisku, ale také je evidentní, že některé, svým způsobem mimořádné, procesy trvaly u lidových soudů podstatně déle, než jak stanovoval dekret E. Beneše.

2.2.2 Sekundární literatura

V této práci jsem se sekundární literaturou pracovala v podstatě pro účely tvorby teoretické části práce. Publikací tak není příliš mnoho, což částečně přisuzuji faktu, že téma poválečné retribuce a dalších kroků, přijatých v rámci česko-německého vyrovnání je stále jedno z těch, které na své zevrubné vědecké zpracování teprve čekají. V současnosti se mu v českém prostředí věnuje asi nejvíce kolektiv autorů, který vede Adrian von Arburg, jehož cílem je vydání ucelené tematické řady, zabývající se nejen odsunem Němců jako takovým, ale i dalšími aspekty vývoje v Československu v bezprostředním poválečném období. Dosud vydané publikace jsou však zatím „pouze“ seznamy dokumentů, relevantních pro určitý okruh této rozsáhlé problematiky.³⁷ Od tohoto kolektivu pro mě byla nejpřínosnější práce *Německy mluvící obyvatelstvo v Československu po roce 1945*³⁸. V ní jsem našla nejen informace ke stavu bádání konkrétně o Mimořádném lidovém soudu v Brně, ale také o tom, jaké odborné publikace se zabývaly dalšími lidovými soudy v Československu. Za velmi přínosné pro svoji práci, především pro teoretické vymezení problematiky retribuce, považuji publikace Tomáše Staňky³⁹ a Benjamin Frommera⁴⁰. V části o obrazu druhého jsem pak ponejvíce pracovala s knihou *Koncepty a dějiny: proměny pojmů v současné historické vědě*⁴¹ a sborníky, vydanými pod vedením Ludi Klusákové.⁴²

³⁷ Viz např. Adrian von Arburg, Tomáš Staněk ed. – „Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945 – 1951: Dokumenty z českých archivů. Díl I. Češi a Němci do roku 1945: úvod k edici“, Středokluky 2010, 373 stran; Adrian von Arburg, Tomáš Staněk ed. – „Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945 – 1951: Dokumenty z českých archivů. Díl II., svazek 1, Duben – srpen/září 1945: „Divoký odsun“ a počátky osídlování“, Středokluky 2011, 957 stran nebo Adrian von Arburg, Tomáš Staněk ed. – „Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945 – 1951: Dokumenty z českých archivů. Díl II, svazek 3, Akty hromadného násilí v roce 1945 a jejich vyšetřování“, Středokluky 2010, 329 stran. Tituly k ostatním mimořádným lidovým soudům viz poznámka č. 3 nebo „*Seznam použitých zdrojů*“.

³⁸ Adrian von Arburg – „Německy mluvící obyvatelstvo v Československu po roce 1945“, Brno 2010, 534 stran.

³⁹ Tomáš Staněk – „Odsun Němců z Československa 1945 – 1947“, Praha 1991, 536 stran.

⁴⁰ Benjamin Frommer – „Národní očista. Retribuce v poválečném Československu“, Praha 2010, 504 stran.

⁴¹ Lucie Storchová a kol. – „Koncepty a dějiny v současné historické vědě“, Praha 2014, 447 stran.

⁴² Luďa Klusáková – „Obraz druhého v historické perspektivě: [tisk a historická beletrie při formování historického vědomí v 19. a 20. století]“, Praha 1997, 128 stran; Luďa Klusáková – „Obraz druhého v historické perspektivě II. Identity a stereotypy při formování moderní společnosti“, Praha 2003, 208 stran; Luďa Klusáková: „ ‚We‘ & ‚Others‘ - modern European societies in search of identity: studies in comparative history“, Praha 2004, 275 stran.

2.2.3 Internet

Pokud jde o konkrétní stránky, v práci jsem využila www.go-east-mission.net, z nichž jsem citovala tři projevy Edvarda Beneše a www.libri.cz, kde jsem dohledala faktografické údaje k Ivanu Herbenovi. Nedlouho před dokončením práce, na jaře roku 2015, byly zprovozněny také tematicky zaměřené stránky projektu Moravské zemské knihovny v Brně „*Osvobozené Brno. Město v dobovém tisku.*“, které jsem využila především pro doplnění některých charakteristických vlastností jednotlivých regionálních deníků.⁴³

⁴³ <http://osvobozenebrno.mzk.cz/>.

2.3 Obraz Němce jako obraz druhého

Pojem obraz druhého se v humanitních vědách objevil v průběhu druhé poloviny 20. století a souvisel se studiem konceptů identity a alterity.⁴⁴ V rámci studia identity se zkoumá, jak určitá skupina či jedinec nahlíží na sebe sama, s čím, kým a jakým způsobem se identifikují, jak je na tuto skupinu či jedince nahlíženo zvnějšku a jakým vlivům tento proces utváření identity podléhá. Koncept alterity se zabývá, jak už jeho název napovídá, tím, jaký je „ten druhý“, přesněji v čem je odlišný, resp. jinakostí jako distinkční kategorií obecně. Tato odlišnost je často pojímána právě ve vztahu k sobě samému a k vlastním hodnotám.⁴⁵ V současnosti je všeobecně přijímaným vědeckým názorem, že tyto koncepty jsou výsledkem (re)konstrukčních procesů lidského vědomí, ale také mimoindividuálních kulturních a jazykových procesů. Zároveň tento proces (re)konstrukce rozhodně není výsledkem pouze vědomé činnosti daného jedince či společnosti, ale je do jisté míry určován všeobecně nevědomě sdíleným kolektivním vědomím. Kolektivní vědomí je variabilní v závislosti na sociální skupině, ke které se vztahuje. V současnosti je tak nejčastěji přijímán názor, že identita je něco značně proměnlivého, mnohvrstevného a závislého na sociálních okolnostech. Zároveň už byl opuštěn názor, že společenství či jedinec má pouze jednu identitu. Platí spíše, že jedinec či společenství je v podstatě souborem variabilního množství variabilně proměnlivých identit. Tento soubor se proměňuje v závislosti na sociálním kontextu, v němž se jedinec či společnost nachází.⁴⁶

Na samotné vzájemné fungování konceptů identity a alterity se dnes nejčastěji nahlíží jako na neustále probíhající dialog. Tento konceptuální dialog je také chápán jako výsledek prokazaného sklonu lidského myšlení kategorizovat okolní svět prostřednictvím zjednodušujících duálních modelů myšlení, tj. nahlížet na něj perspektivou proti sobě stojících pozic.⁴⁷

⁴⁴ Lucie Storchová a kol. – „Koncepty a dějiny: proměny v současné historické vědě“, Praha 2014, s. 242.

⁴⁵ Tamtéž, s. 241.

⁴⁶ K problematice kolektivního vědomí viz např.: Jiří Šubrt (ed.) – „Historické vědomí jako předmět badatelského zájmu“, Kolín 2010, 136 stran; Nicolas Maslowski – Jiří Šubrt – „Kolektivní paměť. K teoretickým otázkám.“, Praha 2015, 320 stran nebo Maurice Halbwachs – „Kolektivní paměť“, Praha 2007, 289 stran.

⁴⁷ Tamtéž, s. 241.

Pokud jde konkrétně o obraz druhého, jde vlastně ve výsledku o soubor dvou druhů stereotypů⁴⁸, které vznikají v kontextu tohoto dialogu konceptů identity a alterity. V případě mé diplomové práce jsou tyto koncepty konstruovány tím, jak, jakým způsobem, na jakých rovinách, případně v jakých kontextech se o Čechách, a především o Němcích, píše na stránkách brněnského tisku nebo „mluví“ projevech vybraných politických představitelů. Obraz druhého však může být konstruován v různých kontextech, nejen nacionálně či etnicky.⁴⁹ V této práci je však obraz druhého definován jednoznačně nacionálně, „druhého“ vymezuje jeho (i okolím přisouzená) příslušnost k německému národu. Obraz Němce je tu tedy vlastně souborem stereotypů Němce.⁵⁰ Stereotypy, obsažené v obrazu Němce, lze rozdělit na dva druhy. Prvním druhem jsou *autostereotypy*, tj. všeobecně přijímané obraz (y) či představy společnosti či jedince o sobě samé (m). V mé práci se však německými *autostereotypy* nezabývám. V tomto textu analyzuji především druhou kategorii stereotypů, kterou tvoří *heterostereotypy*, tedy všeobecně přijímané obraz (y) a představy společnosti nebo jedince o druhém/druhých.⁵¹

⁴⁸ Samotný pojem stereotyp definuje Luďa Klusáková jako „často se opakující a zjednodušeně formulovaný, vesměs verbální obraz, přijímaný určitou částí společnosti“. Přestože je pojem stereotyp používán často spíše v negativním kontextu, je možné jej využívat i pozitivně. Oba polarizované stereotypy se pak mohou stát velmi snadno nástrojem pozitivní i negativní manipulace - mediální, ideologické či politické. – Zdroj: Luďa Klusáková – „Obraz druhého v historické perspektivě: [tisk a historická beletrie při formování historického vědomí v 19. a 20. století]“, Praha 1997, 128 stran.

⁴⁹ Tamtéž, s. 7.

⁵⁰ Nejde pouze o tento konkrétní případ, platí to obecně o obrazu druhého, který je vždy souborem stereotypů.

⁵¹ Lucie Storchová a kol. – „Koncepty a dějiny: proměny v současné historické vědě“, Praha 2014, s. 242.

2.4 Retribuce po druhé světové válce Československé republiky

Nejprve je třeba vymezit, co vlastně znamená termín retribuice. Samotné slovo „retribuice“ pochází z latinského *re-* + *tribuere* a znamená „oplatit“. Z právního hlediska je tedy retribuice součástí každého trestu. Často je tento termín spojován s plošným uplatňováním práva, které je postaveno především na principu kolektivní viny. Nejčastěji je v obecném povědomí slovo retribuice spojováno s poválečným uspořádáním chaotické situace, s vypořádáním se s poraženým nepřítelem a lidmi, kteří jej podporovali. Já se v této práci přidržím patrně tohoto nejužívanějšího významu.⁵²

Retribuce se po druhé světové válce stala předmětem diskuzí jak pro domácí, tak zahraniční politiky. Členové londýnské exilové vlády se soustředili především na vypořádání se s Němci, o kterých Beneš často mluvil jako o „našich Němcích“. Už tento termín vyjadřuje, jak nelehká byla národnostní situace, která panovala od samotného vzniku Československé republiky v roce 1918 a které si byli představitelé exilového kabinetu vědomi. Samotné určení toho, kdo bude po válce považován za Němce a kdo ne, se ukázalo jako obtížné.

První zásadnější kroky v otázce poválečného uspořádání poměrů (především s ohledem na německou menšinu) učinila exilová vláda už během roku 1944. Kromě jiného začal prezident Beneš otevřeně hovořit o záměru organizovaně většinu Němců vystěhovat. Podle historika Tomáše Staňka bylo jedním z důvodů této otevřenosti vyjádření Winstona Churchilla z 22. února 1944: „*Konstatovalo se v něm, že se vůči Německu nebude postupovat podle demokratických zásad Atlantické charty ze 14. srpna 1941, což naznačovalo reálnost úvah o teritoriálních změnách v neprospěch Německa a také o vysídlení početných skupin*

⁵² Při tvorbě této kontextové kapitoly jsem nejvíce pracovala s publikací Benjamina Frommera - „Národní očista. Retribuce v poválečném Československu“, jejíž součástí je také plně znění dekretu č. 16/1945 Sb. (s. 451 – 467). Dále jsem využila poznatky z knih Tomáše Staňka – „Odsun Němců z Československa 1945 – 1947“, Adriana von Arburga – „Německy mluvící obyvatelstvo v Československu po roce 1945“ a textů Prokopa Drtiny – „Na soudu národa: Tři projevy ministra spravedlnosti Dr Prokopa Drtiny o činnosti mimořádných lidových soudů a Národního soudu“ a „O soudcovské nezávislosti, lidovém soudnictví a jiných časových otázkách čs. justice“.

obyvatelstva“.⁵³ Vyjednávání československé politické reprezentace se Spojenci o způsobu poválečného vypořádání se s nacisty a jejich spolupracovníky tak probíhalo již od roku 1944.

2.4.1 Retribuce v Československé republice

Samotná retribuce byla v poválečném Československu realizována v podstatě odděleně – slovenští političtí vůdci si v roce 1945 vyjednali právo na „vlastní“ retribuci, takže na Slovensku probíhalo poválečné vypořádání na jiném právním základě a s ohledem na zaměření práce jsem se jí nevěnovala.

Dále je třeba zdůraznit, že v rámci retribuce se československý stát nevypořádával jen s Němci, ale také s Čechoslováky, kteří stanuli před poválečnými lidovými soudy.

Po skončení války přistoupily státy k otázce „vypořádání se“ s nacisty různě. Podle B. Frommera byla česká retribuce postavena na „*komplexním programu národní očisty, jenž se řídil logikou potrestání minulých zločinů, aby se zabránilo zločinům budoucím*“.⁵⁴ Autor zdůrazňuje, že pokud jde o potrestání vlastních občanů „*jen málokterý stát postupoval tak důkladně jako Československo*“.⁵⁵ Česká retribuce se řídila třemi hlavními právními dokumenty – tzv. prezidentskými dekrety: velkým retribučním dekretem (č. 16/1945 Sb.), dekretem č. 17/1945 Sb. a malým retribučním dekretem (č. 138/1945 Sb.). Institucionálně byla retribuce zajišťována třemi cestami – prostřednictvím Mimořádných lidových soudů, které vznikly na základě velkého retribučního dekretu, Národního soudu, který se zabýval kauzami „prominentních kolaborantů“ a trestních nalézacích komisí, které byly zřízeny u každého okresního národního výboru a projednávaly především tzv. „provinění proti národní cti“.

2.4.2 Velký retribuční dekret – dekret č. 16/1945 Sb.

Na základě tohoto dekretu vzniklo 24 mimořádných lidových soudů pro potrestání „*nacistických zločinců, zrádců a jejich pomahačů*“. Na tomto dekretu komunistická strana prakticky vůbec neparticipovala a byl dílem londýnské exilové vlády. Předlohou pro tzv.

⁵³ Tomáš Staněk – „Odsun Němců z Československa 1945 – 1947“, Praha 1991, s. 38.

⁵⁴ Benjamin Frommer – „Národní očista. Retribuce v poválečném Československu“, Praha 2010, s. 20.

⁵⁵ Tamtéž, s. 20.

velký dekret byl dekret exilové vlády, který byl podepsán 1. února 1945. Přestože se výsledný velký retribuční dekret od své předlohy v mnohém nelišil, byl schválen až 4. června 1945 a veřejně vyhlášen 9. července 1945. Kromě jiného to tedy znamenalo, že nově ustavený lidový soud v Brně, kde se 8. června 1945 projednával vůbec první retribuční případ, zasedl v době, kdy konečné znění retribučního dekretu ještě nebylo veřejně známo. Za jeden z hlavních důvodů tohoto zdržení považují někteří autoři skutečnost, že dekret měl řešit jak provinění Němců, tak československých občanů. Nejistotu a nejasnosti vyvolávalo také samotné definování toho, kdo kolaborant je a kdo není. Vcelku výstižně situaci v protektorátu komentoval přední československý diplomat a právník Vojtěch Mastný, který považoval hranici mezi kolaborací a odbojem za velmi nejasně definovatelnou.⁵⁶ Další názory se zase přiklánějí k tomu, že k průtahům ve schválení definitivní podoby dekretu a definování konkrétních trestných činů, za které se bude možné někoho stíhat, souviselo s čekáním na dohodu Velké Británie, USA a SSSR, která by jasně definovala jejich postoj k poválečnému vypořádání situace v Československu.

Velký retribuční dekret postihoval zločiny spadající do čtyř kategorií. Jednalo se o zločiny proti státu, zločiny proti osobám, zločiny proti majetku a udavačství, definované paragrafem č. 11: „*Kdo v době zvýšeného ohrožení republiky ve službách nebo v zájmu nepřítel, nebo využívaje situace přivoděné nepřátelskou okupací jiného pro nějakou skutečnou nebo vymyšlenou činnost udal, trestá se za zločin těžkým žalářem od pěti do deseti let.*“⁵⁷ Kvůli udavačství stálo před retribučními soudy nejvíce obviněných. Paragraf 11 byl podle Frommera problematický z několika důvodů – mj. porušoval právní princip *nullum crimen sine lege*, protože za okupace bylo udavačství naopak legální a ani před okupací nebyl zákon, na základě kterého by mohl být někdo odsouzen za podání informace úředním místům. Druhým problémem, se kterým bylo nutné se při uplatnění tohoto paragrafu vyrovnat, byla skutečnost, že v srpnu 1945 bylo vládou zrušeno československé občanství všem Němcům, takže lidové soudy nevěděly, jak postupovat v případě, byl-li udaným občanem Němec bez československého občanství.

Bez problematického výkladu se ale podle Frommera neobešel jediný paragraf z Velkého dekretu, protože už dekret sám jako celek porušoval jiný právní princip – *nulla*

⁵⁶ Tamtéž, s. 10.

⁵⁷ Tamtéž, s. 198.

poena sine lege. Prakticky za všechny zločiny byla v dekretu daleko vyšší trestní sazba než v dosavadním trestním zákoníku. Nejzásadnějším bodem v tomto směru bylo rozšíření souboru zločinů, za které mohl být udělen trest smrti. Na rozdíl od jiných evropských států nemuselo v případě Československa dojít k jeho formálnímu obnovení.⁵⁸ Zcela nově a „v zájmu spravedlnosti“ připustil dekret dokonce veřejné vykonání exekuce oběšením: „*Před očima lidu, jež byl po léta odsouzen dívat se bezmocně na nacistické zločiny bude vykonána spravedlivá odplata za ně. Veřejný výkon trestu smrti zdůrazní konce nacistické hrůzovlády.*“⁵⁹ Nicméně velmi záhy vláda zjistila, že podobné situace se zcela vymykají kontrole bezpečnostních složek a že zamýšlený efekt veřejných poprav se značně míjí účinkem, takže bylo přijato usnesení, že veřejně vykonávané exekuce budou probíhat v uzavřených prostorách, kam není vidět z ulice a přístup na ni budou mít pouze plnoletí lidé se speciální propustkou.

Výše zmíněné aspekty však například podle Frommera nejsou nejzásadnějším problémem ani velkého dekretu, ani československé retribuice. Většinu z nich si vynutila specifická poválečná situace. Za zásadní a problematické považuje odstavce 1 a 2 paragrafu 31 velkého dekretu, které znemožňovaly možnost odvolání se proti rozsudku a v případě trestu smrti stanovily lhůtu pro jeho vykonání na dvě hodiny, kterou bylo možné na výslovnou žádost odsouzeného o hodinu prodloužit.⁶⁰

Své pochybnosti o československé retribuici shrnul Frommet následovně: „*Naprosté popření práva obžalovaného na odvolání, je hlavní příčinou rozporuplnosti a nespravedlnosti poválečné retribuice v českých zemích. Je pravda, že i jiné země omezily možnost odvolání, ale nikde v západní Evropě nebyl verdikt nižšího soudu zcela nenapadnutelný, tak jak tomu bylo zde.*“⁶¹

2.4.3 Mimořádné lidové soudy (MLS)

Mimořádných lidových soudů bylo 24 a sídlily na místech řádných krajských soudů v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Jejich označení za „mimořádné“ vyplývalo ze

⁵⁸ Podrobněji viz tamtéž, s. 124 – 126.

⁵⁹ Tamtéž, s. 198. Jedná se o citaci přímo z velkého retribučního dekretu.

⁶⁰ Tamtéž, s. 465.

⁶¹ Tamtéž, s. 110.

skutečnosti, že původně měly působit pouze jeden rok. Přízvisko „lidové“ zase souvisí se složením soudního tribunálu, kde měli většinu soudci z lidu.

Senát MLS měl pět soudců. Čtyři soudci byli z lidu a jeden soudce (a zároveň předseda MLS) byl soudce profesionální. Počet soudců z lidu nebyl náhodný – čekalo se, že se tak předejde politizaci procesů, protože každý soudce bude zastupovat jednu ze čtyř politických stran, které v té době v zemi vládly. Soudce z lidu navrhovaly a jmenovaly národní výbory. Navržené kandidáty schvalovala centrální vláda. Při výběru se podle všeho dbalo na to, aby neměla jedna z politických stran převahu. Naopak bylo velmi žádoucí, aby post soudce z lidu mohl vykonávat bývalý vězeň koncentračního tábora nebo příslušník odboje. Při rozhodování o vině či nevině se podle dekretu vždy nejprve vyslovovali soudci z lidu od nejstaršího k nejmladšímu a teprve po nich profesionální soudce, který měl konečný výrok také náležitě právně zdůvodnit. Hlas každého člena tribunálu měl stejnou váhu, soudci z lidu tak mohli profesionálního soudce přehlasovat.

Proces ustavení retribučních soudů trval déle, než se čekalo. První líčení sice proběhlo již 8. června 1945 v Brně, ale ještě koncem srpna 1945 fungovalo jen pět ze čtyřadvaceti lidových soudů. Poslední retribuční tribunál zahájil činnost dokonce až v roce 1946 v Chebu. Hlavní příčinu těchto průtahů lze hledat v nemožnosti sehnat dostatek kompetentních a nezkompromitovaných soudních úředníků různé úrovně: „*Pro vlastní výkon soudnictví nám dnes schází téměř polovina soudců a státních zástupců a ostatní personál dosahuje asi 3/4 stavu z roku 1938*“.⁶²

Jak ukazují zveřejněné statistiky, neměly soudy ve svých počátcích s obžalovanými příliš slitování. Například do 1. října 1945 bylo odsouzeno plných 97% obžalovaných a téměř každý osmý proces skončil rozsudkem smrti. Soudy byly pod velkým tlakem politiků, médií i veřejného mínění.⁶³ Politická reprezentace měla zpočátku velký zájem na tom, aby

⁶² Prokop Drtina – „O soudcovské nezávislosti, lidovém soudnictví a jiných časových otázkách čs. justice“, Praha 1946, s. 23.

⁶³ „Některý denní tisk přetřásal však činnost jednotlivých obviněných, pro kterou měli být souzeni, ještě před zahájením procesu, a to tendenčně. Toto předčasné hodnocení muselo mít vliv na smýšlení veřejnosti a tím i na pozdější rozhodování přisedících, i když ovšem tento vliv někdy působil právě opačně, než zamýšleli ti, kteří jej uplatňovali.“ in: Prokop Drtina - „Prohlášení ministra spravedlnosti Dr Prokopa Drtiny v plenu ÚNS dne 29. května 1947“ - Prokop Drtina – „Na soudu národa: Tři projevy ministra spravedlnosti Dr Prokopa Drtiny o činnosti mimořádných lidových soudů a Národního soudu“, Praha 1947, s. 20.

byla retribuce vyřešena co možná nejrychleji. Tento tlak byl patrný již ve velkém dekretu a v jeho důsledku pak i při fungování lidových soudů po celou dobu jejich působení.⁶⁴ Rozsudky smrti byly vykonávány striktně v souladu s paragrafem 31 velkého dekretu, k jehož revizi nedošlo ani poté, co bylo zřejmé, že množství případů určených retribučním tribunálům neumožňuje rychlé uzavření retribuční kapitoly.

2.4.4 Mimořádný lidový soud v Brně na stránkách regionálních deníků

Se zřízením Mimořádného lidového soudu v Brně se reportáže a články související s přelíčeními u této instituce stávaly významným tématem, kterému regionální denní tisk věnoval pozornost po prakticky celou dobu existence brněnského tribunálu.

Samotný Mimořádný lidový soud byl, v rámci komentářů k retribučním tribunálům, interpretován na stránkách regionálních deníků jako završení česko-německého boje a jako jeden z prostředků k pojištění existence samostatné, nezávislé a neohrožené Československé republiky: „*Dekret o potrestání nacistických zločinců a jejich pomahačů a o mimořádných Lidových soudech byl připravován již za hranicemi, neboť prezident a všichni odpovědní političtí činitelé si byli vědomi, že nezbytnou podmínkou výstavby nové republiky je, aby tito zločinci a zrádci byli předáni k odpovědnosti [...] Přesným a spravedlivým použitím těchto trestních zákonů bude zaručeno, že se již nikdy nebude opakovat Mnichov a 15. březen 1939 [...] V nové republice, očištěné přísným a spravedlivým uplatněním těchto zákonů, budou se pak moci dostat k moci na nejvyšší místa lidé, kteří budou naplněni odvahou a odhodlaností hájit neohroženě i za cenu života nedotknutelnost práv státní svrchovanosti.*“⁶⁵ Spravedlivost Mimořádného lidového soudu a spravedlivý nárok českého národa nejen na něj, ale též na poválečné vyrovnání jako takové, se například pro redakci *Slova národa* často

⁶⁴ „[...] Beneš tvrdil, že čím dříve bude retribuce hotova, tím dříve se obnoví běžný každodenní život a justiční systém bude moci fungovat podle standardních pravidel právního státu[...]. Js cílem retribuční urychlit také navrhoval, aby délka projednávání jednotlivého případu u soudu byla omezena, aby byl každý ukončen v co nejkratším možném čase. Tento směr úvah nakonec dovedl československého prezidenta k mimořádnému závěru: rozsudek retribučního soudu měl být konečný.“ in: Benjamin Frommer – „Národní očista. Retribuce v poválečném Československu“, Praha 2010, s. 128.

⁶⁵ „To je právo lidu“ in: Čin: Zemský orgán československé sociální demokracie na Moravě, roč. 1, č. 56, 14. července 1945, s. 1. Autorem slov byl Zdeněk Fierlinger.

stávaly prostorem, na němž se vymezovala proti Němcům: „[...] je však nutno zdůraznit, že podle dekretu presidenta republiky dr. E. Beneše nebyl u nás ustanoven lidový soud proto, aby se slepě mstil za všechny zvěrstva, spáchaná na českém národě, nýbrž aby byli v duchu lidové demokratické republiky souzeni a přísně odsouzeni všichni, kdo se na českém národě hrubým způsobem provinili. Veřejnost byla při prvním zasedání brněnského mimořádného lidového soudu svědkem nanejvýš důstojného aktu. Nacisté v době tak zvaného protektorátu měli jakési soudy. Jeden z nich dokonce označovali za ‚lidový‘. To však nebyl žádný soud, nýbrž paskvil spravedlnosti, úplná fraška[...].“⁶⁶ Autor tohoto příspěvku tedy výslovně ztotožňoval nacistické soudnictví s německým. Bylo zjevné silné přesvědčení o spravedlivosti a mravní síle Čechů, tedy vlastnostech ryze lidských a vysoce kulturních, implicitně vyvyšující Čechy nad Němce.⁶⁷ Redaktoři *Slova národa* dokonce neváhali postavit Mimořádný lidový soud v Brně, pokud jde o jeho významnost pro Moravu, na roveň Mezinárodnímu vojenskému soudu v Norimberku, který soudil nejvyšší nacistické pohlaváry: „Závěrečný den procesu se zrádci a konfidenty Viktorem Ryšánkem a Karlem Paprskářem byl věnován plaidoyerům. Během přelíčení se dostavili do jednací síně zástupce prokurátora Sovětského svazu pluk. Pokrovskij a zplnomocněný ministr generál dr. Ečer s průvodem. Předseda dr. Selucký přerušil jednání a vřele pozdravil vzácné hosty, při čemž uvedl, že nejen justice v Norimberku, ale i čs. soudy pracují objektivně a spravedlivě. Zcela zaplněná síň uvítala plukovníka Pokrovského a jeho průvod potleskem. Tři oslnivé reflektory

⁶⁶ „Spravedlnost promluvila“ in: Slovo národa – Orgán Československé strany národně – socialistické, roč. 1, č. 31, 13. června 1945, s. 1. Dále viz např.: „V úvodu své řeči poděkoval předsedovi mimořádného lidového soudu dr. Mančalovi za vzorné a skoro úzkostlivé vedení procesu, v němž se táhla jako červená nit snaha po objektivitě. Poděkoval také všem znalcům a svědkům, kteří se podle svých sil a nejlepšího svědomí snažili přispět k objasnění případu. Mimořádné lidové soudy jako justiční tribunály se staly opravdovými nositeli práv a spravedlnosti. Němečtí obhájci u volksgerichtů obžalované Čechy nehájili, protože je hájit nesměli. Nacistická obhajoba nebyla ničím jiným než **PUSTÝM VÝSMĚCEHM SPRAVEDLNOSTI** [zdůrazněno v původním textu]. Obhajoba před čs. lidovým soudem je zcela jiná.“ in: „Závěr přelíčení s dr. Schwabem. Obhájce dr. Janda: „Nacistická obhajoba byla výsměchem spravedlnosti.“ - Slovo národa – Orgán Československé strany národně – socialistické, roč. 2, č. 217, 20. října 1946, s. 2.

⁶⁷ Naprosto otevřeně v tomto směru hovoří úvodník, vydaný krátce před zahájením činnosti Mimořádného lidového soudu v Brně: „V době temna a poroby se to zdálo leckomu samozřejmé, ale s osvobozením vyvstaly všem stejně samozřejmé úkoly a starosti zcela jiné. Neznamená to, že by náš lid nepocíťoval potřebu vyrovnat se se všemi válečnými provinilci, zrádci a se všemi vědomými a přímými pomocníky okupantů nejen spravedlivě, ale také rychle. Svým rozvážným cítěním a postojem však jasně ukázal, že dává přednost skutečné spravedlnosti před pouhou justicí, kterou se vyznačoval právě režim nacistického násilí politického, národního i občanského.“ in: „Lidové soudy“ - Slovo národa – Orgán Československé strany národně – socialistické, roč. 1, č. 26, 7. července 1945, s. 1.

a kamera Aktualita zachytily dnes závěr procesu, o kterém lze tvrdit, vzhledem k jeho formátu a náplni, že to byl moravský Norimberk.“⁶⁸

Přístup každé jednotlivé redakce k tématu Mimořádného lidového soudu v Brně byl samozřejmě poněkud odlišný, přestože ani v jednom případě nelze mít dojem, že některý z regionálních deníků brněnskému tribunálu nevěnoval pozornost. Spíše si lze povšimnout toho, že každá regionální redakce akcentovala v rámci činnosti MLS v Brně trochu jiné problémy než deníky jiné.

Například *Národní obroda*, přestože její redaktoři ve svých příspěvcích nešetřili květnatým jazykem, tak pokud jde o zahájení činnosti Mimořádného lidového soudu, byly tyto články prosté emocí. Dokonce, na rozdíl od všech ostatních deníků, ani necitovaly nic z úvodní řeči dr. Mazala, pouze parafrázovaly dva jeho výroky, v nichž se poukazovalo na negativně konotovanou výjimečnost zločinů, které měly být souzeny a že ti, kteří byli oběťmi těchto zločinů, byli nejlepšími z Čechů. Dále tento deník opakovaně upozorňoval na problémy, které činnost brněnského lidového tribunálu provázely. Příčinu shledávali novináři především v nedostatku vhodných a kompetentních pracovníků, odpovídajících prostor či v chybějícím materiálu.⁶⁹ Jistým specifickým *Národní obrody* byla její soustředěnost na zdůrazňování faktu, že řada souzených u Mimořádných lidových soudů tam nestanula pro konkrétní činy, ale třeba „pouze“ pro svoje členství v německých a nacistických spolcích či institucích, které samo o sobě bylo trestným činem. Jakékoli další konkrétní činy byly tedy jakousi nadstavbou: „*Jedna část svědků svědčila v její prospěch, druhá proti ní. Soud odsoudil Matykovou do těžkého žaláře na 7 let, neboť podle názoru soudu je nutné spatřovat ve funkci, kterou obžalovaná zastávala, podporu nacismu.*“⁷⁰

Nejspecifičtější přístup k tématu měla dle mého soudu redakce *Rovnosti*. Tento deník se Mimořádným lidovým soudem zabýval už před jeho zřízením. Uveřejněn byl článek o ustavení brněnského soudu, složení jeho tribunálu, místě, kde bude soud probíhat a kde se budou vykonávat případně udělené tresty smrti, s jejichž udílením se jednoznačně počítalo.⁷¹

⁶⁸ „Ryšánek: trest smrti, Paprskář: doživotní žalář“ in: Slovo národa – Orgán Československé strany národně – socialistické, roč. 2, č. 231, 8. října 1946, s. 2.

⁶⁹ Viz např.: „Pro urychlení činnosti lidových soudů“ in: *Národní obroda*: Ústřední orgán Československé strany lidové, roč. 2, č. 80, 4. dubna 1946 s. 2 nebo „Veřejný žalobce o činnosti mimoř. lidových soudů.“ in: *Národní obroda*: Ústřední orgán Československé strany lidové, roč. 2, č. 70. 23. března 1946, s. 2.

⁷⁰ „Vedoucí werkschutzu ve Zbrojovce odsouzen na 15 let. Lidový soud v Brně“ in: *Národní obroda*: Ústřední orgán Československé strany lidové, roč. 2, č. 129, 4. dubna 1946, s. 2.

⁷¹ „Lidový soud v Brně ustaven. Již tento týden první přelíčení“ in: *Rovnost*: List Komunistické strany Československa na Moravě, č. 17, 27. května 1945, s. 1.

Rovnost jako jediná redakce také otevřeně podporovala veřejný výkon těchto trestů, velmi zdůrazňovala potřebu odplaty až pomsty, která se měla nést v duchu rčení „oko za oko, zub za zub“. Nekompromisní postoj k průběhu retribučního soudnictví či vůči těm, kteří by zamýšleli soucítit či projevit jistou míru shovívavosti k osobám, souzeným u brněnského lidového soudu, byl zjevný již z úvodního článku k lidovým soudům obecně: „*V úterý jsme otiskli dekret presidenta republiky, v němž se potvrzuje zřízení lidového soudu a uvedení ho v činnost. A hned je zapotřebí říci, že není možno vykládat tento důležitý akt presidentův jako pouhé úřední jmenování. Právě proto to jsou l i d o v é s o u - d y, že jsou vytvářeny na základě moci nejvyšší, to jest moci a vůle lidu. Lid si tyto soudy vybojoval a t a k é s i j e u d r ž í . Proto jsou jednání a přelíčení lidových soudů veřejná za přímé účasti lidu a jeho kontroly, a proto také i rozsudky těchto lidových soudů mohou býti vykonány veřejně a před lidem. [...] Všichni lidé musí vidět, že spravedlnost se nedá ničím obejít, že šestileté volání po odplatě a potrestání zrádců nebylo marné. To je nutnost, která velí tyto rozsudky provádět veřejně, aby od těch nejstarších až po mládež všichni viděli, kam vede cesta zrady – cesta spolupráce s gestapem, aby si tak na celý život zapamatovali, že nectná a zlotřilá cesta vraždění českého lidu končí a nastává doba spravedlivé odplaty. [...] Lid nedovolí, aby tyto ‚lidové soudy‘ byly lidové jen podle jména. Tyto soudy budou jenom projevovat vůli lidu – a co si lid přeje, to všichni víme. Přeje si veřejné odsouzení všech těch, jejichž ruce jsou ještě dnes potřísněny českou krví a kterou smýt může zase jenom krev.*“⁷²

Na stránkách *Rovnosti* se vedle toho objevoval důrazný apel na udělování vyšších trestů odsouzeným. Její autoři opakovaně vyjadřovali znepokojení nad z jejich hlediska nedokonalým a nedostatečně přísným postupem vůči souzeným – jedno, zda z řad Čechů či Němců – a obavy z přílišné tolerance k nim. Kritizovali též smířlivý postoj a projevy slitování ze strany ostatních deníků: „*Zatím co část našeho tisku čas od času roní krokodýlí slzy nad křivdou, napáchanou na nevinných osobách, jež jsou protiprávně pronásledováni jako kolaboranti, zatím co šeptaná propaganda se snaží očistit všechny podezřelé živly a pošpinit zasloužilé vlastence, každý den se dovídáme, že se opět novým a národu nepřátelským živlům podařilo pro ‚nedostatek důkazů‘ dosíci rehabilitace, každý den zjišťujeme, že ten či onen zrádce a kolaborant nejenže nebyl zneškodněn, ale naopak se dere*

⁷²„Lid uplatní svá práva“ in: *Rovnost: List Komunistické strany Československa na Moravě*, roč. 1945, č. 20, 31. května 1945, s. 1.

*čím dál tím více do popředí.*⁷³ Velmi kriticky se redaktoři *Rovnosti* vyjadřovali též o lidech, svědčících u lidového soudu, kteří vypovídali ve prospěch obžalovaných.⁷⁴ Tato vyjádření obav a kritiky ve všech uvedených podobách byla v rámci analyzovaného tisku specifikem *Rovnosti*. V některých případech se její redakce stavěla dokonce do role mluvčího všech po spravedlnosti toužících Čechů.⁷⁵ Nespokojenost s průběhem činnosti lidových tribunálů demonstroval komunistický tisk také po ukončení činnosti Mimořádných lidových soudů: *„A proto v zájmu splnění odkazu našich velkých mrtvých třeba odmítnout morálku, která nejen chválí a oslavuje statečnost a hrdinství, ale současně omlouvá zradu, zbabělost i spolupráci s Němci. Je třeba odmítnout chytráckou politiku – držení dvojího želízka v ohni a sedění na dvou židlich. Je třeba si uvědomit, co by se stalo s českým národem, kdyby v těžkých chvílích přijal za svou tuto bezectnou zásadu. Nelze schvalovat politiku, co jsme si, odpusťme si, na kterou již několikrát český národ doplatil. Tam, kde je shovívavost, tam, kde národ lehce zapomíná a také tak odpouští, tam se nejlépe daří nové zradě.“*⁷⁶

Na stránkách *Slova národa* lze naopak vyčíst obavy z justičních omylů a křivých obvinění, které by ve výsledku pouze pošpinily aureolu spravedlivosti českého národa: *„Veřejnost může být ujištěna, že se nic netutlá ani neukrývá pod pokličkou. Postupuje se však tak, aby neutrpěla čest někoho, kdo by byl snad křivě obviněn. Státní bezpečnost nehodlá rozmnožovat počet lidí, kteří byli zavřeni jako kolaboranti za to, že za protektorátu jednou řekli německému vojákov, kterou tramvají se jede do Žabovřesk. Na osočovatele*

⁷³ „Brněnská smetánka spjela se v gestapáckém doupěti“ in: *Rovnost: List Komunistické strany Československa na Moravě*, roč. 1945, č. 196, 30. prosince 1945, s. 2; „Méně shovívavosti se zrádci a gestapáky!“ in: *Rovnost: List Komunistické strany Československa na Moravě*, roč. 1945, č. 259, 10. listopadu 1946, s. 7.

⁷⁴ Viz např.: „Za přelíčení vytrvale popíral vše, co nebylo úplně prokázáno a po způsobu svých nacistických kumpánů se dělal náramně hodným. Je smutné, že i v jeho případě se našlo několik Čechů, kteří se za něho přimlouvali.“ in: „Zuřivý nacističtina odsouzen na smrt. Další vysoké tresty udavačům.“ - *Rovnost: List Komunistické strany Československa na Moravě*, roč. 1945, 24. srpna 1945, č. 90, s. 2.

⁷⁵ „Posuzující osvobozující rozsudek, který soud nakonec vynesl, mohli bychom snad dospět i ke zkreslenému úsudku zaujatosti obžaloby k nevinnému obžalovanému. [...] Jestliže lidový soud se na základě nějakých jiných úvah dospěl k názoru, že Skotal není vinen, pak musí ovšem prominout, když proti tomuto rozsudku i u vědomí marnosti svého gesta ohlašujeme zmáteční stížnost. Zmateční stížnost za všechny poctivé a věrné Čechy, kterým příslušnost k národu je trochu víc než být korouhvičkou ve větru.“ in: „Redaktor sloužící nacistům osvobozen“ - *Rovnost: List Komunistické strany Československa na Moravě*, č. 28, 2. února 1947, s. 2. Zde stojí za pozornost gesto novin *Rovnost*, které si v tomto případě zahrály na účastníka procesu, který jakoby mohl podat „zmáteční stížnost“. Kromě toho, že „zmáteční stížnost“ je věcí, kterou právní zakotvení MLS vůbec neznalo, je to důležitý žurnalistický prostředek. Noviny se stavěly nejen do role „obecenstva“ či „veřejnosti“ u procesu, ale také do role „žalující“, tedy „poškozené“ strany v procesu.

⁷⁶ „Špatně provedená očista národa“ in: *Rovnost: List Komunistické strany Československa na Moravě*, č. 142, 19. června 1947, s. 1 a 2.

*dopadne ruka spravedlnosti, zvláště na ty, kdo razili ironické rčení, že kolaborantem je ten, na jehož místo se chceme dostat nebo jehož majetku se hodláme zmocnit. Nemilosrdně budou také pranýřováni a trestáni ti, kdo se zaručili za Němce, jako za člověka, který zasluhuje osvědčení státní spolehlivosti a když se prokáže, že šlo ve skutečnosti o blokajtra nebo udavače.*⁷⁷ V duchu boje za českou spravedlnost tak autor tohoto příspěvku kladl důraz na nekompromisnost a objektivnost postupu české justice, která byla, na rozdíl od té německé, stejná jak pro Čechy, tak pro Němce.

Je pochopitelné, že s ohledem na délku období, po které byly lidové soudy v činnosti, se pozornost, věnovaná případům měnila a obecně měla klesající tendenci. Je zjevné, že redaktoři se snažili dění v soudní síni čtenářům co nejvíce přiblížit. V reportážích, s výjimkou *Rovnosti*, nechyběly doslovné citace výpovědí svědků (nezřídka v rozsahu několika sloupků)⁷⁸ nebo popisy projevů publika.⁷⁹ Součástí reportáží byla charakteristika souzených, jejich detailní fyzický popis, doslovné líčení jejich činů a chování za války. Autoři nezřídka nastiňovali také průběh jejich předchozího života či rodinné a majetkové poměry. Prakticky po celou dobu fungování Mimořádného lidového soudu se před ním objevovaly i případy, které svým charakterem dokázaly tento stereotyp výrazným způsobem narušit.⁸⁰ Ve druhé polovině roku 1946 a prvních měsících roku 1947 se před brněnský

⁷⁷ „Damoklův meč“ in: Slovo národa – Orgán Československé strany národně – socialistické, roč. 2, č. 5, 6. ledna 1946, s. 7.

⁷⁸ Viz např.: „Udavači před lidovým soudem. Němka Dvorzaczková odsouzena na 12 let. – Malé spory – velké následky.“ in: Čin: Zemský orgán československé sociální demokracie na Moravě, roč. 1, č. 83, 15. srpna 1945, s. 2; „Ochotný služebník Němců“ in: Čin: Zemský orgán československé sociální demokracie na Moravě, roč. 1, č. 67, 27. července 1945, s. 2; „Gestapácké orgie na České ulici v Brně. Účastnily se jich známé české brněnské osoby“ - Slovo národa – Orgán Československé strany národně – socialistické, roč. 1, č. 185, 5. prosince 1945, s. 3; „Generál F. a ‚generál Fassati‘ vypovídá“ in: Slovo národa – Orgán Československé strany národně – socialistické, roč. 2, č. 223, 29. září 1946, s. 2.

⁷⁹ Viz např.: „Zfanatizovaný nacističtina odsouzen na smrt. Další případy Lidového soudu v Brně – Žďárský blokleiter odsouzen doživotně“ in: Čin: Zemský orgán československé sociální demokracie na Moravě, roč. 1, č. 90, 24. srpna 1945, s. 2; „Běda mužům, kterým Němka vládne. Jak se stal náčelník Sokola SAMannem.“ - Slovo národa – Orgán Československé strany národně – socialistické, roč. 2, č. 104, 3. května 1946, s. 2; „Z galerie zrádců a udavačů. Další obžalování před lidovým soudem v Brně.“ in: Slovo národa – Orgán Československé strany národně – socialistické, roč. 1, č. 53, 11. července 1945, s. 3; „Věrný žák Aujeského následoval svého učitele. Dovolával se volby Jiřího z Poděbrad“ in: Slovo národa – Orgán Československé strany národně – socialistické, roč. 3, č. 17, 21. ledna 1947, s. 4.

⁸⁰ Viz např.: „Brněnský milionář před lidovým soudem“ in: Čin: Zemský orgán československé sociální demokracie na Moravě, roč. 2, č. 58 9. března 1946, s. 4; „Konfident sicherheitsdienstu“ in: Čin: Zemský orgán československé sociální demokracie na Moravě, roč. 2, č. 135, 13. června 1946, s. 2; „K lékařskému diplomu provaz“ in: Čin: Zemský orgán československé sociální demokracie na Moravě, roč. 2, č. 284, 12. prosince 1946, s. 2; „Obhajoba Křižákových se bortí“ in: Čin: Zemský orgán československé sociální demokracie na Moravě, roč. 3, č. 6, 8. ledna 1947, s. 4 nebo „Jak se popravovalo v Kouničkách“ in: Čin: Zemský orgán československé sociální demokracie na Moravě, roč. 3, č. 76, 30. března 1947, s. 2.

lidový tribunál dostávali přední představitelé gestapa, vysoce postavení političtí činitelé regionální úrovně, kteří spolupracovali s nacisty, případně veřejnosti všeobecně známí udavači či kolaboranti. Projednávání těchto případů regionální noviny avizovaly dopředu a redaktoři jim poté věnovali sérii několika článků s podrobnými informacemi a fotografiemi.⁸¹ Není bez zajímavosti, že řada těchto případů byla projednávána déle než tři dny, které byly na každé jednání u lidového soudu vymezeny dle dekretu prezidenta. V roce 1947 pak novinář *Národní obroda* uveřejňoval výstižné zhodnocení činnosti Mimořádného lidového soudu v Brně: „*Před lidovými soudy bylo již souzeno případů bez počtu velkých i malých, a tak v tomto truchlivém defilé lidské ničemnosti a zvrhlosti je dnes už těžko mluvit o nějakých sensacích. Tolik hrůzy a zrudnosti už bylo odhaleno v nejrůznějších soudních přelíčeních, že je tu těžko se čemu divit. A přece stále znovu úžas jímá nad některými případy.*“⁸²

Po skončení činnosti Mimořádných lidových soudů v roce 1947 byla opakovaně zdůrazňována významnost jejich činnosti a výsledků u soudů dosažených v takové míře, že bylo rozhodnuto o vytvoření dokumentárního a edukativního materiálu, který měl být rozšířen mezi veřejnost a jehož cílem bylo vštípit tyto závěry a poučení z nich plynoucí co možná nejširšímu publiku: „*Ministr v další části své řeči pravil, že tato všechna veliká práce justičních orgánů našich i mezinárodních byla by marná, nepřinesla by mnoho užitku pro věc míru, který od ní celé mírumilovné lidstvo očekává, kdybychom dokumentární materiál o zločinných útočných cílech a úmyslech německých nacistických útočníků nedokázali učinit majetkem běžné znalosti nejširších vrstev lidových. Ministr slíbil, že sám se přičiní, aby dokumenty dokazující úmysl Němců vyhubit nebo aspoň přestěhovat náš národ, jak se před soudy shromáždily, byly zpřístupněny v populárních a levných publikacích do všech vrstev našeho lidu, a to nejen v českých zemích, ale i na Slovensku.*“⁸³ V jiném článku, který rekapituloval dva roky lidového soudnictví, autor rozvíjel myšlenku, že i v otázce lidového soudnictví zůstal český národ věrný sám sobě, neuchýlil se ani k pomstě, ani

⁸¹ Viz např. případ dr. Karla Schwabeho, brněnského policejního ředitele a pozdějšího zemského vicepresidenta; případ Viktora Ryšánka a Karla Paprskáře, bývalých československých vojáků a členů odbojného hnutí Obrana národa, kteří za války spolupracovali s gestapem a kromě jiného čelili obvinění ze zavinění smrti nejméně třiceti osob; případ Oskara Judexe a Viléma Czerného, bývalého vrchního starosty a starosty města Brna nebo případ udavačského manželského páru Křížákových.

⁸² „Dívka ve službách gestapa. Lidový soud v Brně.“ in: *Národní obroda: Ústřední orgán Československé strany lidové*, roč. 3, č. 6, 8. ledna 1947, s. 5.

⁸³ „Závěrečná kapitola lidového soudnictví. Lidové soudy řešily 132 000 případů národní zrahy a zločinů proti národu.“ in: *Čin: Zemský orgán československé sociální demokracie na Moravě*, roč. 3, č. 127, 1. června 1947, s. 1.

k nespravedlnosti, což byly vlastnosti tolik vytýkané německému soudnictví za doby okupace. Mimořádné lidové soudnictví bylo v jeho očích motivováno pouze touhou po spravedlnosti, a přestože to někdy nebylo lehké, tento kurz neopustilo: „*Dnes skončí činnost lidových soudů, které byly po osvobození zřízeny a pověřeny dekretem presidenta republiky provedením očisty [...] Přehlédneme-li činnost lidového soudnictví, můžeme říci, že splnilo svůj úkol a že soudilo podle platných zákonů. Soud u nás nikdy nebyl mstou. Ti, kteří stát rozvrátili – Henleinovi poslanci i hrdlořez českého lidu K. H. Frank – byli souzeni přísně, ale spravedlivě. Dnes, kdy končíme činnost lidového soudnictví, měli bychom upřímně poděkovat soudcům z povolání i soudcům z lidu za to, že zachovali dobré jméno našeho soudnictví. Věřte, že to někdy nebylo snadné.*“⁸⁴

⁸⁴ „Líc a rub očisty“ in: Čin: Zemský orgán československé sociální demokracie na Moravě, roč. 3, č. 104, 4. května 1947, s. 1.

2.5 Prezident Edvard Beneš a další političtí činitelé na stránkách dobového regionálního tisku

Články, věnované Edvardu Benešovi a popisu jeho aktivit během prvních poválečných týdnů, byly velmi detailní a rozsáhlé. V některých nebylo výjimkou až „zbožštění“ československého prezidenta. Tento způsob vykreslení poválečného prezidenta používali v této době nejen novináři, ale také veřejní činitelé: „[...] *předseda Tělovýchovného národního výboru Antonín Krejčí, který ve své řeči líčil celoživotní dráhu našeho velkého presidenta. Ukázal na několika příkladech presidentovu politickou prozíravost, jeho geniální předvídání budoucích dějinných událostí, přesné postřehy o světových národech i jejich politických představitelích. President dr. E. Beneš vykonal nadlidské dílo, když po dvakrát vedl obrovský boj za svobodu svého národa. Nedal se odvrátit žádnými překážkami a nezdary, neboť jeho boj byl bojem práva a spravedlnosti, bojem z kterého musil vyjít jediný vítěz: pravda. A v tu prezident E. Beneš věřil a šířil jí tak pevně, že nebylo pochybností o zdaru jeho velkých zápasů.*“⁸⁵ V textu byl tedy Beneš přirovnáván k velmi nadprůměrně inteligentnímu jedinci s neobyčejnými schopnostmi, který se nevzdává a bojuje statečně za prospěch svého českého národa a za české hodnoty – tj. *právo, spravedlnost a pravdu* – do poslední možné chvíle.

Novináři byli ve svých textech ještě barvitější: „*Odešel za hranice, provázen posměchem a spíláním hloučku slabochů a zrádců, kteří čekali na příležitost, aby zavedli*

⁸⁵ „President vykonal nadlidské dílo – nadšený hold sportovního Brna presidentu dr. E. Benešovi.“ in: Čin: Zemský orgán československé sociální demokracie na Moravě, roč. 1, č. 18, 29. května 1945, s. 2. Podobně laděné příspěvky, překypující emocemi, v nichž byl Beneš zahrnován láskou národa, vnímán jako neomylný, silný a pracovitý vůdce, najdeme i ve všech dalších studovaných listech. Rozsah práce mi nedovoluje se jim zde obsáhleji věnovat, nicméně cituji alespoň jedno ilustrativní přání k narozeninám: „*President republiky dr. Edvard Beneš se dožívá zítra jednašedesátí let. Vzpomínáme toho slavnostního dne tím srdečněji a radostněji, že máme příležitost znovu mu projevit svou vděčnost, věrnost a lásku. Vedl nás v nejtěžších dobách naší republiky, byl nám posilou, záštitou a světlem ve všech našich nejčernějších hodinách, byl hlavou našeho boje a odporu v době německé okupace a dovedl nás k nejslavnějšímu vítězství našich dějin. My i příští generace budeme jeho jméno vyslovovat s pýchou jako symbol národní síly a pevnosti, národní ušlechtilosti a statečnosti, jako symbol největšího národního vítězství.*“ in: „Nedělní Slovo národa – orgán československé strany národně socialistické, roč. 1, č. 17, 27. května 1945, s. 1. Text nebyl součástí článku, ale byl uveřejněn jako popisek pod společnou fotografií manželů Benešových. Další články např. „*První prezident naší národní fronty*“ in: Rovnost – List Komunistické strany Československa na Moravě, roč. 1945, č. 17, 27. května 1945, s. 1; „*Vítáme vítěze*“ in: „Slovo národa – Orgán československé strany národně socialistické“, roč. 1, č. 5, 12. května 1945, s. 1.

*národ na scesti. Odešel za hranice, provázen žehnáním a modlitbami milionů synů a dcer, československého lidu. Všichni jsme věděli: On se nevzdal, a dokud On se nevzdal, dokud pracuje pro lepší budoucnost našeho národa, ani my se nesmíme vzdát naděje, nesmíme podlehnout, nesmíme zradit. [...] Zatím národ doma trpěl a krvácel. Ale neztratil naději, neztratil víru, proto si zachoval dosti životní síly, aby přečkal 6 let nacistické tyranie. Mluvily k němu české loutky, dirigované ze sídla říšského protektora, předkládal se mu denně odvar goebbelsovské propagandy, ale nic z toho neúčinkovalo. Svátky našeho lidu nebyly dny červeně zatržené v německém kalendáři, ale ony dny, kdy před mikrofon londýnského rozhlasu přikročil uznáný vůdce národa [...].*⁸⁶ Výše uvedené věty, stylizované do podoby až biblického příběhu s patřičnou rétorikou, zdůraznění velikosti osobnosti Beneše zájmenem s velkým počátečním písmenem, otevřené přisuzování geniality a nadlidskosti, případně stylizování občanů Československé republiky do pozice Benešových dětí, které jej bez sebemenšího zaváhání a se skálopevným přesvědčením následují, jsou dle mého názoru výmluvným svědectvím o postavení Edvarda Beneše ve veřejném mínění. Domnívám se, že je možné přisuzovat toto významné postavení ve veřejném mínění také dalším politicky činným osobám, které se těšily Benešově přízni a hlásily se k Benešovu názorovému proudu. Ve druhém příspěvku lze implicitně číst odkaz na snahu Němců otrávit český národ „*odvarem goebbelsovské propagandy*“, nicméně bez účinku - zdravý český národ odolal díky své „*životní síle*“. Tento termín, tj. doslovný překlad nacisty zkompromitovaného „*Lebenskraft*“, podobně jako slova o „*vůdci národa*“ stojí jistě za pozornost pro svou analogičnost s nacistickou rétorikou.

V líčení Benešovy cesty ze Slovenska do Prahy lze najít například již výše zmíněný odkaz na řadu symbolů a symbolických inscenací oslav, demonstrujících sílu, jednotu a tradici českého národa: „*Cesta pana presidenta z Bratislavy do Brna stala se vpravdě cestou triumfální. Ve všech obcích a městech stály špalíry obyvatelstva zčásti těž krojovaného, které pana presidenta srdečně pozdravovaly. Všude byly slavobrány s nápisy ‚Věrní zůstaneme‘, ‚Vítáme našeho presidenta Osvoboditele‘, apod. Zvláště srdečné bylo uvítání na moravských hranicích v Lanžhotě. V Hodoníně pan president navštívil radnici a zastavil se u místa rodného domu presidenta Masaryka. V jednotlivých obcích vystoupil z auta a byl členy*

⁸⁶ „*President dr. Beneš mezi námi*“ in: Čin: list české sociálně demokratické strany dělnické, roč. 1, č. 6, 13. května 1945, s. 1.

Národního výboru vítán. Ve všech obcích i městech, kudy pan president projížděl, jakož i v Brně samém byla cesta vítěze, vracejícího se do osvobozené vlasti, doslova poseta květinami.“⁸⁷ Líčení této „triumfální“ cesty presidenta Beneše evokuje historické vítězné jízdy králů, během níž každá obec či vesnice, skrze své oficiální představitele a radostné davy jásajících obyvatel stvrzovala svoji poddanost a oddanost jak Benešovi, tak Československé republice a českému národu. Příslušnost k němu demonstrovalo oblečení do národních krojů, zpívání hymny či poslech taktů Smetanovy Libuše, o kterém se psalo na dalších řádcích článku. Samozřejmě nesmělo chybět vítání chlebem a solí. Zastávkou u rodného domu Tomáše Garriguea Masaryka Beneš vyjadřoval úctu svému předchůdci a jeho názorům. Zároveň se v očích nejen okolostojících občanů stával důstojným následovníkem prvního československého prezidenta a jeho myšlenkového odkazu. Benešova návštěva v Brně byla interpretována jako završení boje za českou svobodu: „*Radostné chvíle, které prožívá hlavní město Moravy od svého vysvobození z útlaku a ponížení nacistické hrůzovlády hrdinnou Rudou armádou, vyvrcholily včerejšího dne, kdy po šesti letech exilu a těžké i odpovědné práce pro národ v zahraničí zavítal do Brna při svém vítězném návratu do osvobozené vlasti pan president republiky dr. Edvard Beneš v průvodu své choti a zahraničních spolupracovníků. 12. květen 1945 se stal památným dnem v dějinách města, stal se svátkem českého lidu brněnského.*“⁸⁸ Ve zprávě se poukazyvalo nejen na podporu široké veřejnosti, ale i politických kolegů z londýnské vlády. Implicitně v sobě článek nesl obraz spořádaného a respektovaného manžela, kolegy a vůdce, který se sám pokorně obracel k další osobnosti vpravdě symbolické, považované za zakladatele novodobého československého státu a otce československé svobody – Tomáši Garrigueu Masarykovi. Ten byl na stránkách *Činu* vyobrazován kromě jiného jako prorok prozřetelnosti, Slovan a Čech, jehož „*duchovní a mravní odkaz*“ je jediná možná cesta hodná následování.⁸⁹ Není také náhodou, že při svém návratu do vlasti byl Beneš redaktory titulován „prezident Osvoboditel“ – podle všeho jimi byl považován za následovníka TGM a byla mu

⁸⁷ „Začínáme nově svůj státní a národní život. Triumfální cesta presidenta republiky dr. Ed. Beneše do Brna. Slavnostní uvítání v Brně.“ in: *Čin*: list české sociálně demokratické strany dělnické, roč. 1, č. 6, 13. května 1945, s. 1

⁸⁸ Tamtéž.

⁸⁹ Podrobněji viz např. „Boj, boj a zase boj – to byl Masaryk. Projev prezidenta republiky k výročí úmrtí presidenta Osvoboditele“ in: *Čin*: zemský orgán československé sociální demokracie na Moravě, roč. 1, č. 110, 16. září 1945, s. 1 a 2.

přisuzována významnost prvního prezidenta: „*Masaryk nás neopustil, ani když odstoupil z presidentství, ba ani, když zemřel. Postaral se nám v osobě druhého prezidenta o svého nástupce, kterého vychoval na duchovního svého syna a pokračovatele v dalším budování svého hospodářství republiky. Díky věrnosti národa k Masarykovu odkazu v době nejtvrďší zkoušky a díky vedení našeho druhého zahraničního odboje s prezidentem dr. Benešem v čele, podařil se zázrak, v němž před šesti roky bylo málo naděje.*“⁹⁰

Tomuto významnému a symbolickému postavení se však dle regionálního tisku netěšil Beneš pouze v domácím prostředí. Například francouzský generál Leclerc při své návštěvě Československa neváhal přirovnat Beneše ke generálu de Gaullovi a prohlásit o něm, že již „*po druhé osvobodil svou vlast*“ a že jak on, tak český národ, se stali pro poválečnou Francii inspirací. V následujícím textu byl také odvěký boj Čechů proti „*Germánům*“ jakoby stvrzen i zvenčí, od představitelů většího národa: „*Generál Leclerc promluvil potom do československého rozhlasu. Pravid, že jsa pověřen generálem de Gaullem, náčelníkem vlády francouzské republiky, zdraví jeho jménem Československo, které pro Francii znamená tisíc let obrany proti germánskému útlaku a rozpínavosti a symbol vůle národa, který si udržel svou civilisaci a kulturu přes všechny těžké zkoušky[...]* Tak jako se občané Československé republiky rozhodli vybudovat svůj stát silnější a životnější pod vedením svého prezidenta dr. Beneše, který již po druhé osvobodil svou vlast, jsou i Francouzi rozhodnutí znovu vybudovat novou Francii pod vedením generála de Gaulle.“⁹¹ Kromě uvedeného tedy autor projevu považoval Čechoslováky za kulturní a civilizovaný národ, který po staletí vzdoroval svému německému nepříteli a česko-německé poválečné vypořádání považoval za završení tohoto velmi problematického soužití.

⁹⁰„Masaryk v nás“ in: Čin: zemský orgán československé sociální demokracie na Moravě, roč. 1, č. 108, 14. září 1945, s. 3.

⁹¹„Tisíc let boje proti germánské rozpínavosti. Osudové společenství národa francouzského a československého“ in: Slovo národa – orgán československé strany národně – socialistické, roč. 1, č. 57, 15. července 1945, s. 3.

3 ANALÝZA OBRAZU NĚMCE

3.1 Obraz Němce v projevech a textech předních politických představitelů let 1945 - 1947

Na úvod jen zopakuji, že původní záměr soustředit se pouze na poválečné projevy, jsem zavrhlá po zjištění, že bohatým zdrojem informací k obrazu Němce jsou také projevy z válečné doby. Hlavním důvodem je to, že obraz Němce, tak jak je vykreslován v těchto projevech po válce, byl dle mého názoru formován v povědomí veřejnosti již dříve. Každý občan tehdejšího protektorátu, který „poslouchal Londýn“, tak slýchal často velmi ostrá stanoviska jak k Němcům, tak k poválečnému vypořádání, a lze tak jen stěží vyloučit vliv těchto stanovisek na poválečné veřejné mínění o tématech česko-německých vztahů a o Němcích obecně.⁹²

3.1.1 Obraz Němce u Edvarda Beneše

Z celkem pochopitelných důvod byl možný výběr z projevů nejširší právě u prvního poválečného prezidenta. Jenom těch vydaných knižně, válečných i poválečných, je více než desítka.

Benešovy projevy z válečné doby byly často velmi explicitní – především pokud jde o poválečné vypořádání se nejen s Němci obecně, ale i Němci českými. Exilový prezident

⁹² Ve svém projevu 17. května 1945 v pražské Lucerně ministr Drtina přímo konstruuje názorovou shodu mezi ním a Čechoslováky prostřednictvím 1. osoby plurálu: „Bestialita a vandalství, jehož se Němci na poslední chvíli dopustili v Praze [...] tato obvyklá zvěrstva národa kulturträgrů sama nám naznačují, co je a co musí být prvním úkolem při zakládání nového života: vyčistit republiku celou a úplně od Němců. To je příkaz chvíle pro každého z nás, to je dějinný úkol naší generace [...] my prostě nemůžeme žít s Němci pohromadě v jedné zemi a v jednom státě. Mezi námi nemohou Němci více žít a chodit, protože po právě nabyté krvavé a bolestné zkušenosti bychom si nemohli být jisti, že mezi námi nechodí vrahové. Jeden z nás musí z této země pryč – buď Němci, nebo my – ale protože je to země česká a protože my jsme zvítězili, musí pryč oni! [...] Nepochybuji, že co jsem řekl, je ve shodě ohromné většiny našeho národa.“ in: Prokop Drtina – „Československo, můj osud, svazek 2, kniha 1“, Praha 1992, str. 63 – 64. Celé vyznění projevu pak ještě dotvářejí a podtrhují použité emotivní výrazy jako např. „krvavé“, „bolestné“ či „vrahové“.

v nich neváhal mluvit o krvi a bolesti, pomstě a (spravedlivé) odplatě⁹³, výslovně mluvil o nezbytnosti násilného charakteru poválečného účtování s Němci: „*Mluví k vám, přátelé důrazně, vážně a slavnostně. Konec této války bude u nás psán krví. Bude se u nás bojovat jako všude jinde na evropském kontinentu a bude se vracet Němcům, nemilosrdně a mnohonásobně všechno to, co od r. 1938 v našich zemích napáchali. Celý národ bude zapjat v tomto boji, nebude Čechoslovák, který by nepřiložil ruky k dílu, a nebude vlastence, který by nechal spravedlivé odplaty za prožité utrpení národa.*“⁹⁴ Autor tu tedy dále implicitně mluvil o tom, že každý příslušník československého národa je vlastenec se smyslem pro spravedlnost, snažil se tak Čechy k odplatě vyburcovat. V dalším válečném projevu Beneš mluvil o nevyhnutelnosti násilného charakteru této spravedlnosti: „*Krátce, náš domácí boj a převrat v této válce bude a musí být revolučně a vojensky organizovaný a násilný a bude a musí znamenat u nás velikou lidovou odplatu a pro Němce a fašistické násilníky konec opravdu krvavý a nelítostný.*“⁹⁵

V poválečných projevech, především těch z prvních měsíců po osvobození republiky, přednášených zpravidla na náměstích či z balkonů radnic, už se vyjevovala poměrně jasná představa o Němcích. Jednak tu bylo zřejmé tehdy všeobecně přijímané přesvědčení o kolektivní vině všech Němců. Proto si tedy dovoluji tvrdit, že to, co Beneš spojoval s německým národem jako takovým, spojoval (a s ním naprostá většina Čechoslováků) s každým jednotlivým příslušníkem tohoto národa, do kterého počítal také české Němce: „*Tak končí svou válku nacism. Až do poslední chvíle hnal německý lid do fanatického boje a tento lid do toho boje šel. To, co se zdá neuvěřitelným a nepochopitelným, se opravdu dělo. Ten německý lid šel do krvavého vraždění jako slepý a hluchý, nevezpřel se, nezamyslel se, nezastavil se; šel a dával se tupě anebo fanaticky zabíjet a zabíjel. Tento národ už přestal být v této válce vůbec lidským, přestal být lidsky snesitelným a jeví se nám už jen jako jedna jediná lidská nestvůra. Tento národ musí stihnout za to všechno veliký a přísný trest. [...]* Řekli jsme si, že německý problém v republice musíme definitivně vylikvidovat[...]⁹⁶ Z výše uvedeného si tedy můžeme Němce charakterizovat jako tvora, který neměl s lidmi a

⁹³Domnívám se, že v kontextu těchto projevů je rozhodně třeba rozlišovat mezi „pomstou“ a „odplatou“.

⁹⁴Dr. Edvard Beneš v londýnském rozhlase 27. 10. 1943.

Zdroj: http://www.go-east-mission.net/dateien/cz/124_151008.pdf /Náhled dne 4. 12. 2013/

⁹⁵Dr. Edvard Beneš ve Státní radě Československé v Londýně 3. 2. 1944. Zdroj: Dr. Edvard Beneš – *Šest let exilu a druhé světové války. Řečí, projevy a dokumenty z r. 1938 – 45*, Praha 1947, str. 393 – 394.

⁹⁶Edvard Beneš – „Odsun Němců z Československa: Výbor z Pamětí, projevů a dokumentů 1945 – 1947“, Praha 1996, s. 138. Tento projev zazněl dne 12. května 1945 v zasedací síni radnice v Brně.

představou o tom, co nebo kdo je člověk, už nic společného. Je to tvor, jehož blízkost byla lidem krajně nepříjemná a jehož chování bylo za hranicí pochopitelnosti. Zůstaly pro něj jen negativně konotované charakteristiky. Zároveň Beneš vykresloval Němce vlastně dvojím způsobem. Jednak tu byl Němec vykreslen jako nelidský tvor bez vlastní vůle, neschopný vlastního uvažování, který jen slepě plnil to, co se mu řeklo. V tom také tkvěla jeho nebezpečnost, protože nepřemýšlel o tom, co dělá, nerevidoval svá rozhodnutí, prostě šel a požadované splnil. Na druhou stranu tu byl také obraz Němce, který vlastně nelidsky jednal ve vlastní přirozenosti a slepé poslušnosti, pod vlivem tolik známé „fanatické“ německé disciplíny, která mu brání ve vlastním myšlení a tedy i jakémukoli zpochybnění toho, co (na)páchal.⁹⁷ Protože jde v obou případech o rysy dané a těžko změnitelné, nebylo podle Beneše jiné cesty, než „*Němce v republice vylikvidovat*“. Zároveň je dle mého názoru možné v těchto slovech o „fanatické německé disciplíně“ interpretovat také pokus o zesměšnění těchto typických německých rysů – namísto k hrdinnosti a slávě dovedly Němce do zkázy, a staly se z nich poslušní a morálně slabí jedinci bez vlastní vůle a názoru.

Proslov, který byl pronesen skutečně jen pár týdnů před koncem války, pak vyjadřoval poměrně otevřeně jen těžko zvládnutelnou vlnu nenávisti, která prostupovala slovy a činy řady Čechů v průběhu prvních poválečných měsíců. Beneš v něm také vyzýval k jednotnému postupu i při poválečném budování nové republiky. Právě díky této jednotě, odvaze a pevnosti v názorech byli Češi dle něj na straně vítězů. Stojí za povšimnutí, že rozhodující pro něj vyla příslušnost k českému národu, nikoli příslušnost stranická, konfesijní či sociální. „Protiněmectví“ se tak pro Beneše stávalo vlastně jedním z dominantních rysů „typického Čecha“: „*Čechové a Češky! Jednota a svornost národních řad jest v této chvíli příkazem nejsvětějším. Podejte si všichni bratrsky ruce a bez rozdílu politické příslušnosti, bez rozdílu stavu a třídy a bez rozdílu náboženského vyznání se semkněte v jednu širokou národní frontu, která by byla schopna urychlit pád německé okupační moci a zrádného háchovského režimu. Naplňte celou zemi duchem ofenzívy, bojové odvahy a vítězného sebevědomí. Dejte vyvrít ze svých srdcí živelné nenávisti vůči německým katanům. Vzpomeňte všechna hrozná muka během šesti let německé okupace a uvědomte si,*

⁹⁷ „*Ten německý lid šel do krvavého vraždění jako slepý a hluchý, nevzepřel se, nezamyslel se, nezastavil se; šel a dával se tupě anebo fanaticky zabíjet a zabíjel* [zdůrazněno v původním textu].“ in: Edvard Beneš – „Odsun Němců z Československa: Výbor z Paměti, projeví a dokumentů 1945 – 1947“, Praha 1996, s. 138.

*že nyní přišla chvíle odplaty za krvavé popravy Heydrichovy, Daluegovy a Frankovy, za smrt popravených a umučených, za utrpení vězňených, za ponížení zotročených, za slzy a žal tolika nešťastných rodin našeho národa. Jděte účtovat s Němci za všechna jejich zvěrstva a neznejte slitování s německými vrahy. Zúčtujte nemilosrdně i se zrádci národa a republiky!*⁹⁸ Podle staronového prezidenta bylo tedy slitování to poslední, co si Němci zasloužili. Při tomto svém apelu neváhal dokonce vybízet k projevení „*živelné nenávisti*“, tedy spíše „typicky německému“ chování - jakoby se bál, že Češi podlehnou své přirozené mírumilovnosti, když je nabádal, aby při svém postupu mysleli na „*všechna hrozná muka*“ a byli si vědomi toho, „*že nyní přišla chvíle odplaty*“.⁹⁹ Dále je třeba si povšimnout, že tento osud neměl podle prezidenta stihnout jen Němce, ale také ty z Čechů, kteří s nimi spolupracovali a „*zradili*“ tak národ.

Slitování si Němci, včetně těch „českých“ či „sudetských“, nezasloužili podle Beneše z důvodu, že kromě toho, že je vnímal jako viníky nejen světové války, byli také viníky vnitřních problémů Československé republiky v předcházející době. V očích Beneše i řady Čechoslováků byl německý národ nevděčný a uzurpátorský. Němci si ničeho nevážili a chtěli stále více: „*Němci měli úplnou kulturní svobodu, měli poměrně víc státních škol než Češi, byla to jejich výsada, uchovaná z dob starého Rakouska. Abychom nezasahovali do jejich kulturního života, rozhodli jsme se dosáhnout vývojem jejich vlastní úrovně. To se nám také podařilo a už roku 1930 jsme měli téměř úplnou rovnost. Rovnost před zákonem, rovnost ústavní, rovnost jazykovou. Netvrdím, že to bylo vše dokonalé, ale bylo to velmi blízké dokonalosti. Jakmile se na scéně objevil Hitler, začali být Němci nespokojeni. Hned na začátku jsme měli mezi našimi Němci určitou skupinu, která nikdy neuznala existenci republiky, ale těch nebývalo nikdy více než čtvrtina všech Němců. Měli hlavy plné germánských myšlenek a byli přesvědčeni o germánské rasové svrchovanosti [...] Čím byl Hitler hlučnější, tím více se Němci stavěli proti Čechům. Přes to vše jsem se snažil o rozvoj demokracie, ale čím větší demokracii jsem nabízel, tím prudčeji se mezi německým obyvatelstvem rozrůstalo protidemokratické hnutí, až posléze vedla jejich agitace, záměrně podporovaná nacisty z říše, k Mnichovu [...] Vidíte tedy, že sudetoněmecký problém vytvořili*

⁹⁸ Projev byl pronesen jako „Výzva československé vlády k lidu českých zemí“, aby přešel k rozhodným bojovým činům za osvobození republiky“ dne 17. dubna 1945 v Košicích. Zdroj: http://www.go-east-mission.net/dateien/cz/124_151008.pdf /Náhled dne 4. 12. 2013/

⁹⁹ „Živelnost“ nenávisti zde chápu spíše jako odkazu na její sílu a prudkost, nikoli na její přirozenost.

sudetští Němci sami, a to v době, kdy se domnívali, že budou mít vždycky možnost řešit jej pro sebe a po svém.“¹⁰⁰ Výše uvedená nespokojenost, touha „po něčem víc“ a jistá protičeská nenávisť tak byla dle Beneše vlastní každému Němci a bylo v podstatě otázkou času a vhodné společensko-politické situace, kdy zase dostane možnost projevit se v celé své bezohledné a hrůzné velikosti. Beneš ve svém projevu přechází náhle do osobní roviny - „*snažil jsem se o rozvoj demokracie*“ – čímž ještě podtrhoval jak autentičnost a důvěryhodnost celého příběhu, tak své zásluhy a svou roli vůdčí osobnosti celého protiněmeckého boje.

V jiném z projevů Beneš mluvil o této české mírumilovnosti a spravedlnosti v kontextu, jež dával tušit, že byla někdy spíše ke škodě a že jeho výzvy k uplatnění jiného, neslitovného, postupu v řešení česko-německé otázky se ukázaly nejen jako správné, ale bylo to pozitivně kvitováno i ve světě. Viníci byli dle jeho soudu jednoznační a nebylo proto třeba jakýchkoli pochybností o přijatých krocích poválečného vypořádání: „*A tak na tom, co se nyní s Němci u nás děje, vinu nemáme my, nýbrž jen a jen Němci sami. Všechno to, co dnes prožívají, sami si přivolali. Celý svět nám to schvaluje a dává našemu postupu souhlas. Je to jen důsledek velké dějinné spravedlnosti po nejstrašnější válce, jež na lidstvo přišla. Naš národ po marných staletých pokusech o mír a dohodu s Němci musil na sebe vzít výkon této naší dějinné spravedlnosti a provést definitivně odsun Němců.*“¹⁰¹ Zároveň vidíme, že argumenty hledá Beneš pro podporu svých myšlenek také v minulosti.¹⁰² Staví poválečnou situaci v Československu do jedné dějinné linie česko-německého soužití, ve svých úvahách jde daleko do minulosti a uvádí příklady, které mají při poválečném vypořádání s Němci sloužit poučně a výstražně zároveň: „*Ale válka, která nám měla odzvonit, nám naopak přinesla **poslední náš národní triumf** [zdůrazněno v původním textu] v boji o národní existenci od Bílé hory až do dneška. Budme si vědomi všech těchto souvislostí, čerpejme z nich poučení pro celé naše jednání a rozhodování a dokončeme tento vývoj, dokončeme jej do důsledku!*“¹⁰³ Kromě historické linie lze v úryvku z Benešova projevu z října 1946

¹⁰⁰ „Rozhovory s Comptonem Mackenziem v květnu 1944“ in: Edvard Beneš – „Odsun Němců z Československa: Výbor z Pamětí, projevů a dokumentů 1945 – 1947“, Praha 1996, s. 106, 107.

¹⁰¹ „Projev na Náměstí dr. Edvarda Beneše v Opavě 18. července 1946“ in: „Odsun Němců z Československa: Výbor z Pamětí, projevů a dokumentů 1945 – 1947“, Praha 1996, s. 175.

¹⁰² Tento historický narativ nenajdeme pouze u Beneše, ale také u Drtiny či v mnoha člancích, vztahujících se k česko-německému vyrovnání. Podrobněji viz kapitola „*Obraz Němců na stránkách dobového regionálního tisku v historickém narativu*“.

¹⁰³ „Projev v zasedací síni radnice v Mladé Boleslavi 8. října 1946“ in: „Odsun Němců z Československa: Výbor z Pamětí, projevů a dokumentů 1945 – 1947“, Praha 1996, s. 179, 180. Zdůrazněno v originálním textu.

interpretovat také názor jeho autora, že druhá světová válka pro něj byla finálním stadiem boje o národní existenci.

Podle Beneše byly všechny negativní vlastnosti pro Němce přirozené. Šance na jejich „nápravu“ či „převýchovu“ byly pro Beneše z krátkodobého hlediska nulové a poměrně malé i v horizontu dlouhodobém. I proto považoval česko-německé soužití za naprosto nemyslitelné a varoval před tím, aby se Čechoslováci i jeho spojenci zdráhali onu „německou otázku“ vyřešit jednou provždy: „*Až budou Němci poraženi, budou sami sebe velmi litovat a nikdo z nich asi nebude chtít jít hned zas do války, avšak myšlenka rasové svrchovanosti je v každém Němci tak hluboko zakořeněna, že se bude musit narodit a zemřít několik generací, než se podaří tento názor vyhladit a pokud tato víra o svrchovanosti německé rasy žije, budou Němci uvažovat o nové válce, aby svoji svrchovanost prokázali. Nám Čechům je jasno, že s Němci nemůžeme žít.*“¹⁰⁴

Pokud bych měla citovat jeden jediný projev, který dle mého názoru poskytuje nejucelenější obraz německého národa ve vnímání (nejen) Benešově, myslím si, že nejvýstižnější je proslov v Lidicích ze dne 10. června 1945, v němž byla kromě jiného obsažena také explicitní definice kolektivní německé viny: „*Lidice a jejich osud jsou nejvýraznějším rysem německé nacistické kultury a německého nacistického systému z doby druhé světové války. Říkám německého systému – přidávaje k tomu slovo **nacistický** – poněvadž **nemohu** od celého toho nekulturního, barbarského zjevu lidického vraždění z června roku 1942 **německý národ jako celek odloučit**. Činím německý národ jako celek za nacism a za všechny jeho zločiny, jimiž se nacism navždycky před celou historií lidstva tak smutně proslavil, odpovědným, pokládám za nutné politicky z toho vyvodit důsledky vzhledem k celému státu a dle toho postupovat do budoucnosti po tak dlouho, dokud německý národ, uznáv svou vinu, nenapraví alespoň částečně to, čím se proti lidství, právu a mravnosti lidské i božské za minulých patnáct let provinil [...] byl to prostě systém a byl to režim – nebyli to jednotlivci a nebyla to pouhá jedna strana – a bohužel německý národ ve své velké většině se s ním buď výslovně, nebo mlčky solidarizoval a ztotožňoval. **V tom je hrozná historická vina německého národa**, v tom je nesmazatelný a neodpustitelný hřích a to bude zle dopadat na všechny jeho osudy v příštích – myslím, že dlouhých – letech jeho pykání za všechny tyto viny [...] Já zde neprozřetelně nezevšeobecňuji, uvádím jen prostá fakta*

¹⁰⁴ Tamtéž, s. 107.

*a říkám prostou pravdu. Vím, že to byli Němci, jednotlivci, kteří si této hrůzy byli vědomi. Ale jde o přímou vinu převážné většiny Němců, a proto Němci jako celek jsou odpovědni. Lidice – v celé své hrůznosti lidského zločinu – jsou, jak jsem řekl, charakteristickým a typickým výrazem německého nacistického režimu. I ten fakt, že se tento režim – doufaje ve své vítězství- nebál vydati o zkáze Lidic cynické komuniké, které předával nejen německému lidu, nýbrž i celému ostatnímu světu, je pro Němce typický. A nesmíme zapomínat, že hlavními tvůrci, spolupracovníky a vykonavateli tohoto zločinu byli čeští Němci.*¹⁰⁵ Beneš tedy jasně deklaroval své přesvědčení o kolektivní vině Němců a také rovnítku, které stavěl mezi Němce a nacismus. Připouštěl sice, že bylo několik jednotlivců, kteří s nacismem nesouhlasili, nicméně neučinili nic, aby jeho vládu svrhli, a proto byli vinni také. To lze vnímat do jisté míry jako implicitní odkaz na fakt, že Češi, přestože byli utlačováni a byli v defenzivě, tak neváhali a v době války proti německému nepříteli různými způsoby bojovali. Jestliže se podle Beneše Němci protivili po dlouhá léta proti „*lidství, právu a mravnosti lidské i božské*“, nevztahovala se jejich vina pouze bezprostředně na Čechy, ale byla až metafyzického rozměru. Na závěr projevu vyslovoval Beneš varování, že při úvahách o dalším postupu v poválečném vyrovnání není namístě dělat velký rozdíl mezi Němci říšskými a Němci tzv. českými.¹⁰⁶

Pokusím-li se o závěrečné shrnutí, byl pro Beneše v jeho projevech každý příslušník německého národa krutý, brutální, nevděčný a neustále nespokojený tvor, který neměl právo říkat si člověk. Byl zákeřný a zbabělý zároveň, neznal a nerespektoval „*lidské*“ a „*mravní*“ hodnoty, kam přišel, přinášel jen zkázu. Jakékoli snahy o soužití s ním byly marné, jak se Beneš snažil doložit třeba na příkladu první republiky. Nebylo proto jiné cesty, jak se s německým národem vypořádat, než jej izolovat od národů „*mravních*“ a „*lidských*“. O nevyhnutelnosti tohoto řešení svědčila podle něj přirozená povaha výše zmíněných německých atributů – například Hitler byl pro Beneše osobou, která Němcům umožnila otevřeně projevit jejich přirozené vlastnosti a která sama představovala koncentrované němectví. Tato přirozenost se mu jevila spíše jako kulturně vštípená než vrozená. Pro podporu své argumentace ve prospěch kroků, přijatých v rámci česko-německého

¹⁰⁵ „Projev při smuteční tryzně v Lidicích 10. června 1945“ in: „Odsun Němců z Československa: Výbor z Pamětí, projevů a dokumentů 1945 – 1947“, Praha 1996, s. 140 - 145. Slova zdůrazněná v citaci byla zdůrazněna i v předloze.

¹⁰⁶ Tzv. čeští Němci jsou jak ti jedinci, kteří se hlásili k německé národnosti již před druhou světovou válkou, tak ti, kteří se k této národnosti přihlásili v jejím průběhu – tzv. *odrodilci*.

poválečného vyrovnání, využíval také historického narativu - nacismus, druhou světovou válku i poválečné vypořádání stavěl do staleté historické linie vzájemného více či méně vynuceného soužití Čechů a Němců. Bez těchto kroků se podle Beneše hrozbám dalších podobných, Němci zorganizovaných, hrůz nebylo možné vyhnout.

3.1.2 Obraz Němce u Prokopa Drtiny

Poválečný ministr spravedlnosti se ve svých projevech zaměřoval především na cizorodost příslušníků německého národa v Československu. Tuto cizorodost vztahoval jak k území republiky, tak k myšlenkovému a kulturnímu prostoru. Mluvil o ní jak explicitně, když si v jednom z projevů vypůjčoval Masarykova slova, tak i metaforicky na úrovni biologické, když Němce označoval za „*vřed na těle národa*“: „*Naše země je sice krásná, plodná, bohatá, ale je malá a není v ní místa pro nikoho jiného než pro nás. Němci jsou v ní přivandrovalci, cizozemci a kolonisti, jak konstatoval sám prezident T. G. Masaryk [...] Kolonisace německá do českých zemí trvala vlastně po celých tisíc let nepřetržitě a často byla násilná. Přesto však Němci u nás usídlení nikdy s námi nesrostli, vždy byli cizím vředem v našem těle.*“¹⁰⁷ Tato cizorodost a z ní vyplývající konflikty mezi Čechy a Němci tedy dle Drtiny trvaly po staletí. Stojí za povšimnutí, že podobně jako Beneš, používal Drtina při konstrukci svých poválečných projevů a charakteristik Němce historický narativ.

Také Drtina spatřoval v každém Němci viníka druhé světové války a vinil jej z krutostí nacismu. Implicitně bylo z Drtinova projevu, v němž se zabýval především retribučním soudnictvím, zřejmé, že už za války a nejen v československých řadách byli Němci považováni za národ, který by krutý, „necivilizovaný“ a neschopný vést válku v rámci uzavřených dohod a pravidel: „[...] *mezispojenecká konference v Londýně, na níž v lednu 1942 byla podepsána deklaráce o potrestání válečných zločinů, v níž bylo zdůrazněno, že ukrutnosti páchané na civilním obyvatelstvu nemají nic společného s pojetím válečného jednání nebo politického zločinu, jak se rozumí mezi civilisovanými národy [...] definitivní úpravy otázky stíhání válečných zločinců bylo dosaženo teprve po skončení války,*

¹⁰⁷„Musíme využití historického vítězství“ in: „My a Němci: dějinný úkol strany národně socialistické při vystěhování Němců z Československa“, Praha 1945, s. 11.

kdy si Spojenci, zejména po shlednutí německých koncentračních táborů, mohli učiniti přesnější obraz o rozsahu německých zločinů. ¹⁰⁸

S Benešem pojil Drtinu také názor o kolektivní vině Němců, bez ohledu na jejich konkrétní činnost za války: *„Za Hitlera, Himmlera, Henleina i Franka je odpověden celý německý národ a celý musí nést trest za zločiny, jichž se dopustil.* ¹⁰⁹ Ve svém jiném projevu popíral tehdejší ministr spravedlnosti právo Němců na presumpci nevinu. Domnívám se, že z části proto, že v Drtinových očích se ke každému z této skupiny vázala vážná pochybnost o jeho charakteru už z faktu jeho německé národnosti: *„Tvrzení, že někdo je Rakušan, nám samo o sobě nemůže stačit. My se netázeme, kdo je Rakušan, kdo je Štajerák nebo Bavorák, ale tážeme se, zda se ten Němec provinil nebo neprovinil, a pokud neprokáže opak, musíme předpokládat, že se provinil, ať je z říše nebo z Rakouska. Hitler byl přece také Rakušan!* ¹¹⁰ Z těchto vět je také patrné, že pro Drtinu se negativně konotované „němectví“ kromě říšských a českých Němců vztahovalo i na Němce rakouské. Tedy na celý německý národ jako takový. Jemu také přisuzoval přirozený sklon k páchání zločinů.

Otevřeně také zdůrazňoval, že spravedlnost pro Čechoslováky byla rozhodně nadřazena spravedlnosti pro Němce a že Němci si důvěru jak jeho, tak československého národa, už získají jen stěží: *„Musíme dbát toho, aby přestěhování Němců bylo provedeno důsledně, ale také spravedlivě. A nejen spravedlivě vůči Němcům, ale především spravedlivě vůči našemu národu československému [...] My už prostě nemůžeme vůbec s Němci žít pohromadě v jedné zemi a v jednom státě. Mezi námi nemohou Němci už žít a chodit, protože po nabyté krvavé a bolestné zkušenosti nemohli bychom si být už jisti, že mezi námi nechodí vrahové.* ¹¹¹ Německá nevypočitatelnost, nebezpečnost, proradnost a dokonce kriminálnost byly tedy pro Drtinu dalšími důvody, proč nešlo možné nadále s Němci žít v jednom státě. Implicitně je tu opět možné vidět připomenutí „české spravedlnosti“ a dokonce i jisté formy varování před českou „mírumilovností“, když Drtina zdůrazňoval potřebu uvědomit si, aby

¹⁰⁸ Dr. Prokop Drtina – „O soudcovské nezávislosti, lidovém soudnictví a jiných časových otázkách čs. justice“, Praha 1946, s. 9,10.

¹⁰⁹ Tamtéž, s. 14. Dále například také *„Bestialita a vandalství, jehož se Němci v poslední chvíli dopustili v Praze – a jehož se ještě teď dopouštějí, jak slyším ve městech tzv. sudetských, kde páchají násilnosti proti Čechům – tato obvyklá zvěrstva národa kulturträgrů sama nám naznačují, co je a co musí být prvním úkolem při zakládání nového života: vyčistit republiku celou a úplně od Němců. To je příkaz chvíle pro každého z nás, to je dějinný úkol naší generace.“* viz. http://www.go-east-mission.net/dateien/cz/124_151008.pdf /Náhled dne 17. 11. 2013/.

¹¹⁰ Tamtéž, s. 14.

¹¹¹ Tamtéž s. 14, 15.

přijaté kroky byly spravedlivé především k Čechoslovákům. Výše uvedené německé rysy a chování, popřípadě varování byly také v zaznamenaníhodném konsenzu s charakteristikou „typického Němce“ v Benešových projevech.

Varování, obsažené implicitně v předchozím projevu, Drtina vyslovil i nahlas a plánoval je dokonce jednou pro vždy zhmotnit. V dalším ze svých projevů sice přímo nevyzýval rodiče, aby postoje jako „odpor“, „nenávisť“ či „podezřívavost“ vůči Němcům vštěpovali svým dětem přímo oni, nicméně považoval za velmi důležité, aby se přinejmenším prostřednictvím školní výuky dostalo všem dětem (a tím i všem následujícím generacím) řádného poučení o válečných hrůzách a jejich poválečném odčinění: „*Za neméně naléhavý pokládám požadavek, aby naše škola odevzdávala konkrétní znalost o hrůzách německého útoku, jež prožila naše generace, jednomu dětskému pokolení po druhém, a věřím, že využítujeme-li takto materiál snesený tímto poválečným politickým a vojenským soudnictvím o německé vině ve válce, tak nejlépe prospějeme nejen zájmu svého národa, nýbrž i zajištění trvalého míru.*“¹¹² Tento odkaz dalším generacím tedy implicitně považoval za prostředek k budování nové Československé republiky a k upevnění vnímání jejich obyvatel jako spravedlivých mírotvorců.

3.1.3 Obraz Němce u Ivana Herbena

Shledala jsem, že u Herbena se ve srovnání s Benešem a Drtinou nacházelo u nejméně smířlivé vykreslení Němce. V jeho asi nejznámějším článku „*Ďábel mluví německy*“¹¹³ takřka nenajdeme jediné pozitivně konotované slovo o Němcích - ostatně dle Herbena „*není Němců dobrých, jsou jen špatní a ještě horší*“.¹¹⁴

Herben se ve svém článku sice zmiňoval o jistých „výjimkách“, vybočujících z jeho představy, ale velmi srozumitelně vysvětloval, že tyto „výjimky“ byly spíše z kategorie „potvrzujících pravidlo“ - protože pokud někdy nějaký Němec něco dobrého vykonal, bylo to v tuto chvíli zapomenuto, považováno za bezvýznamné či v nejlepší případě vyvolává pochybnosti: „*Každý národ musí být měřen a souzen nejen tím, co vykonal dobrého, ale také*

¹¹² Dr. Prokop Drtina - „Na soudu národa. Tři projevy ministra spravedlnosti Dr. Prokopa Drtiny o činnosti mimořádných lidových soudů a Národního soudu.“, Praha 1947, s. 16.

¹¹³ Tento článek vyšel jako součást brožury „My a Němci. Dějinný úkol strany národně socialistické při vystěhování Němců z Československa“. Podrobněji viz str. 3- 15 této brožury.

¹¹⁴ Prokop Drtina a Ivan Herben – „My a Němci: Dějinný úkol strany národněsocialistické při vystěhování Němců z Československa“, Praha 1945, s. 5.

podle toho, co udělal špatného. Aktiva, která německému národu na světovém trhu pravdy, kultury a mravnosti zanechali Goethe, Beethoven, dr. Koch a profesor Einstein, byla vyčerpána a stonásobně předložena jmény Hitler, Himmler, Goebbels a Göring. Po několik generací bude světu znít v uších jen harašivá němčina Goebbelsova a nikoli libozvučné verše Goethovy Markétky. A jestliže si na Markétku někdo vzpomene, bude se musit zamyslet, zda to nebyla právě její vnučka, která porodila a vychovala největšího kata světových dějin Himmlera, nebo není-li to její pravnučka, jejíž ženská duše našla zalíbení ve stínidlech z lidské kůže.“¹¹⁵ Autor se tedy nezdráhal publikovat věty, vyvolávající kromě dalšího, představy o nelidskosti Němců a Němek, které vzbuzovaly nechuť a odpor. Nedomnívám se, že by tu byla patrná snaha šokovat. V Herbenově textu je spíše přítomný odkaz na nelidskost nacistů, resp. Němců či německy hovořících jedinců. Vzhledem k tomu, že pro Herbena nebude dle jeho slova po řadu dalších let existovat jiná němčina, než ta, kterou mluvil autor myšlenky „konečného řešení“, lze předpokládat, že všichni ti, kteří jí budou mluvit, spadají do skupiny kolektivně vinných původců války.

Sdílenou představu o nelidskosti Němců vhodně ilustroval poměrně častým přirovnáváním Němců k vlkodlakům, tj. bájným, hrůzu budícím tvorům, napůl lidem a napůl divokým zvířatům, přicházejícím zákeřně uprostřed noci, kteří se svými oběťmi neměli slitování a byli schopni žít jen prostřednictvím v krvi oběti obsažené síly, kterou získávali krutě a bolestně. Protože se tento tvor proměňoval jen za určitých podmínek a jen někdy, byl o to více nevypočitatelný a bylo třeba se jej neustále obávat, na druhou stranu, vzhledem k jeho lidské podobě, kterou byl schopen nést, byl velmi nesnadno identifikovatelný. Jeho chování bylo řízeno těžko zvladatelnými vnitřními pudy, nikoli výchovou a kulturou: „*Teroristické činy německých vlkodlaků proti československému obyvatelstvu a jeho představitelům ať bezpečnostním, ať vládním, nutí český národ, aby znovu a znovu revidoval svůj poměr k Němcům. Národ, který krvácel za okupace doma a na všech bojištích světa v emigraci, vyřídil si v prvních dnech svého krvavého povstání a po něm účty s okupanty ve své bezprostřední blízkosti revolučně a dnes chce pokojně žít [...] Česká spravedlnost po šesti letech muk se nazývá: klid, pokoj a rozvoj svobodného člověka ve svobodném státě.*“¹¹⁶ Kromě slov o vlkodlacích Herben ve svém textu psal sice o „*krvavém vyřízení účtů*“, kterého

¹¹⁵ Tamtéž, s. 6.

¹¹⁶ Tamtéž, s. 3, 4.

se Češi zhostili, nicméně to bylo vyličeáno jako nutný předpoklad „*klidu, pokoje a rozvoje svobodného člověka*“, což jsou jediné atributy, po kterých spravedliví Češi touží.

Odkaz na nelidské rysy Němců, dominantní téma Herbenových nejznámějších článků, byl již v názvu jednoho z nich, v němž je německý jazyk označen za jazyk d'ábbla. Za první implikoval vnímání každého Němce především coby „ne-člověka“. Za druhé bylo už z tohoto názvu zřejmé, že pro Herbena každý, kdo jen mluvil německy, byl takto charakterizovaným Němcům roven.

Na dalších řádcích textu Herben doslova píše, že mezi německou národností a nacismus dává rovnítko, každý Němec je pro něj, byť třeba jen zatím skrytě, krutým a nelítostným nacistou, který umně „čihá“ na svoji příležitost (třeba podobnou té, jež Němcům poskytl Adolf Hitler), v níž se bude moci otevřeně projevit ve své „přirozenosti“: „*Snad se bude někomu zdát, že není správné mluvit o Němcích, když by se mělo mluvit o nacistech. Omyl! Kdo žil skoro šest let v nedobrovolném exilu v Německu a měl možnosti i oči k tomu, aby nahlédl přes ostnatý drát koncentráku, co se v Německu děje, jak se tam žije a myslí, ten jistě chápe, že není rozdíl mezi němečtím a nacismem. Hitler nevytvořil nacismus, ale nacismus se všemi svými surovostmi a krutostmi byl v německém národě dávno před Hitlerem. Chytrost Hitlerova byla pouze v tom, že svým politickým učením, methodami politické agitace a boje odvázal od řetězu všechny temné pudy nelidskosti, které v německém člověku dávno byly. K ovládnutí osmdesátimilionového národa stačilo Hitlerovi jen fouknout pod ohníček vrozených vášní německé duše, zakrývaných dosud civilizací a pakulturou.*“¹¹⁷ Podobně jako Beneš se tedy Herben ve svém textu vyslovoval explicitně o svém přesvědčení, že myšlenky a rysy, připisované nacismu byly myšlenky a rysy německé. Mezi německé rysy byla v tomto textu počítána nelidskost – ať už explicitně, nebo implicitně zobrazením Němce jako zákeřné šelmy. Dokonce i kultura, která tuto nelidskost zakrývala, byla ve skutečnosti pakultura. Příčinou nacismu pro něj nebyl Adolf Hitler, ale tyto německému národu přirozené rysy a myšlenky, které Herben pokládal dokonce za vrozené. Uvážíme-li, že optikou Herbenových textů byl příslušníkem německého národa každý, kdo mluvil německy, lze z nich implicitně interpretovat myšlenku, že pro Herbena byly tyto německé rysy a myšlenky vrozené kromě jiného také Němcům, žijícím v Československu.

¹¹⁷ Tamtéž, s. 4.

Autor článku, podobně jako mnoho jeho současníků, byl přesvědčen o tom, že pokud Čechoslováci nevyužijí do určité míry stejných metod, jaké uplatňovali Němci, je velmi pravděpodobné, že by se hrůzy, Němci vyvolané války, opakovaly. Vyzývá tak k (pře)výchově dětí, k nenávisti vůči všemu německému – německou řečí počínaje a lidmi tento jazyk používajícími, či Němci obecně, konče. Herbenův apel na rodiče byl ostrý a otevřený a jeho respektování považoval za stejně podstatné a nevyhnutelné jako další kroky česko-německého vyrovnání - odsun Němců z území Československa či vypořádání se těmi, kteří se provinili (kromě své národní příslušnosti) ještě dalšími přečiny u retribučních soudů: „*Povinnost naší generace je nejen zajistit české pohraničí, ale vštípit tyto pravdy o německém národě do duší naší mládeže. Český otec, který nevychová dítě k nenávisti vůči německé lžikultuře a nelidskosti, je nejen špatný vlastenec, ale také špatný táta. Stejně špatný jako by své dítě nenaučil nenávidět zlo a lež.*“¹¹⁸ Dále v tomto textu kladl Herben vlastenectví na roveň rodičovství, které lze považovat za univerzálně lidský atribut. Nenávidět Němce a učit své potomky této nenávisti bylo tak implicitní povinností každého, kdo se hlásil k lidským hodnotám.

Podobně jako dva jeho dva političtí kolegové se Herben obával nástrah Čechoslovákům podle něj vlastní a takřkajíc „přirozené“ mírumilovnosti, která by se mohla stát překážkou adekvátnímu poválečnému vyrovnání: „*U nás nikdo nebude propagovat československé gestapáctví, ale musí být také klepnut přes prsty každý, kdo by chtěl v našem pohraničí Němcům z jakýchkoli důvodů nadržovat. Nesmíme zapomenout, jakými prostředky trestali Němci, nesmíme zapomenout na Lidice a Ležáky [...] S Němci je třeba mluvit řečí, kterou oni rozumějí a zacházet s nimi prostředky, jež jsou vrozené jejich povaze. Národu, u něhož se stala facka pouhým konverzačním prostředkem a u něhož jsou zuby, vyražené pěstí, jenom výrazem zdůrazněného záporu, nelze vykládat ani o spravedlnosti ani o humanitě, s takovým národem je třeba mluvit jenom řečí Himmlerovou. Neboť Němci nikdy nebyli a nejsou Herrenvolk. Chtěli jím jen být. V podstatě jsou to jen bestiálně krutí zbabělci.*“¹¹⁹ Autor také vyjadřoval názor, že pro něj byli příslušníci německého národa v podstatě hlavně zbabělci, kteří raději rezignovali na svou lidskost, než by přiznali nedostatek odvahy. Zbabělost, další z německých rysů, nebyla v Herbenových textech přítomna pouze explicitně, ale též bylo možné ji implicitně najít v zesměšňujících interpretacích s Němci

¹¹⁸ Tamtéž, s. 7

¹¹⁹ Tamtéž, s 8, 9.

spojovaných vlastností a rysů. V líčení svých válečných zkušeností tedy vykresloval Němce prostřednictvím na jednu stranu odstrašujících charakteristik a na druhou zesměšňujících metafor. Ačkoli by tedy mohl jistě zvolit jiná slova či přirovnání, volil ta, která v sobě nesa implicitní negativní odkaz na rytířskou kulturu a její hodnoty: „*Viděl jsem o pár dní později, jak na veřejné ulici dvanáctiletý německý chlapec zastřelil z flobertky francouzského heftlinka (samozřejmě po rytířském německém způsobu zezadu), ačkoli tento heftlink neprovinil se ničím víc, než že připochoval v prvním pětistupu [...] Mohlo by se snad říci, že tento chlapec střílel, aniž si byl vědom, co činí. Bylo by možné připustit i tuto omluvu, kdyby se kolem něho nebyly okamžitě shlukly německé matky ze všech okolních domů a kdyby ho tyto matky nebyly okázale oslavovaly jako hrdinu a nepovzbuzovaly ho k tomu, aby svůj rytířský čin opakoval.*“¹²⁰ Dáme-li tyto věty do kontextu s výše uvedenými Herbenovými slovy o „německé pakultuře“, jen stěží se lze ubránit myšlence, že ona dlouhá staletí opěvovaná německá (rytířská) kultura pro něj byla vlastně převrácenou rytířskostí, tj. zbabělostí a zákeřností, které si zasloužily odsouzení.

Jestliže bylo možné v Herbenových textech identifikovat snahu o zesměšnění Němců, na kterou jsem v analyzovaných projevech Beneše a Drtiny nenarazila, chyběl u Herbena naopak důraz na historický narativ. Herben ve svých textech operoval spíše s vlastní válečnou zkušeností, skloňoval především válečné události, kterým dodával na autentičnosti používáním detailních údajů, líčením povětrnostních podmínek či přesnou datací jednotlivých zážitků. Případné pochybnosti o univerzálnosti použití vlastní charakteristiky na Němce (či Rakušana) se autor snažil rozptýlit několika barvitě vyprávěnými příběhy: „*Našlo se již dost hlasů proti tomu, abychom vychovávali své děti k nenávisti. Těmto jemnocitným budiž zde uveden aspoň jeden jediný příklad o tom, jak ve skutečnosti vypadá německá matka a německé dítě [...] V zimě 1940 pracovala tak zvaná trestná kompanie na pokraji města Oranienburgu [...] celý den se heftlinci, trestaní také polovičním přidělem jídla, musili s prázdnými i naloženými vozíky běhat poklusem [...] Kdo nemohl a kdo padl, byl surově zbit a zkopán a pohozen na veřejné ulici na hromadu písku. Třicetistupňový mráz v několika hodinách dokonil dílo strašlivé smrti, nedokonali-li ho před tím esesáci už svými obuškami. Viděl jsem na vlastní oči dne 5. prosince 1940 dvě německé děti, které se mnoho*

¹²⁰ Tamtéž, s. 8,9.

hodin bavily tím, že počítaly tyto ubohé mrtvolky na hromadě písku, děti, které přes plot své zahrady jásavě se smíchem pobízely esesáky, aby víc bili a zabíjeli padlé heftlinky. A matinka těchto dětí přihlížela tomuto drásavému divadlu z okna a vybízela děti, srdečně se radujíc nad každou ránou a novou mrtvolou, aby pokračovaly v této hře.“¹²¹ Zde stojí za povšimnutí ještě jeden fakt, který byl pro Herbena specifický - ve svých textech explicitně promlouval o německé ženě či německé matce, jejíž obraz vykresloval v souvislostech, budících až odpor. Domnívám se, že snaha „znelidštit“ i tak pozitivně konotovanou roli, jakou je ženská role „matky“, byla pro obecný obraz „typického Němce“ velmi výmluvná.

Ve svém druhém článku „*Národ, nikoli strany*“¹²² pak Herben připouštěl, že jeho přesvědčení nemuselo být platné pro každý případ Němce, nicméně byl k možnosti existence této výjimky velmi rezervovaný: „*Mohlo by se někomu zdát, že vše to, co zde bylo řečeno o Němcích, je generalisování a paušalizování nesprávné a přehnané. Ale není tomu tak. Protože se lze dovolat svědectví desetitisíců, kteří prošli koncentračními tábory, a ti musí potvrdit, že teprve ze sta, ne-li z počtu ještě většího, byl jediný Němec skutečně demokratický, lidský, socialista a vůbec nezatížený žádnými zabijáckými krutostmi.*“¹²³ Kromě této rezervovanosti, jejíž oprávnění dokládal odkazem na vězně koncentračních táborů, stojí za povšimnutí, že dle tohoto textu byl pro Herbena lidský člověk socialista.

3.1.4 Shrnutí

Ucelená charakteristika „typického Němce“ dle vybraných politických představitelů by se tedy dala shrnout tak, že Němci bylo přirozené být zlým, krutým, nelítostným až bestiálním. Mezi jeho typické vlastnosti patřilo lhaní, chamtivost, vypočítavost a proradnost. Každý Němec, a to i dítě, byl vlastně nacist, protože to, co dělalo z nacisty nacistu, bylo vlastně to, co dělá Němce Němcem. Pro Beneše a Drtinu byla tato „německá přirozenost“ dána spíše kulturně a výchovou, Herben ji považoval dokonce za vrozenou. Ať už kulturně

¹²¹ Tamtéž, s. 7.

¹²² Tamtéž, s. 16 – 23.

¹²³ Tamtéž, s. 19. Dále viz např.: „*Největší hrůza byla v tom, že i němečtí politici vězňové za pochybné výhody a hlavně ovšem z vrozené a zvrhlé krutosti germánské ubili v koncentracích daleko více svých spoluvězňů, než by byli esesáci dokázali sami zabít.*“ in.: Prokop Drtina a Ivan Herben - „My a Němci: Dějinný úkol strany národně socialistické při vystěhování Němců z Československa“, Praha 1945, s. 4, 5.

vštípené, nebo vrozené, bylo toto německví v latentním stavu v Němcích neustále přítomné a jen čekalo na vhodnou příležitost, či okolnosti, za nichž bude mít možnost se projevit.

Pro všechny tři politiky byl Němec jedincem s nelidskými vlastnostmi a chováním, který cokoliv pozitivního svým přičiněným a přirozeností zničí a přivede ke zkáze. Nenáviděl Čechy a vše české, byl nespravedlivý, nedemokratický a raději bude kvůli svým postojům válčit, než by se pokusil o kompromisní dohodu. Proto bylo třeba se k němu chovat nesmlouvavě, nelítostně a pokud možno se zbavit jeho samotné přítomnosti ve vlastním okolí. Vina Němců byla kolektivní a nezáleží na tom, jestli to byli Němci říšští, rakouští či čeští. Přihlášením k německé národnosti (u Herbena také používáním německého jazyka) se dotyčné osoby (původně české národnosti) stávaly pro autory textů Němci se vším všudy, měnily se jejich vlastnosti, chování a jednání – a samozřejmě byli také všichni stejně odpovědní za Němci způsobené škody.

Vedle tohoto odstrašujícího vykreslení „typického Němce“ konstruoval především Herben také jeho zesměšňující obraz. Beneš a Drtina ve svých projevech Němce prakticky nezesměšňovali.

Tyto výše uvedené rysy a atributy byly Němcům připisovány jak přímo, tak prostřednictvím česko-německých dichotomií či explicitních charakteristik Čechů jako odvážných a spravedlivých jedinců, respektujících základní lidské a civilizované hodnoty. Češi byli také opakovaně vykreslováni jako ti, kteří milují mír a nekonfliktní soužití natolik, až škodí sami sobě, a proto bylo třeba tuto jejich smířlivost držet poněkud zkrátka – ať už odstrašujícími válečnými příklady, nebo prostřednictvím demonstrování na konkrétních historických událostech a osobnostech.

3.2 Obraz Němců v dobovém regionálním tisku

3.2.1 Obraz Němců na stránkách dobového regionálního tisku v historickém narativu

Jak jsem již uvedla výše, historický narativ považuji pro tuto práci podstatný z několika příčin. Historické osobnosti a/nebo události byly velmi zajímavým prostorem pro hledání německých či českých stereotypů. Dále byl tento historický narativ využíván také pro legitimizaci nejen retribuční samoty, ale také kroků, v rámci retribuční přijatých. V neposlední řadě sem se i na těchto textech pokusila ukázat, že pro jejich autory byla retribuce nedílnou součástí česko-německého vyrovnání chápaného v dlouhodobém historickém horizontu – a že pro některé se svým významem dokonce rovnala odsunu Němců z Československa a/nebo pozemkové reformě z roku 1945.¹²⁴ Tento historický narativ byl v textech přítomen především v roce 1945, nicméně příležitostně bylo možné podobně laděné články najít v tisku i v pozdějších letech.¹²⁵

Níže uvedené historické milníky a osobnosti jsem si rozdělila na „následovníhodné“ a „odstrašující“ příklady.¹²⁶

Následovníhodné historické osobnosti, milníky či události byly ty, které byly redaktory novin či řečníky interpretovány tak, že za války sloužily jako motivační prvek v boji s německým nepřítelem, případně ty, které byly užívané jako příklady či paralely

¹²⁴ Viz např. „Radikální odčinování Bílé hory. Zemědělský majetek v hodnotě 40 milionů K přešel do rukou moravských Slováků.“ in: Národní obroda – Deník Československé strany lidové, roč. 1, č. 41, 16. června 45, s. 3 nebo „Česká půda nebude více loupěna cizáky: Slavný den jihomoravského pohraničí“ in: Slovo národa – Orgán československé strany národně – socialistické, roč. 1, č. 70, 31. července 1945, s. 2. K pozemkové reformě viz např.: „Úvodní slovo přednesl předseda Zemského národního výboru Kopřiva, jenž připomíná manifestující, že stojí na místě, kde více než před 300 lety ztratilo vojsko českých stavů spravedlivý boj. Teprve nyní se naplňuje vítězství dějinné spravedlnosti a půda, cizáky vykořisťovaná, se navrací do českých rukou.“ in: „Odčínujeme Bílou horu: Velký národní projev středních Čech.“ - Národní obroda – Deník Československé strany lidové, roč. 1, č. 55, 1. července 1945, s. 2.

¹²⁵ Např. „Odkaz Františka Palackého“ in: Rovnost: List komunistické strany Československa na Moravě, roč. 1946, č. 123, 26. května 1946, s. 6 nebo „Věrný žák Aujeského následoval svého učitele: dovolával se volby Jiřího z Poděbrad“ in: Slovo národa: zemský orgán československé strany národně socialistické, roč. 3, č. 17, 21. ledna 1947, s. 4. V tomto případě legitimizaci svých činů v historii hledal dokonce sám obviněný před Mimořádným lidovým soudem. Pokud jde o samotnou dlouholetost česko-německého souboje, tato rovina byla naopak přítomná po celou studovanou dobu, přičemž její výraznost slábla spolu s ubývajícím prostorem a klesající intenzitou emocí v článcích o činnosti MLS v Brně.

¹²⁶ Ráda bych zdůraznila, že toto dělení je pracovního rázu a je výsledkem mého chápání a interpretace popisovaných událostí.

k současnému dění. Český národ z nich vyšel jako hrdý vítěz a český člověk jako zastánce nadčasové pravdy a spravedlnosti. Následováníhodné historické osobnosti byly ty, jejichž odkaz bylo vhodné až nezbytné následovat na cestě k dobré budoucnosti českého národa, byly považovány za nositele typických českých vlastností – tj. pravdy, moudrosti, humanity, spravedlnosti a ideálů demokratického soužití, kteří se ani tváří v tvář křivdě a vlastnímu utrpení svých zásad nezřekli.

Odstrašující historické osobnosti byly především ty, jimž byly připisovány vlastnosti a atributy, které by dobrý Čech neměl mít nikdy. Nebylo jistě náhodou, že tyto odstrašující vlastnosti byly atributy „typicky německé“ – úskočnost, zrádčovství, podlost, krutost, sklony k násilí aj. Pokud šlo o historické milníky a období, byly to ty, které byly vnímány jako období porážky a porobení českého národa – nezřídka porážky od „germánského“ nepřítele a porobení českého národa národem německým, který se svým rozpínavým a nelítostným způsobem života snažil český národ zcela ovládnout. Negativní historické milníky a osobnosti byly primárně líčeny na způsob odstrašujících příkladů, které měly zamezit opakování již jednou či vícekrát spáchaných chyb. Za hlavní chybu byl považován příliš smířlivý postoj (především k Němcům) a snaha o kompromisy s (německým) nepřítelem. Obé pak bylo připisováno „holubičí povaze“ a smyslu pro mírové soužití, které byly prezentovány jako odvěké atributy českého národa.¹²⁷ Negativních milníků bylo na stránkách regionálních deníků a v projevech politiků méně než těch pozitivních, nicméně i za těchto podmínek bylo možné identifikovat určité případy, hodné pozornosti.

Samozřejmě nelze tvrdit, že především historické události měly pouze jednoznačnou interpretaci. Takových bylo – na rozdíl od historických osobností, jejichž obraz a výklad jejich významu byl poměrně konzistentní - spíše poskrovnu. Poněkud smíšený dojem vyvolával například konec první světové války a vypořádání jejích následků: „*Zdá se, že se*

¹²⁷ Viz např.: „*Není to radostný pohled na ty tisíce lidí s uzlíčky, s ranečky a s malými dětmi v náručí. Ale musíme v sobě potlačit známou holubičí povahu a nesmíme se ohánět nemístnou humanitou [...] To, co prožíváme nyní, jsou dozvuky války, kterou jsme my nechtěli a ve které jsme trpěli [...] Dozvuky nutné a spravedlivé. Vracejí se naši z koncentračních táborů, vysílení, roztrhání, nemocní nebo s podlomeným zdravím [...] A proto jsme musili přistoupit od slov k činu. Tento čin je první, ale ne poslední. Odchodem několika tisíc Němců není věc vyřízena. Musíme dál zabezpečovat klidnější život práci a míru. Neohrozíme liknavostí naše budoucí štěstí [...] Jednejte! Vojáci Rudé armády a naši padlí neumírali proto, aby se nám tu jednou zase roztahovali Němci [...] Jsme si vědomi toho, že i mír má svá vítězství a své porážky. Prvou naší porážkou by mohla být nevyřešená nebo i polovičatá likvidace Němců. Tož od slov k činům podle programu vlády a podle slov prezidentových – likvidace našich Němců musí být úplná.*“ in: „Rozloučení s Němci“ - Čin: zemský orgán československé sociální demokracie na Moravě, roč. 1, č. 21, 1. června 1945, s. 1.

*při řešení německého problému nemůžeme dostati od slov ke skutkům. Jistě to není lehký problém, a to tím spíše, že jsme vhodný okamžik k likvidaci německé otázky u nás bez dlouhých okolků propásli. Zdá se, že po této stránce máme smůlu. Propásli jsme to trochu vědomě v roce 1918 a 1919 a jsme v nebezpečí z prodlení bezděky nyní.*¹²⁸ První světová válka byla tedy na jednu stranu nahlížena pro český národ jako vítězný milník, vedoucí k zahájení novodobé historie československého národa. Na druhou stranu v sobě nesla hořkou příchut', pokud šlo o poválečné vypořádání se s Němci, které prakticky neproběhlo, a bylo vnímáno zároveň jako počátek vývoje vedoucího ke druhé světové válce, nacismu a novodobé více než šest let trvající kruté německé porobě.¹²⁹

3.2.1.1 Následováníhodné příklady historických osobností a událostí

Jak je zřejmé už z výše citovaného příspěvku, právě TGM se stal jednou z osobností, která byla československému národu předkládána v médiích jako hlavní vzor: *„Ve věrném plnění odkazu presidenta Osvoboditele – nemohli jsme my zůstat lhostejnými ani v době krise nejtěžší – v r. 1938. Velké dílo, které tu po Masarykovi zůstalo, prolínalo a prostupovalo už tehdy veškerý náš politický, sociální a kulturní řád životní, bylo to cosi věčně trvalého, co vzniká a vrůstá v srdce a duši národa, rodí a obnovuje se znova, stává se majetkem generací, neumírá s lidským životem, nestává se pouhým dějinným faktem, ale tvoří a razí cestu národa a tvoří jeho budoucnost.*¹³⁰ V textu tedy autor implicitně mluví o tom, že „typicky české“ rysy a hodnoty byl Čechům dané jednou provždy a navíc by dědičného rázu.

Právě k osobnostem typu TGM se podle dobových redaktorů československé obyvatelstvo během okupace v duchu obracelo pro duševní sílu a podporu, právě tyto osobnosti mu prý byly mravními vzory, jejichž chování a jednání za války následovali

¹²⁸ „Co s Němci?“ in: Nedělní Slovo národa: Orgán československé strany národně - socialistické, roč. 1, č. 17, 27. května 1945, s. 1. Dále viz např.: „Němci a Maďaři ztrácejí státní občanství. President republiky podepsal dekret historického významu“ in: Nedělní Slovo národa: Orgán Československé strany národně-socialistické, roč. 1, č. 75, 5. srpna 1945, s. 1; „Nekompromisní řešení německé otázky“ in: Rovnost: List Komunistické strany Československa na Moravě, roč. 1945, č. 5, 12. května 1945, s. 2 nebo „Vyčistíme si nový domov“ in: Rovnost: List Komunistické strany Československa na Moravě, roč. 1945, č. 31, 13. června 1945, s. 1.

¹²⁹ Tento příspěvek budiž vnímán jako ilustrační. S ohledem na charakter práce nevěnuji této otázce více prostoru a zaměřuji se dále pouze na „pozitivní“ a „negativní“ historické události, milníky a osobnosti.

¹³⁰ „Bylo to cosi věčně trvalého, co neumírá, ale razí cestu národu“ in: Čin: zemský orgán československé sociální demokracie na Moravě, roč. 1, č. 110, 16. září 1945, s. 1.

správní synové a dcery československého národa: „*Ale Masaryk je nám pro dnešní naše konání a myšlení politické mnohem více nežli jen tímto vzorem. Každý politický vůdce nebo duchovní tvůrce má ve své práci dva podstatné prvky: to, co tvoří naddobově, nadčasově. Každý politický nebo duchovní vůdce, každý veliký státník je nezbytně a především dítětem a produktem své doby. Byl jím i Masaryk. Už také proto, že tolik zdůrazňoval svůj realismus. [...] Přejímáme jeho věčné pravdy, jeho věčně lidský postoj k problémům, jeho mravní zaujetí k lidem a k věcem, jeho touhu po pravdě a objektivitě, jeho boj o stálý pokrok a mravní, technický, sociální a hospodářský vývoj po zdokonalení a zdokonalování člověka.*“¹³¹ Je tu tedy opět možné identifikovat hlavní rysy, které byly i prostřednictvím odkazu na Masaryka, zdůrazňovány jako české – „*lidskost*“, „*touha po pravdě*“ či *spravedlnosti* a snaha být lepším člověkem po všech stránkách.

Vedle Tomáše Garriguea Masaryka byl mezi pozitivně vnímané významné osobnosti z historie počítán především Jan Hus, od jehož smrti uplynulo v roce 1945 530 let.¹³² Oslavy tohoto výročí se staly prostorem, kde mohla řada řečníků prezentovat svoji paralelu mezi osobou Jana Husa, jako jedné z nejdůležitějších postav českého národa a každé jedné oběti druhé světové války. Někteří autoři dokonce přímo propojovali činnost Husovu a TGM a implicitně odkazovali na to, že i pro TGM byl Hus výjimečným Čechem, který si úctu českých lidí: „*Naše svoboda je pevně spjata se jménem M. J. Husa. T. G. Masaryk započal před celým světem svůj odboj proti Rakousku v Ženevě na den Husův r. 1915 projevem o Husovi. V našem odboji znovu ožívala slova Husova: ‚Stůjte, prosím, o spravedlnost a osvobození národa našeho.‘ Dnes, kdy jsme opět svobodní, hlásíme se znovu po šestiletém vynuceném odmlčení k Husovi. Jeho pravda, jeho odkaz necht’ je tím nejsilnějším sloupem v nové budově naší republiky!*“¹³³

Jan Hus byl považován za ztělesnění řady vlastností a postojů, jež dovedly český národ k vítězství nad německým (či jiným) nepřítelem, který sice bitvu o svůj vlastní život

¹³¹ „Masaryk se vždy cítil Slovanem, kritickým a realistickým Slovanem.“ in: Čin: zemský orgán československé sociální demokracie na Moravě, roč. 1, č. 110, 16. září 1945, s. 1.

¹³² Osobě Mistra Jana Husa se věnovaly všechny studované regionální deníky. V práci jsem vybrala dle svého uvážení jen několik citací, protože na analýzu všech článků zde není prostor. Podrobněji viz „Studenti uctili Husovu památku“ a „Mistr Jan Hus“ in: „Rovnost – List komunistické strany Československa na Moravě, roč. 1945, č. 50, 6. července 1945, s. 1; „Husovy oslavy“ in: Národní obroda: Deník československé strany lidové, roč. 1, č. 50, 8. července 1945, s. 3 nebo „Husova oslava v Brně“, „Hus velkým příkladem českých dějin: I našemu lidu musí býti dána možnost, aby se vypořádal se svými nepřáteli“ a „Ke dni Husovu“ in: Slovo národa: Orgán československé strany národně – socialistické, roč. 1, č. 50, 6. července 1945, s. 1 (celá titulní strana).

¹³³ „M. J. Hus a dnešní doba“ in: Čin: zemský orgán československé sociální demokracie na Moravě, roč. 1, č. 49, 5. července 1945, s. 1.

s velkým nepřítelem prohrál, ale přispěl jí ke konečnému vítězství v celé válce. Takto o Husovi promluvil například Edvard Beneš: „ [...] *postava Husova, jako postava mučedníka za pravdu a za právo, má pro nás dnes zvláštní kouzlo a novou životnost téměř současně s tím, že celý náš národ prošel nepochybně jedním z největších utrpení svých tragických dějin. Jsem přesvědčen, že nejednomu ze statečných synů našeho národa, kteří kráčeli na popraviště německého útlaku, byl posilou ve své odhodlanosti a hrdosti právě příklad Husův. A jistě obraz Mistra, umírajícího vsutku trpitelně v plamenech kostnické hranice jen proto, že nechtěl zřici se poznané pravdy, vléval nejednomu z našich nezapomenutelných mrtvých této války klid, duševní rovnováhu a útěchu, že oběť, kterou přináší, nebude marná.*“¹³⁴ Hus, podobně jako řada lidí, kteří padli za oběť válce, byl nahlížen optikou hrdinství, boje a trpění pro pravdu a spravedlnost, ztělesnění odhodlání, přesvědčení, vytrvalosti a odvahy. Tato optika byla navíc v podstatě dvojího druhu. Jednak jako odpor proti většímu a mocnějšímu nepříteli, dále jako pasivního trpění, tj. že i ti, co přímo nebojovali proti Němcům, jim přinejmenším tiše vzdorovali. Stojí za povšimnutí, že v článku zdůrazňované atributy byly hodnotami, které jsou na stránkách tisku i politických projevů spojovány s českým národem. Implicitně tu také autor představoval myšlenku dlouholetého boje Čechů a Němců, když právě skončenou válku označoval za „jedno z největších utrpení“, které však bylo součástí českých „tragických dějin“. Dále se tu nabízela implicitní paralela mezi Husem „trpitelně umírajícím na hranici v boji za pravdu“ a českým národem, trpícím několik (stovek) let v boji s německým nepřítelem. O tomto boji jiní političtí představitelé mluvili již otevřeně. V Husově boji interpretovali především česko-německý souboj a propojovali tak současné události s děním starším pěti set let. Jiný autor připisoval důležitý podíl na konečném výsledku Husova spravedlivého boje Janu Žižkovi, v němž viděl hlavního vykonavatele národní očisty. Nabízí se tak myšlenka snahy autora o legitimizaci a prosazení myšlenky poválečné národní očisty nejen na principu právní, ale též dějinné spravedlnosti, jako konečného uzavření mnohasetletého souboje, dovedení boje do vítězného cíle. Slova o „Žižkově palcátu“ ne zcela nesrozumitelně naznačovala, že této očisty je třeba dosáhnout všemi myslitelnými prostředky: „*Husův boj proti Němcům byl bojem za právo, za lidské právo českého národa. A národní očistu, kterou Hus hlásal, provedl Žižka svým palcátem všude a do posledních důsledků. Hus věřil v lid, že je v něm síla, zdraví, na jeho základech*

¹³⁴ „Husův kult má velkou tradici“ in: Čin: zemský orgán československé sociální demokracie na Moravě, roč. 1, č. 50, 6. července 1945, s. 2.

že je možno vybudovat nejlepší svět. A tuto Husovu víru převzal celý český národ. Demokratismus českého národa je dílem Husovým [...] Musíme dokončit dílo Husovo a jeho následovníků. Ano tento rok byl pro český národ rokem Husovým. Učinili jsme všechno, abychom veliké ideály Husovy proměnily v naši živou československou skutečnost.“¹³⁵

Jan Hus byl v dobovém denním tisku jednou z těch historických osobností, jejichž příkladný odkaz se opakovaně připomínal i v dalších letech. Jeho boj byl nacionalizován a on sám byl považován za další z obětí Němců. O Husovi nepsaly pouze dobové noviny, ale na jeho počest se dokonce pořádaly veřejné manifestace, kterých se účastnily jak politické osobnosti, tak známí umělci. Mnozí z přítomných si připravili drobný oslavný proslov, za všechny ilustrativně postačí následujících několik vět: „*Národní umělec Václav Vydra přečetl poté Husův list národu a manifestaci uzavřel svým hluboce procítěným projevem posl. Joža David. ‚Kdyby byl Hus nevytvořil nic jiného‘, pravil, ‚než spisovnou řeč českou a nebojoval o nic více, než o prvenské právo Čechů v Čechách, byl by vykonal mnoho. Význam Mistra Jana Husa však daleko přesahuje tento rámeček. Hus byl a zůstává otcem vlasti, ukazatelem cesty do slavné naší budoucnosti, pramenem stále naší tradice, velkým příkladem a vzorem.*“¹³⁶ Zde lze například ve slovech „*o prvenském právu Čechů v Čechách*“ interpretovat evidentní odkaz na legitimizaci poválečné retribuce a odsunu Němců z Československa. Články k výročí smrti Jana Husa vycházely na stránkách dobového tisku v době jeho výročí po několik dní, bez ohledu na regionální charakter novin. V jednom z příspěvků je Jan Hus hned čtyřikrát označován za „*nejlepšího syna našeho národa*“ a autor zde zároveň vykresloval zřetelnou paralelu mezi českými oběťmi ve druhé světové válce a Husem – označoval je za „*mučedníky*“, kteří odolali „*zvířeckému mučení*“ na základě vlastní síly, statečnosti, loajality a víry v pravdu.¹³⁷ Tedy vlastností, které byly tak cizí jak zrádcovskému tribunálu v Kostnici, tak dlouholetému nepříteli a uzurpátorovi Čechů – německému národu: „*Příklad Husův povzbuzoval jeho vrstevníky v boji za pravdu, když se národ český musil bránit proti celému tehdejšímu světu. Povzbuzoval i v dobách pozdějších a vedl k obětem, povzbuzoval i v době nám jen málo minulé. Kolik to měl náš národ za těch*

¹³⁵ „Husův kult má velkou tradici“ in: Čin: zemský orgán československé sociální demokracie na Moravě, roč. 1, č. 50, 6. července 1945, s. 2. Autorem proslovu je tehdejší ministr školství a osvěty Zdeněk Nejedlý.

¹³⁶ „Oslavy výročí upálení Mistra Jana Husi“ in: Čin – Zemský orgán československé sociální demokracie na Moravě, roč. 2, č. 152, 5. července 1946, s. 5.

¹³⁷ „Ke dni Husovu“ in: Čin – Zemský orgán československé sociální demokracie na Moravě, roč. 2, 4. července 1946, č. 151, s. 4.

*šest let německé okupace mučedníků, kolik to měl trpitelů! A všichni byli silní i v nejtěžších chvílích a jejich odpovědi na zvířecí mučení bylo: „Nezradím, protože bych se prohřešil proti svému národu a proti svému přesvědčení“.*¹³⁸ V očích autora tak nespravedlnost, která postihla Husa, postihla také řadu českých lidí za války, kteří jí, stejně jako Hus, čelili s hrdostí. Implicitně je nejen v tomto úryvku, ale i v celém článku opět vykreslována dlouholetost česko-německého souboje, v němž protivník nabýval až nelidských atributů a nezdráhal se bezohledně využít sebekrutějších metod k dosažení svého cíle, tj. porobení a ponížení ostatních národů. Další autor ve svém sloupku na první stránce akcentoval lineární vývoj od Jana Husa až k novodobému vítězství nad Němci. Opakovaně jsme tu tedy měli možnost sledovat konstrukci obrazu „typického Čecha“ a jeho vlastností za použití reálných historických postav a událostí. Tyto postavy a události byly zároveň prostředky, jimiž byla na historické rovině demonstrována trvalost a tradice českých vlastností a ctností: *„Bez husitství a české reformace nebylo by našeho obrození a ani našeho osvobození. Neboť náš boj za svobodu byl prolnut mravními a národními myšlenkami, které tak moderně precisoval Hus, pracovali čeští bratři, čerpali z nich naši buditelé a v jejich duchu vytvořil a vedl Masaryk čs. legie. Je to vzácná myšlenková souvislost, která nedala národu zahynout v době temna, a která nás posilovala za německé okupace. Z Husova mravního odkazu žil národ náš celá staletí stejně tak, jako husité čerpali povzbuzení a sílu z tradice cyrilometodějské.“*¹³⁹ Atributy přisuzované českému národu v roce 1946 tak byly chápány jako dědictví minimálně z doby Jana Husa, ne-li z doby starší, tato trvalost a neměnnost kladného českého obrazu – například *„horoucí vlastenectví, kladné a niterné“*, byla vlastně další z českých ctností.¹⁴⁰ Zároveň ji bylo možné velmi vhodně využít jako legitimizační argument pro přijetí jakýchkoli kroků v poválečném vývoji, protože tento vývoj byl po mnoha staletích konečně ten správný a spravedlivý a jeho řízení se zcela po právu ujímal ctnostný, spravedlivý, pravdivý a demokratický český národ. Dále však autor zdůrazňoval, že nešlo jen o samotné Čechy, ale také o Slovanů, že jejich spolupráce a prozíravost se datují také po mnoho staletí zpět. Na rozdíl od Germánů a především Němců byli Slované vždy vedeni pouze ušlechtilými pohnutkami, kromě jiného proto, že germánské vlastnosti byly

¹³⁸ „Ke dni Husovu“ in: Čin – Zemský orgán československé sociální demokracie na Moravě, roč. 2, č. 151, 4. července 1946, s. 4.

¹³⁹ „Husitství a naše svoboda“ in: Čin – Zemský orgán československé sociální demokracie na Moravě, roč. 2, č. 152, 5. července 1946, s. 1.

¹⁴⁰ „Husitství a naše svoboda“ in: Čin – Zemský orgán československé sociální demokracie na Moravě, roč. 2, č. 152, 5. července 1946, s. 1.

Slovanům prostě „cizí“: „[...] východní Slované, vzrušeni husitským odbojem, po prvé pochopili, že Němci jsou germanisátory nejen všeho českého, ale také všeho slovanského. Husité první ze Slovanů promluvili o slovanské vzájemnosti [...] Husitské slovanství bylo uvědomělé a kladné a vytrysklo z téhož pramene jako jejich vlastenectví. Jejich národní uvědomění vyvěřelo a sílilo z trvalé obrany českého národa proti německé rozpínavosti a zpupnosti, ale nikdy nemělo nic společného s německou plemennou nenávisí a záští. Plemenná nenávisť, která vyznačuje Němce v celých dějinách a která zrudně vybuchela za Hitlera, byla a jest ním i ostatním Slovanům zcela cizí. Její prvky při nejpečlivějším bádání marně hledáme v půdorysu slovanské kultury.“¹⁴¹ Jen stěží si nelze nevšimnout podobnosti s výše uvedenými výroky Ivana Herbena. Negativní německé vlastnosti, například „plemenná nenávisť“, tj. v podstatě rasismus, považoval regionální autor Němcům za geneticky dané, nikoli získané výchovou či pod vlivem nacistické doktríny. Hitler a jeho učení tyto vrozené vlastnosti jen podpořily a umožnily jim se plně projevit. Implicitně je tu obsažena tedy i myšlenka, že k opakování hrůz, kterých byli čtenáři svědky za války, může dojít prakticky kdykoli, kdy se objeví ten správný „vůdce“ či „důvod“. Je tu také konfrontován německý a český nacionalismus. Autor poukazoval na fakt, že zatímco ten německý byl motivován především velmi negativními emocemi a byl vlastně rasový, tak český nacionalismus byl veden kulturně-etnicky a výhradně kladnými či ryzími pohnutkami. Tyto druhé pohnutky připisoval již husitům, čímž ukazoval trvalost těchto ctností. Dále tento autor, podobně jako Herben, podtrhoval svá tvrzení snahou o objektivitu, když psal, že se sice ony negativní vlastnosti s vypětím všech sil snažil najít i u Čechů (Slovanů), ale prostě se mu to nezdařilo.

Mezi další následovníhodné osobnosti, které byly politickými představiteli prezentovány jako důležité pro československý národ, patřili dále např. Přemysl Oráč¹⁴², Jan

¹⁴¹ „Husitství a naše svoboda“ in: Čin – Zemský orgán československé sociální demokracie na Moravě, roč. 2, č. 152, 5. července 1946, s. 1.

¹⁴² „Národní pouť k pomníku Přemysla Oráče: Projev ministra Jaroslava Stránského“ in: Rovnost – List komunistické strany Československa na Moravě, roč. 1945, č. 93, 28. srpna 1945, s. 2.

Amos Komenský¹⁴³, František Palacký¹⁴⁴, Ján Kollár¹⁴⁵ či Jiří z Poděbrad, v jehož popis lze nalézt zřetelnou paralelu s výše uvedenou novinářskou charakteristikou Edvarda Beneše: „Dovolával jsem se tehdy příkladu husitského krále Jiřího z Poděbrad, krále silné vůle, silných ideí a silné povahy, krále moudrého a rozvážného. Dovedl tehdy spojit výtěžky husitské revoluce s možnostmi a potřebami doby. Byl tábořsky pevný, nebojácný a ideově jasný, měl na očích jen dobro a blaho vlasti. Tak budeme i my v převratné době postupovat. Budeme mít odvahu přiznat národu a státu oběti osobní a stranické a budeme si uvědomovat, že v naší národní jednotě a spolupráci našeho lidu, našeho skutečně demokratického lidu, v naší opravdu lidové demokracii je naše posila a rozkvět našeho státu, jeho úspěch i jeho krásná budoucnost.“¹⁴⁶

Vedle výše uvedených osobností z historie, sloužících jako pozitivní vzory nejen v průběhu války, ale také po jejím skončení a při hledání správného postupu při normalizaci poválečných poměrů, byly na stránkách regionálního tisku pozitivně akcentovány také určité historické události či období.

Jedním z těchto období byla právě doba husitská, která byla navzdory svému pro český národ nepříznivému konci vnímána jako doba české hrdosti, jednoty a spravedlnosti. Některými autory bylo husitství interpretováno, kromě jiného, jako první národní obrození:

¹⁴³ „Naplněné proroctví“ in: Slovo národa – Orgán československé strany národně – socialistické, roč. 1, č. 1, 9. května 1945, s. 1.

¹⁴⁴ „Rodem Moravan z Hodslavic, národem Čech, vychováním Slovák, patří Palacký stejně tak dobře Čechům jako Slovákům. Svým nadáním, vzácnou opravdovostí, mravními hodnotami a neobyčejnou pílí byl zároveň samým odsunem předurčen k velkým úkolům ve službách národa [...] Pevná víra Palackého v nesmrtelnost českého národa, ve velké dějinné poslání Slovanstva a konečně jeho vítězství nad dobovačným Němectvem byla nám útěchou v těžkých dobách okupace, kdy německá sverepost sahala až na kořeny samého našeho bytí a odkaz Palackého sílil naši odhodlanost k boji a odporu. Marně se snažili okupanti a jejich pomahači vymýtit z našich myslí a srdcí ideový odkaz Palackého.“ in: „Odkaz Františka Palackého“ - Rovnost – List komunistické strany Československa na Moravě, roč. 1946, č. 123, 26. května 1946, s. 6. František Palacký byl považován za ukázkový příklad Němci nenáviděného velkého Čecha, který se neprovinil ničím jiným, než tím že se nestyděl za své typické „české“ vlastnosti a artikuloval dějinné poslání Čechů, s nímž se mohly široké vrstvy obyvatelstva ztotožnit: „Palacký nám vytvořil vědomí slavné minulosti a z ní prýštlíci národní vědomí. Toho si byli vědomi Němci, Palackého však z duše českého člověka nevymýtili. V dalším osvětlil řečník Palackého jako politika demokracie lidskosti a slovanství. Slavnost byla zakončena národní hymnou, načež se konalo defilé čestné roty.“ in: „František Palacký stále živý: Slavnostní pouť k Palackého rodnému domku v Hodslavicích“ - Čin – Zemský orgán československé sociální demokracie na Moravě, roč. 2, č. 128, 4. června 1946, s. 3.

¹⁴⁵ „Ministr Nejedlý o německé otázce“ in: Slovo národa – Orgán československé strany národně – socialistické, roč. 1, č. 16, 26. května 1945, s. 1.

¹⁴⁶ „Všude a ve všem republiku odgermanisujeme. President republiky skončil svou dvoudenní návštěvu v západních a jihozápadních Čechách“ in: Rovnost – List komunistické strany Československa na Moravě, roč. 1945, č. 36, 19. června 1945, s. 1.

„ [...] doba, kterou nazýváme husitskou, přeformovala náš národ nejen po stránce politické – sociální, neboť jsme se po prvé ve světě pokusili o jakýsi náboženský komunismus v Táboře, ale také po stránce národní. Byl to pokus o znárodnění našeho státu, pokus, aby Čech se stal pánem v této zemi a nikdo jiný. Tento pokus se na tehdejší dobu zdařil přímo skvěle.“¹⁴⁷ Jen stěží nelze nevidět paralelu mezi dobou husitskou a obdobím po druhé světové válce, kdy československý národ dostal další z možností „stát se pánem v této zemi“.

Jiní autoři akcentovali především sociálně – politickou stránku husitství. Nikoli překvapivě sloužil snad ve všech denících jako legitimizující fakt pro příklon k Sovětskému svazu, k upevňování vzájemného přátelství nové republiky a Sovětů, k budování vzájemné důvěry a budoucnosti: „*Jako Husité i my dnes usilujeme o vybudování demokratického sociálně spravedlivého státu, v němž by nebylo vykořisťování člověka člověkem. Státu, v němž jediným zdrojem práva bude pravda a spravedlnost. Pokračujeme tak v úsilí husitského bratrstva. Doba husitská musí nám v tom být učitelkou i výstrahou, abychom jednali vždy jen podle pravdy, a to pravdy plné. Nikdy v této zásadě nesmí být připuštěn kompromis – polopravda. Masaryk zdůrazňoval, že kompromis v zásadách je nemravnost a každá nemravnost plodí zlo. Kompaktáta byla polopravdou a jejich důsledek byl oslabení vůle a síly národa a tím i začátek sestupu. Nezapomínejme! Dějiny budou nás soudit. Husité byli sami a proti nim celá téměř tehdejší Evropa. A přece zažehli světlo, které září ještě dnes, po celých staletích. My nejsme sami. Naopak. Jsme v řadě velikých sil, které ve všech národech usilují o vybudování svobodného sociálně spravedlivého světa. Proto my musíme vybudovat to, co Husitům bylo znemožněno. Ideál Tábora uskutečníme, když půjdeme v záři světla vzešlého z plamenů kostnické hranice před více než půl tisíciletím, to je, když pravdu budeme nejen hledat, ale ji také hájit a žít.*“¹⁴⁸ Autor článku prostřednictvím upozornění na očekávaný soud dějin kladl důraz na důležitost poválečného vývoje. Oporu ve svých názorech hledal nejen u husitů, o kterých mluvil v implicitní paralele s českým národem v období mnichovské dohody a tzv. Druhé republiky, ale také u Masaryka. Podobně jako husité, kteří bojovali proti takřka celé Evropě i Češi bojovali „proti všem“ a v obou případech to byl boj vedoucí ke kýženému vítězství pravdy a spravedlnosti. Ve svém článku však autor

¹⁴⁷ „Ke dni Husovu“ in: Slovo národa: Organ československé strany národně socialistické, roč. 1, č. 50, 6. července 1945, s. 1.

¹⁴⁸ „Světlo staletí“ in: Čin: zemský orgán československé sociální demokracie na Moravě, roč. 1, č. 50, 6. července 1945, s. 1. Autorem sloupku je redaktor novin J. Runštuk.

dával také určitou výstrahu, když hovořil prostřednictvím Masarykových slov o kompromisech jako polopravdách. Báł se, aby český národ opět nedoplátil na svou „*holubičí povahu*“ či „*danou humanitu*“, o níž ve svých projevech hovořili například Prokop Drtina a Ivan Herben.¹⁴⁹ V onom kompromisu či polopravdě je možné vidět obavy autora z nedostatečně razantního vyřešení tzv. německé otázky, především pokud šlo o další přítomnost Němců v naší republice. Zkrátka, aby se neopakovala situace po první světové válce, kdy vítězný český národ ve své přirozené touze po mírovém soužití nechal na svém území velkou a vlivnou německou menšinu, která se postupně proměnila v nové a svým rozsahem až nepochopitelné zlo.

Jiní autoři ve svých proslovech vykreslili zřetelnou paralelu hned mezi několika historickými a současnými událostmi a zároveň čtenáři nabízeli také výběr těch osobností či událostí, kterými by se „správný Čech“ měl nechat inspirovat ve svém chování a jednání: „*Srovnejte si, prosím, jen co před touto válkou pro naše národní sebevědomí a pro naši vůli ke svobodě znamená od samého počátku našeho národního obrození poprava 27 českých pánů na Staroměstském náměstí v Praze. V nich jsme spatřovali vzor národních povinností, věrnosti a nezlomné vůle ke svobodě. A v této válce vzpomínáme dnes jen v Pardubicích, jen v jednom místě 3 000 takových mučedníků, kteří svůj boj a odpor proti německé surové nadvládě vedli v téže odhodlanosti, v témže duchu a za týmž cílem jako před 300 lety jejich předkové. A všichni víme a cítíme, že byl souzen a odsouzen k smrti naším stálým životním nepřítelem celý náš národ [...] též dnešní vzpomínka v Pardubicích vyzývá celý národ k věrnosti těm ideálům, které se táhnou nepřetržitě našimi dějinami jako naše duchovní národní tradice a které určují smysl našich dějin: Příklad velkých Přemyslovců, husitství, českobratrství, protihabsburská revoluce z roku 1618 a humanitní demokratické osvícenství našeho zázračného národního obrození od Dobrovského přes Palackého až po Masaryka.*“¹⁵⁰ Autor nejprve mluvil o pozitivních vzorech s nešťastným koncem, představoval také další z historických osobností, které raději položily vlastní život, než by žily v podmínkách, které se neslučovaly s jejich přirozeností a životními hodnotami. Podobně jako Hus a Masaryk neváhaly vsadit vše v zájmu prosazení těchto hodnot a osvobození se z područí nenáviděného nepřítele. Všichni až na Masaryka nedosáhli nakonec

¹⁴⁹ Podrobněji viz „Musíme využití historického vítězství“ a „Dábel mluví německy“ in: „My a Němci: Dějinný úkol strany národněsocialistické při vystěhování Němců z Československa“, Praha 1945, s. 3-9 a 10 – 15.

¹⁵⁰ „Ani středověcí Hunové tak neřádili“ in: Čin: Čin: zemský orgán československé sociální demokracie na Moravě, roč. 1, č. 47, 3. července 1945, s. 2.

svého vítězství, ale právě jejich odvaha a nezdolnost mají být jednou z inspirací pro novodobé Čechy v jejich boji za samostatnou a svrchovanou budoucnost. Dále autor zcela zřetelně rýsoval linii dlouholetosti (počítané na staletí) bojů Čechů a Němců, v němž jsou Češi vyliční jako utlačovaný národ, národ trpící pod německým útlakem, resp. kvůli neslučitelnosti „českých“ a „německých“ hodnot. V závěru svého příspěvku pak vedle široké nabídky pozitivních vzorů z české historie, které demonstrují trvalost spravedlivé, pravdivé a mírumilovné české povahy, kladl tehdejšího prezidenta Beneše a jeho názorové souputníky na pomyslný konec linie spojující tyto osobnosti napříč staletími. V tomto článku lze tedy interpretovat koncepci kontinuity s minulostí a názor autora, že v poválečném uspořádání se dějiny završují.

3.2.1.2 Negativní příklady z historie

Politici či redaktoři denního tisku se ovšem nevyjadřovali pouze o historických postavách, milnících či událostech s pozitivním vyzněním. K nalezení byly články, které prezentovaly negativní či odstrašující příklady.

Mezi osobnostmi byl jako odstrašující příklad, nesoucí v sobě řadu „německých“ atributů, líčen především císařové Zikmund a Matyáš.¹⁵¹ Oba byli prezentováni jako ztělesnění německé úskočnosti a proradnosti, která ve vlastním zájmu pošlape všechny smluvené dohody a hodnoty a československému lidu (či člověku) přinese jen zlo, porobení, bídu a život ve strachu. Postava císaře Zikmunda a jeho souboje s českým kazatelem Janem Husem byly interpretovány také jako další obraz česko-německého souboje. Výsledek této vzájemné bitvy pak jako by byl (před)obrazem zrady českých Němců na Češích. Pokud šlo o období, na které se na stránkách poválečného regionálního tisku pohlíželo prizmatem odstrašujícího příkladu, bylo to (vedle čerstvé zkušenosti s druhou republikou a druhou světovou válkou) za prvé období z vlády dvou výše zmíněných císařů a především pověstných „tři sta let temna“ po porážce českých stavů v bitvě na Bílé hoře: „*Úvodní slovo přednesl předseda ZNV Kopřiva, který připomněl manifestujícím, že stojí na místě, kde více než před 300 lety ztratilo vojsko českých stavů spravedlivý boj, po němž naplnila se velkým*

¹⁵¹ Např. „Válečné obrázky z Lišně“ in: Slovo národa: zemský orgán československé strany národně – socialistické, roč. 1, č. 38, 21. června 1945, s. 3.

neštěstím našeho lidu a zvláště lidu selského slova žalmu, kterých se zalekl Mistr Kampanus: Bráti budou zemi všichni, kteří tudy půjdou. A přišlo jich mnoho, převážně Němců, do země české a tyli z jejího bohatství. Teprve nyní se naplňuje vítězství dějinné spravedlnosti a půda cizáky vykořisťovaná se navrácí do českých rukou.“¹⁵² Jak je zřejmé i z tohoto projevu, byla bitva na Bílé hoře vnímána jako negativní historický milník, který přinesl českému národu a Čechům jen zlo. Právě tento historický milník byl na stránkách denního tisku nejvíce skloňovaný. Uvedený citát čerpal z proslovů, pronesených během slavnostní manifestace na Bílé hoře, která se uskutečnila u příležitosti vyhlášení pozemkové reformy. Už samotná volba místa této manifestace byla stěží náhodná. V dalších proslovech se nemluvílo pouze o „*utrpení českého lidu po pobělohorské porážce*“¹⁵³, ale také se v nich setkáme s několika rysy typicky německými: „*[...] předseda vlády Fierlinger, který úvodem pravil, že naše dějiny byly vždy plny zápasu našeho lidu o půdu. S půdou náš selský lid byl spojen svými existenčními a životními zájmy. Dokud půda patřila lidu, byl náš národ svéprávný a pánem svého osudu. Proto také reakce se snažila vyrvat lidu půdu a z lidu učinit slepý nástroj své sobecké a nevlastenecké politiky. Též naše první republika po první světové válce chtěla vrátit půdu našemu lidu [...] víte, jak nedostatečná byla tato reforma. Ohromné velkostatky zůstaly v rukou cizácké šlechty a pozemková reforma vytvořila celou třídu nových našich tvrdých a sobeckých zemanů.*“¹⁵⁴ Kromě německého sklonu k pánovitosti a světovládě kladl autor důraz také na sociální rovinu, když byli Němci interpretováni jako společensky nadřazená vrstva cizinců, pohlcená pouze svými zájmy, která oprávněné majitele půdy připravila o způsob obživy a svobodu a snažila se je redukovat na úroveň nevolníků bez vlastního majetku.¹⁵⁵

¹⁵² „Odčínujeme Bílou horu. Předseda vlády Zd. Fierlinger: Buďme tvrdí a neohrožení“ in: Čin: zemský orgán československé sociální demokracie na Moravě, roč. 1, č. 47, 3. července 1945, s. 2.

¹⁵³ „Odčínujeme Bílou horu. Předseda vlády Zd. Fierlinger: Buďme tvrdí a neohrožení“ in: Čin: zemský orgán československé sociální demokracie na Moravě, roč. 1, č. 47, 3. července 1945, s. 2. Z proslovu předsedy Jednotného svazu českých zemědělců Mikuláše.

¹⁵⁴ „Odčínujeme Bílou horu. Předseda vlády Zd. Fierlinger: Buďme tvrdí a neohrožení“ in: Čin: Zemský orgán československé sociální demokracie na Moravě, roč. 1, č. 47, 3. července 1945, s. 2.

¹⁵⁵ Dále viz např.: „*Ustavuji ve smyslu dekretu presidenta republiky první prozatímní správce 24 největších našich průmyslových koncernů a podniků [...] odčínujeme chyby minulosti a plníme nejdůležitější úsek našeho válečného programu, který jsme si vytkli za hranicemi a v konečném smyslu vyhlásili ve vlasti. Národní správy především odčínují národnostní křivdy, odstraňují na věčné časy potupné pouti národního útlaku a hospodářské závislosti a zajišťují navždy českému a slovenskému lidu to, co mu právem patří, ale co mu bylo našimi nepřáteli odebráno, tudíž aby počal svobodně hospodařit na své české půdě, v podnicích a továrnách. Pracující lid naší republiky přejímá před dějinami odpovědnost a musí poskytnout záruku, že bude hospodářem dobrým a přičinlivým.*“ in: „Kdy bude úplně odčiněna Bílá hora. Odstraňuje se na věčné časy potupné pouto

3.2.1.3 Shrnutí

Dříve než se budu zcela věnovat Mimořádnému lidovému soud v Brně a především osobám zde souzeným, na jejichž příkladu bych ráda osvětlila různé roviny konstruování dobového obrazu Němce, pokusím se o shrnutí dosavadních závěrů této kapitoly.

To, že prezident Beneš zaujímal čelní stránky dobových novin, byť regionálního charakteru, nepovažuji za nijak překvapivé a výjimečné. Ani můj závěr, že jak prezident Beneš, tak jeho blízcí spolupracovníci, měli velmi pravděpodobně velký vliv na formování poválečného veřejného mínění, není příliš diskutabilní. Osobně pro mě byl překvapením způsob, jakým byl mediální obraz poválečného prezidenta vykreslován. Genialita, předvídavost, osvícená moudrost, pevnost v názorech, schopnost neomylného vůdcovství, přirozené autorita, smysl pro spravedlnost, nalézání pravdy – zkrátka opravdu až nekritická adorace Benešovy osoby překročila hranici mého očekávání. Na příkladu Benešovy osoby byla také demonstrována řada českých atributů, mezi které brněnští redaktori počítali například odvahu, boj za pravdu a spravedlnost, demokratické smýšlení či hájení svých názorů i za cenu různě velkého utrpení či dokonce ztráty života.

V „historické“ části bylo mým hlavním záměrem poukázat na důležitost historického vývoje pro dobovou politiku, argumentaci a konečné rozhodování. Snažila jsem se ukázat, že prostřednictvím dílčích historických událostí a významných historických osobností byla jak ve veřejných projevech politiků, tak prostřednictvím dobových médií (i regionálního charakteru!) vědomě budována vývojová historická linie, která politikům i veřejnosti legitimizovala prakticky všechny kroky, přijaté v rámci poválečného uspořádání poměrů. A především, že tři základní stavební kameny tohoto vypořádání – odsun Němců

národního útluaku“ - Čin: Zemský orgán československé sociální demokracie na Moravě, roč. 1, č. 27, 8. června 1945, s. 1. Autorem proslovu je ministr průmyslu Laušman. Parafraze na téma třisetletého porobení, a to především v souvislosti s pozemkovou reformou jsou k nalezení ve všech studovaných regionálních denících: „Půda jen českým a slovenským zemědělcům. Ministerský předseda Fierlinger o nové pozemkové reformě“ in: Nedělní slovo národa – Orgán československé strany národně – socialistické, roč. 1, č. 29, 10. června 1945, s. 1; „Po třech stoletích se půda vrací českému lidu. První slavnostní odevzdání cizáckých statků drobným zemědělcům.“ in: Rovnost – List komunistické strany Československa na Moravě, roč. 1945, č. 36, 19. června 1945, s. 1 nebo „Radikální odčiňování Bílé hory. Zemědělský majetek v hodnotě 40 milionů K přešel do rukou moravských Slováků.“ in: Národní obroda – Deník Československé strany lidové, roč. 1, č. 41, 16. června 1945, s. 3.

z Československa¹⁵⁶, již výše zmíněná pozemková reforma a právě retribuční soudnictví - byly dobovou optikou nahlíženy nejen jako poválečné vypořádání s nacisty, ale jako završení mnohasetletého česko-německého souboje o národ, půdu a národa s jeho tradicemi a kulturou.

Zároveň, jak bude zřejmé i z posledního příspěvku této kapitoly, se na tomto historickém pozadí vykreslovaly některé typicky německé a české vlastnosti. Napříč staletími a společenskými uspořádáními poválečný dobový regionální tisk i političtí představitelé konstruovaly nejen tytéž „Němce“ a „Čechy“, ale též jednu vývojovou linii: „*[...] tato suchá novinářská zpráva z konce minulého týdne je vlastně úvodem závěrečného aktu strašlivého dramatu českého národa, který se počal po Bitvě na Bílé hoře. Drama tří století, zahájené sveřepým řáděním bělohorských vítězů, pokračovalo s různými obměnami útisku a vyhlazovací politiky až do května 1945. Je to údobí strašlivé a jednotně usměrňované vyhlazovací politiky, která měla za úkol oslabit a zadupat jakékoliv národní sebevědomí českého lidu a vymýtit každou vzpomínku na duchovní a státní samostatnost a každou myšlenku národní svobody. Tato záměrná politika Habsburků měla následovníky v nacistickém běsnění za dob okupace, kdy pangermánská zvůle byla zaměřena na všechny zdroje národního života. Německý nacismus používal týchž method zdokonaleným třistaletým vývojem. Obě vrcholná údobí protičeského běsnění – za Ferdinanda II. po Bílé hoře a za doby nacistické okupace – se vyznačovala společnými methodami uchvatitelů: terorem, pronásledováním, popravami a vyvlastňováním.*“¹⁵⁷ Autor článku František Hadrava tedy považoval nacismus za dědictví německých Habsburků, za vyvrcholení

¹⁵⁶ „Ze železniční stanice Dvory u Karlových Varů byl v úterý vypraven poslední vlak Němců, odsunovaných z ČSR [...] zhodnotil ministr Nosek význam odsunu Němců z čs. území a zdůraznil, že jsme si dobře vědomi toho, že odchodem 2½ nebo 3 milionů Němců z našich zemí odešel v podstatě stejný počet úhlavních nepřátel naplněných zlobou a pomstychtivostí. V tomto směru, pravil dále, jsme se nepoškodili, poněvadž u Němců nejsme na nic jiného zvyklí [...] Historické dílo, které právě dokončujeme jsme právem spojili s 28. říjnem, tímto posvátným dnem osvobození českého a slovenského národa, poněvadž se jím dovršuje to, co zrodil tento den roku 1918. Nejkrásnějším písmem do dějin národa bude zapsán čin, jehož jsme spoluvůrci a svědky, a od příštích bude velelena chvíle i generace, která jej uskutečnila.“ in: „Poslední Němec opustil republiku. Historická událost v Karlových Varech – Projev ministra vnitra“ - Čin: Zemský orgán československé sociální demokracie na Moravě“, roč. 2, č. 249, 31. října 1946, s. 1. Dále viz např.: „[...] všichni svorně myslíme na úspěšné vybudování života v osvobozené Československé republice [...] prožíváme dnes své plné vítězství a vyřizujeme definitivně s němci své historické účty, aby byly napraveny všechny křivdy, jichž se německá rozpínavost a panovačnost dopustila na náš účet. Půjdeme tentokrát do všech důsledků a nestrpíme němců uvnitř hranic Československa a postaráme se také, aby nejkrásnější končiny Čech a Moravy, jež byly v cizáckých rukou přešly do rukou českých, slovanských.“ in: „Německou otázku vyřešíme do důsledků“ - Rovnost – List komunistické strany Československa na Moravě, roč. 1945, č. 42, 26. června 1945, s. 1. Autorem proslovu je ministr informací Václav Kopecký.

¹⁵⁷ „Po 324 letech. Naše půda do našich rukou“ in: Slovo národa – Orgán československé strany národně socialistické, roč. 1, č. 65, 25. července 1945, s. 2.

promyšleného a cíleného plánu, který nikdy neváhal využít všech dostupných prostředků k tomu, aby „*přirozená německá rozpínavost*“ našla další životní prostor. Dále tu Němci byli implicitně vykreslováni jako po staletí agresivní národ, který ve své blízkosti nesnesl přítomnost jiného národa a jiných tradic. Hadrava se nezdral prohlásit, že teror uplynulých šesti válečných let nebyl vlastně dílem Hitlerovým, ale dílem všeobecně německým, tj. že v podmínkách německé (nad)vlády se nejednalo o nic výjimečného a netradičního. Významnost bitvy na Bílé hoře, o které jsem zde již psala, implicitně zdůrazňoval napsáním velkým počátečním písmenem. V závěrečné pasáži článku autor neváhal čtenářům připomenout pravděpodobně jednu nejtraumatičtějších historických událostí, které se měli Němci dopustit na Čechách – popravu 27 pánů na Staroměstském náměstí – považovanou řadou lidí za první symbolickou popravu českého národa demonstrovanou na tělech jejích tehdejších politických představitelů, kteří se odmítli podrobit „německému“ diktátu, útlaku a porobení. Dále autor poukazyval na fakt, že český národ se navzdory všemu nevzdal, vytrval ve svém boji, poučil se ze svých chyb a nakonec spravedlivě zvítězil. Spravedlivost tohoto vítězství podporoval tvrzením, že Němci navzdory staleté přítomnosti na „*naší půdě*“ nevykročili ze stínu „*kořistníků*“ a „*potomků cizáckých žoldnéřů*“: „*Uplynulo tak 324 let ode dne, kdy Karel z Liechtensteinu dal rozkaz k zatýkání českých pánů, které pak hnal na popraviště. Odčítáme nyní staleté křivdy i slabosti naší první republiky, která přes dějinná naučení trpěla na naší půdě ony kořistníky, potomky cizáckých žoldnéřů, kteří z výnosu půdy jenom tyli, zůstávajíce naprostými cizinci v zemi, kterou jejich předkové zotročili. Vina těchto cizáckých žoldnéřů před dějinami Evropy je velká, před dějinami českého národa pak nezměrná.*“¹⁵⁸

3.2.2 Retribuční reprezentace Němce na příkladu osob, souzených Mimořádným lidovým soudem v Brně

3.2.2.1 Úvod

Na úvod této části práce bych ráda uvedla, že jejím jádrem je obraz Němce na příkladu osob souzených u Mimořádného lidového soudu v Brně – přesněji jeho dvě hlavní

¹⁵⁸ „Po 324 letech. Naše půda do našich rukou“ in: Slovo národa – Organ československé strany národně socialistické, roč. 1, č. 65, 25. července 1945, s. 2.

kategorie reprezentací, tj. kategorie odpudivosti a zesměšnění. Budu se snažit rozkrýt jakými jazykovými prostředky a způsoby, prostřednictvím jakých metafor a na jakých rovinách formovali redaktoři regionálních deníků (nejen) představu typického Němce a německých vlastností, charakteristik či atributů.

Pro lepší kontextualizaci je toto jádro doplněno obrazem tzv. odrodilců, a to proto, že u těchto osob, (od)souzených lidovým tribunálem v Brně, které v průběhu války změnily českou národnost v německou, bylo možné identifikovat několik zajímavých skutečností jak ve vztahu k obrazu Němce, tak ve vztahu k česko-německému soužití obecně. V neposlední řadě právě na charakteristikách těchto osob a na způsobu, jak se s jejich popisem pracovalo na stránkách regionálních novin, lze ukázat některé mechanismy a procesy, které (nejen) redaktoři regionálních deníků užívali i při konstrukci obrazu Němce a zároveň identifikovat jisté specifčnosti, vlastní pouze obrazu Němce.

Závěrem dodávám, že pro komplexnost obrazu Němce jsem se nakonec rozhodla nevyužívat pouze materiál, jehož tématem jsou jedinci, souzení před Mimořádným lidovým soudem v Brně, ale zahrnula jsem do něj také materiál z období od konce války do zahájení činnosti tohoto soudu. Je to zjevné především v prvním oddílu této části, předcházející jejímu jádru, která se prostřednictvím analýzy několika citátů ze stránek dobového regionálního tisku zabývá především pohledem regionálních novin na otázku kolektivní viny Němců.

3.2.2.2 Kolektivní vina Němců

Prostřednictvím několika následujících citátů ukáži, že to nebyli jen političtí představitelé, kdo byl přesvědčen, že každý Němec přinejmenším tiše souhlasil s nacismem a jeho principy a také je podporoval. Z toho pramenila též názorová shoda, pokud jde o otázku viny Němců – byla kolektivní; za nacistické hrůzy byli odpovědni Němci jako národ. Odpovědni byli jen sami sobě a nemohli se divit tomu, že spravedlivý trest dopadl nejen na příslušníky nacistických hnutí, spolků a stran, ale též na řadové Němce. Právě tato shoda byla jednou z výrazných spojnic mezi obrazem Němce, vykreslovaným ve výše citovaných politických projevech, a obrazem, který byl podáván regionálními novináři. Nikdo z Němců nebyl zcela vyviněn, provinil se již tím, že byl příslušníkem německého národa a byl tak vychováván: *„O osudu německého národa, kutém strašlivou válkou a dovršeném nynější kapitulaci, rozhodlo se již tehdy, když Němci se postavili za Hitlera a jeho šílené a hrůzné metody. Tehdy prohlásil německý národ jasně a zřetelně, že se stává spoluvíníkem na*

největším zločinu a že je odhodlán nésti i nejtěžší následky tohoto svého rozhodnutí. Od té doby mohl se Hitler při rozvíjení svých zločineckých plánů odvolávat na národ, mohl mu dát dosud neslýchané bezohlednosti a ostrosti.¹⁵⁹ Na dalších řádcích tohoto sloupku vinil autor Němce z fanatického následování vůdce, z neschopnosti přemýšlet, strachu a zbabělosti, které se snažili schovat za silácké a mocenské projevy. Za rozhodující však považoval neschopnost „fanatismem zpitého“ německého národa nahlédnout skutečný stav věcí, potlačit nadutou falešnou hrdost a přijmout zavčas porážku. Závěrem článku uvedl také na implicitní předpoklad přirozenosti nacistických skutků pro Němce a stále opakované přesvědčení o neodolatelné německé touze po světovládě a porobení nepřátel, která byla prosazována způsobem připomínajícím spíše domorodé či pravěké kmeny, než civilizovaný evropský národ: „*Stal-li se Hitler největším zločincem lidských dějin, zůstal jeho národ až do konce nástrojem k provedení zločinu a tím také vykonavatelem rozsudku sama nad sebou. Zkázou, do které se Němci po skončení války dostali, nemohou přičítat válečným cílům Sovětů, ani Ameriky a Anglie, ale nacismu, své duševní náplni, která v barbarském dobytí světa a podmanění všech národů viděla vrchol všech německých tužeb a snů.*“¹⁶⁰ Tento akcent kolektivní viny Němců nebyl sdílený pouze předními politickými představiteli či novináři regionálních deníků, ale v podstatě prolínal celým tehdejším veřejným míněním. O vině Němců jako národa se mluvilo či psalo opakovaně v podstatě po celou sledovanou dobu. „*V sále brněnského Typosu promluvil v neděli večer zplnomocněný ministr generál dr. Ečer o průběhu norimberského procesu. [...] Proces dále odhalil smysl druhé světové války, jež nebyla ďábelským dílem Hitlera, nýbrž celého německého národa a světové reakce. Dnes německý národ naprosto nemá pocit spoluviny, naopak lze pozorovat, že nacistické hnutí v Německu ožívuje.*“¹⁶¹ V tomto konkrétním článku byla kromě výše uvedeného identifikovatelná také jedna z typických německých charakteristik – neschopnost pokory, přiznání viny či dokonce možnost nápravy. Němci byli ve světle výše uvedených názorů zkrátka nepoučitelní a bez významných změn a zásahů nebylo tedy očekávat, že kdy budou jiní a méně nebezpeční. Pro lepší představu o poválečné situaci si jistě zaslouží pozornost

¹⁵⁹ „Konec největšího zločinu lidských dějin“ in: Čin – List české sociálně demokratické strany dělnické, roč. 1,

č. 5, 12. května 1945, s. 1.

¹⁶⁰ „Konec největšího zločinu lidských dějin“ in: Čin - List české sociálně demokratické strany dělnické, roč. 1,

č. 5, 12. května 1945, s. 1.

¹⁶¹ „Dr. Ečer o odhalení temných reakčních sil: Vyhubení Slovanstva cílem nacistického programu.“ in: Rovnost: List Komunistické strany Československa na Moravě, č. 30, 5. února 1946, s. 2.

proslov, jehož autorem byl katolický biskup dr. Mořic Pícha a který *Národní obroda* částečně otiskla namísto úvodníku: „*Okovy, kterými jsme byli šest let spoutáni, rozlomeny, krutý utiskovatel sražen k zemi a blahé slunce svobodu dává volně dýchatí naši rmutem naplněné duši v krásném souladu s přírodou, probuzenou k novému životu. [...] Aby pak naše dík učinění bylo tím vřelejší a opravdovější, je třeba, abychom si zpřítomnili a na mysl znovu uvedli propast bídy, do níž nás uvrhla zloba proradného, od věků Slovanům nepřátelského souseda Němce a z níž nás vyvedla všemohoucí Boží ruka. Prožili jsme plných šest let potupné, přímo otrocké poroby pod nelidskou vládou Němců, poroby politické, hospodářské a kulturní. [...] Šestileté mučednictví tělesné bylo však ještě převyšeno utrpením duševním, porobou kulturní celého národa.*“¹⁶² V projevu katolického hodnostáře lze číst řadu atributů, které byly Němcům přisuzovány společně jak politiky, tak redaktory dobového tisku. Předně, v projevu byl viníkem válečných útrap opět celý německý národ, který zde byl vykreslován jako jeden muž, tedy i zde se uplatňuje princip kolektivní viny za zločiny v době války. Nemluvílo se však jen o válečném období. Slova o „*od věků Slovanům nepřátelském sousedu*“ odkazovala na dlouholetost nenávisti Němců vůči Čechům, které hned vzápětí autor dokonce vyřazoval z řad lidí.

Dalším důležitým pojítkem mezi obrazem Němce z pera brněnských novinářů a tím z politických projevů bylo ztotožnění Němce a nacisty – tj. názor, že co Němec, to nacista a že skutky, kterých se dopouštěli nacisté, byly vlastně jen projevy typických německých vlastností, hodnot a myšlenkového světa: „*Ale i otrásající události německých zvěrstev potřísnily první májové dny: vyvraždění Javoříčka v Třešti a tentýž ‚hrdinský‘ čin SS ve Velkém Meziříčí [...] 9. května poslední německý nálet na Prahu ukončuje germánské dílo zkázy v této nestrašnější válce dějin.[...]Místo díla zkázy nastupuje tvořivá práce všech kladných sil národa. Úžasná vitální síla bourá staré řády, dopomáhá k vítězství socialismu, demokracie a utlačovaného lidu. Splňuje se nejmělejší sen nespočetných generací, dokončuje se naše národní revoluce, jež nebyla dokonána první světovou válkou. [...] A vyhnat Němce a Maďary to je národní příkaz tisíce let zoufalého zápasu o naše národní bytí. Nevyrábějme z nich uměle antifašisty. Nebylo žádných a není. Byli všichni opojeni führerem*

¹⁶² „Prožili jsme šest let potupné poroby.“ in: *Národní obroda: Ústřední orgán Československé strany lidové*, roč. 1, č. 15, 26. května 1945, s. 1.

a snem o světovém panství.“¹⁶³ Kromě již zmíněné kolektivní viny Němců autorka Jarmila Uhlířová stavěla Němce opět mimo kategorii lidství, když jejich činy označovala za „zvěrstva“, implicitně je označovala za národ, který umí jen ničit, přinášet bolest a smrt. Vedle odstrašujících charakteristik se autorka nevyhýbala sarkasmu a zesměšnění Němců – útočila především na jejich domnělou odvalu. Dále se tu opět objevoval odkaz na dlouholetost česko-německého potýkání a skrytě i názor, že poválečné vyrovnání bylo definitivním uzavřením tohoto mnohasetletého souboje. Český národ byl líčen veskrze pozitivně, a jakožto vítěz – jako plný síly k životu, odvahy a jako zastánce spravedlnosti.

Již v této kapitole jsem se kromě opakovaně kladeného důrazu na provinění Německa a Němců a na popření rozdílu mezi Němcem a nacistou snažila identifikovat také některé z reprezentací, které se ve vyobrazení Němců na stránkách dobového regionálního tisku uplatňovaly. Tyto reprezentace jsem si, jak už bylo řečeno v úvodu, rozdělila na dvě základní kategorie – reprezentace odpudivosti a zesměšnění. Jak však bude zřejmé z dalších stran, případů, v nichž jsou tyto reprezentace vzájemně „odděleny“ není zase tak mnoho. Spíše byly propojovány a novináři vykreslený obraz byl komplexnější.

3.2.2.3 Český národ příkladným vzorem (pro) vítěze?

Obraz druhého, v případě této práce tedy obraz Němce, bylo velmi dobře rekonstruovat prostřednictvím dichotomií. Hned v několika sloupcích dokázali autoři svým pozorným čtenářům předložit jejich rozmanitou a více či méně explicitní nabídku tohoto třídění. V kontextu výše uvedených řádků, věnovaných prezidentu Benešovi, jsem zvolila za jeden z nejzřetelnějších případů, na nichž lze česko-německou dichotomii demonstrovat, srovnání osoby Adolfa Hitlera a právě Edvarda Beneše. Československý prezident byl vykreslován jako v mezinárodním kontextu respektovaná autorita, českým národem milovaná osobnost, naplněná moudrostí, která však dokázala správně nahlédnout učiněné chyby a poučit se z nich: „*Tak mluví nejodpovědnější muž ve státě, státník, placící v celém světě za politiku, reálného a strážlivého, který na sebe nedává působit okamžité dojmy [...]*“

¹⁶³ „Uzavíráme rok 1945“ in: Slovo národa – Orgán Československé strany národně – socialistické, roč. 2, č. 1, 1. ledna 1946, s. 2. Dále viz např. „Není rozdílu mezi Němcem a nacistou. Velký projev dr. Petra Zenkla v Přerově“ in: Slovo národa – Orgán Československé strany národně – socialistické, roč. 1, č. 170, 27. listopadu 1945, s. 2.

pocit opojení svobodou jednou uprostřed perné budovatelské práce vyprchá, bezprostřední následky nacistické hrůzovlády pominou a český člověk, povahou střízlivý a rozumář, možná bude zkoumat a srovnávat, a nebude moci beze všeho přejít přes prvých 20 let republiky, kdy naše vnitřní politika byla založena na principu národnostní rovnoprávnosti a ochrany menšin. Možná že si položí otázku, zda tehdejší naše politika není v rozporu s politikou dnešní a zda nynější náš postup v národní otázce je správný.“¹⁶⁴ Hitler byl naproti tomu považován za mezinárodně významnou autoritu a vůdce svého lidu v tak negativním rozměru, jak jen to bylo možné. Pokud šlo o krutost, šílenství a prolitou krev, bylo mu přisuzováno čelní místo nejen v tehdejší době, ale v rámci celých dějin, v nichž jen stěží našel přemožitele: „*Hitler přivedl svůj národ do takové katastrofy, jakou dosud dějiny lidstva nepoznaly. Ani nejkrvavějším potentátům dřívějších dob nepodařilo se připravit svým národům tak dokonalou zkázu, jak to dokázal Hitler svou nacionálně – fašistickou ideologií.*“¹⁶⁵ Přitom se však Hitler, na rozdíl od Beneše, jen zbaběle schovával, nebyl ke svému lidu otevřený, nedůvěřoval mu a nespolupracoval s ním tak, jako to činil Beneš se svými občany – byť často jen prostřednictvím rádiových vln. Namísto oběti ve prospěch svého lidu dal průchod sobeckosti a vlastním zájmům a velikášským myšlenkám.¹⁶⁶

Nejen pro kontext této práce bylo dle mého názoru na místě se pozastavit také nad články, které vypovídaly o více či méně otevřeně vyřčeném přesvědčení o jisté výjimečnosti či dokonce výlučnosti české historické zkušenosti s Němci: „*Před tváří historie a tváří v tvář celé Evropě měli naši Němci po 20 let příležitost, aby dokázali, že jim záleží na pokojném spoluzití. Namísto toho dokázali, že jim nezáleží na spolupráci, nýbrž že chtějí jen poroučet, kdežto Slované mají robotovat. Názorná zkouška byla provedena před celým světem. Před 10 lety jsme Němce, jejich způsoby a aspirace znali jen my, dnes je zná celý svět, a celý svět souhlasí s odplatou, která také v našich zemích Němce stihne.*“¹⁶⁷ Podobně jako v případě projevů politických představitelů se tu též opakoval motiv zrady Němců na českém národě,

¹⁶⁴ „Německá otázka“ in: Čin – List československé sociálně demokratické strany dělnické na Moravě, roč. 1, č. 12, 20. května 1945, s. 1.

¹⁶⁵ „Konec největšího zločinu lidských dějin“ in: Čin - List české sociálně demokratické strany dělnické, roč. 1, č. 5, 12. května 1945, s. 1.

¹⁶⁶ „*Jeho křik měl být argumentem i přehlušovatelem vlastního strachu [...] Jak nelogicky si přitom počínal a ve zmatku prozrazoval svou bezradnost [...] za věrného přátelství s nabubřelým a velikášství zcela propadlým italským fašistou Mussolinim sehnal nemožnou alianci několika malých států a pustil se do války, kterou každý střízlivý svobodník mohl předem označit za prohranou.*“ in: „Konec největšího zločinu lidských dějin“ - Čin - List české sociálně demokratické strany dělnické, roč. 1, č. 5, 12. května 1945, s. 1.

¹⁶⁷ „Německá otázka“ in: Čin – List československé sociálně demokratické strany dělnické na Moravě, roč. 1, č. 12, 20. května 1945, s. 1.

jejich nepolepšitelnost, neochota ke společnému soužití a přirozenost potřeby v nadřazeném postavení vládnout a ovládat. V jiném článku vycházeli Češi jako jedinci s autentickou zkušeností, kteří jsou nyní oním spravedlivým, bystrým a všech německých intrik znalým (a tím pádem jediným oprávněným) vykonavatelem poválečného vyrovnání se s Němci, když generál Ečer líčil, jak poučoval západní spojence o specifičnosti charakteru elitních německých vězňů: „*Nato dali Franka do izolace – na tři dny do pojízdné klece z ocelového plechu. Nebyl to žádný prostředek gestapáckého mučení, ale po třech dnech se Frank rozplakal a prohlašoval, že to je pro něho příliš mnoho, že to nevydrží. Ten pláč byl i Američanům divný a ptali se mne, jak to, že ten lidický řezník je schopen pláče, že tomu nerozumějí. Upozornil jsem je, že jsou to krokodýlí slzy a že Frank pláče jediné ze strachu a ne proto, že by z něho byl jiný člověk, který uznává, že spáchal zločiny.*“¹⁶⁸ Tato výlučná historická zkušenost byla některými autory používána k legitimizaci ne zcela koherentní podoby atributu, považovaného za Čechům vlastní – totiž rovný a demokratický přístup ke všem lidem: „*Setřeste všechny zbytky nacistické poroby, zbavte se posledních zbytků jedu jeho propagandy! Na troskách hitlerovské tyranie vybudujeme nový právní řád, řád svobody a bezpečnosti s obnovením všech občanských svobod, rasový útlak bude nahrazen rovností před zákonem, tlupa vetřelců bude nahrazena národním představitelstvem, odpovídajícím smýšlení našeho lidu, v čele s prezidentem republiky Drem Benešem a zákonnou vládou republiky.*“¹⁶⁹ Vzala-li jsem v úvahu výše uvedené přesvědčení o kolektivní vině Němců, byl v podstatě každý z nich, bez rozdílu viny, „*tyranem*“ se sklonem k nadvládě, uznával pravěké způsoby sdružování a fungování komunity, nerespektoval vlastnická a teritoriální práva („*tlupa vetřelců*“). Tyto Němce po skončení války nahrazovali Češi, kteří se hrdě hlásili k hodnotám civilizovaných národů – „*právnímu řádu*“, „*svobodě*“ a „*rovnosti*“ a možnosti volby svých představitelů. Výlučná zkušenost Čechů s poraženými Němci měla dále zajistit odpovídající a dostatečná opatření, která měla zabránit opakování válečných hrůz.

¹⁶⁸ „Spravedlivý trest za zločiny proti míru. Dr Ečer o zbabělém chování válečných zločinců.“ in: Slovo národa – Orgán Československé strany národně – socialistické, roč. 1, č. 83, 15. srpna 1945, s. 3.

¹⁶⁹ „Československému lidu“ in: Čin - List české sociálně - demokratické strany dělnické pro osvobozené části Moravy, roč. 1, č. 1, 8. května 1945, s. 1.

3.2.2.4 Odpudivé reprezentace Němce

3.2.2.4.1 Němci jako letitá, protičeskou nenávistí motivovaná hrozba

Již první poválečná čísla regionálních deníků obsahovala zřetelně formulovaná varování před přílišnou shovívavostí s Němci. Argumentovalo se jak bezprostřední válečnou zkušeností, tak dlouholetostí problematického česko-německého soužití, v němž byl český národ (a někdy i Slovanstvo obecně) nucen čelit německé nenávisti, rozpínavosti, výbojnosti a bezohlednému zacházení. V následujícím článku regionální nabízel novinář svým čtenářům nejen kladné i záporné historické příklady, ale též myšlenku poválečného vyrovnání coby zúčtování nejen s šesti lety protektorátní nadvlády, ale s tisíci roky trvajícím pokusem Němců o ovládnutí české země a jejích obyvatel: „*Již nebude třeba, abychom si vykupovali svůj nezávislý národní život ústupky německé říši, jako za Přemyslovců, ani povoláváním panovníků z cizích dynastií, ani nerovným, ale slavným a vítězným bojem, který vyčerpá živé síly národa za husitských válek. Otázka německé menšiny v českých zemích bude po 1000 letech trpkých bojů definitivně vyřešena. Český a slovenský národ, spojen na základech vzájemné rovnosti v osvobozené republice Československé, může všechny své síly věnovati vnitřní výstavbě národního a státního života.*“¹⁷⁰ Historická rovina patřila k těm nejvíce opakovaným při legitimizaci poválečných opatření. Především v období prvních poválečných měsíců, před definitivním vyjasněním otázky odsunu, jsem našla nejen v článcích věnovaných velkým historickým událostem, ale i mnoha dalších snahu poukázat na dlouholetost konfliktního česko-německého soužití a také tendenci prokázat, že není jiné možnosti, než přijmout navrhovaná opatření, jinak hrozí opakování válečného utrpení: „*Třebas by se Němci chovali pasivně, vždy v nich zůstane vzpomínka velkých ilusí o lidu panujícím. Němce nelze převychovati za několik málo let. Dokazuje to staletá jejich historie.*“¹⁷¹ Kromě výše uvedeného lze také postřehnout, že autor tohoto článku se ztotožňoval spíše s Benešovým pohledem na německé vlastnosti, tj. považoval je spíše za kulturně vštípené a tedy sice těžce, ale za určitých podmínek odstranitelné a Němce schopné

¹⁷⁰ „Československému lidu“ in: Čin - List české sociálně - demokratické strany dělnické pro osvobozené části Moravy, roč. 1, č. 1, 8. května 1945, s. 1.

¹⁷¹ „Soužití s Němci je trvale vyloučeno. Násilné činy Němců ustanou, až budou přetaty kořeny, z nichž hnutí žije“ in: Čin: Zemský orgán československé sociální demokracie na Moravě, roč. 1, č. 76, 7. srpna 1945, s. 2. Dále viz např. také „Nemůžeme se o domov dělit s Němci a Maďary, kteří zradili náš stát a kteří ochotně sloužili Němcům“ in: Čin: Zemský orgán československé sociální demokracie na Moravě, roč. 1, č. 75, 5. srpna 1945, s. 6.

„převýchovy“. Důležitost a nevyhnutelnost „převýchovy Německa“, tentokrát již v celosvětovém prostoru, byla velmi aktuálním tématem ještě v roce 1947. Podle následujících řádků bez této převýchovy bylo podle převládajícího názoru prakticky nemožné dosáhnout dlouhodobě míru ve světě (tedy nejen v rámci Československa) a bylo jen otázkou času, než vyvstane nový válečný konflikt: *„Ve světě nebude klid a pořádek, dokud německý národ nenastoupí cestu poctivé práce a solidarity s ostatním světem. Převychovat v tomto směru německou mládež je úkolem celé Evropy a celého světa. Lidstvo nebude utrácet životy v celých milionech svého výkvětu a mrhat výsledky své mnohaleté práce jen pro zpučnost a násilnickou bojovnost jediného národa. Po této převýchově volají nejen všichni padlí, ale i miliony slepců, mrzáků, vdov a sirotků, nehledě k tomu, že lidstvo nebude do úmoru dřít před každou válkou a po ní, jen aby napravovalo zločiny jediného národa [...] Zatím však Hitler nevymizel z německých srdcí. Nestačí jen kontrolovat německé továrny, nevyrábějí-li zbraně, ale především kontrolovat německou školu, nevyrábí-li znovu ty, kdo jsou s to rozlítit nový světový požár. Německá škola stala se již dávno strašnější výrobnou války než samy továrny a vychovatelé německého národa mají na válce snad ještě větší vinu, než němečtí fabrikanti.“*¹⁷²

V regionálním tisku bylo nicméně možné dohledat i články, hájící stanovisko, že náprava Němců jejich převýchovou byla v podstatě zcela vyloučena. Různými výpověďmi se dokládalo, že jde spíše o naivní a utopickou představu. V jednom z článků, který citoval Ludvíka Langera, který byl nazván „typickým zjevem skupiny werwolfů“, se ukazovalo, že názory na nesmiřitelnost Čechů a Němců a dlouholetost tohoto vzájemného střetávání nebyly pouhým účelovým výmyslem českých politiků a Čechů obecně, ale byly sdíleny i na straně německého protivníka: *„Langer přiznává, že si nedovede představit, že by bylo možné soužití Čechů a Němců v jednom prostoru. Věř, že německý národ se opět vzchopí a zaujme platné a čestné místo mezi ostatními národy.“*¹⁷³ Skutečným vrcholem příspěvku byla a zároveň pomyslné varování obsahovala však až další citovaná slova zadržného příslušníka werwolfů: *„[...] vůdcovství Hitlerovo mělo jedinou (!) velikou vadu, že si Hitler neuměl pro své záměry vybrat schopné spolupracovníky. Byl to on, který všechny Němce po prvé v dějinách německého národa sjednotil politicky, a to bude cílem Němců i v budoucnosti.*

¹⁷² „V německé škole vznikaly války. Podaří se světu společný úkol – převychovat německou mládež?“ in: Čin: Zemský orgán československé sociální demokracie na Moravě, roč. 3. č. 8, 10. ledna 1947, s. 6.

¹⁷³ „Soužití s Němci je trvale vyloučeno. Násilné činy Němců ustanou, až budou přeřaty kořeny, z nichž hnutí žije.“ in: Čin: Zemský orgán československé sociální demokracie na Moravě, roč. 1, č. 76, 7. srpna 1945, s. 2.

*Jsem si vědom, pravil, že uskutečnění tohoto cíle v dohledné době je velmi nepravděpodobné, ale pro budoucnost nutno s těmito snahami opět počítat. Pro tuto zdánlivou budoucnost Německa je lépe, je-li Hitler mrtev, neboť tak žije jako celkem neposkvrněný ideál německé jednoty v srdcích všech Němců, kteří svému národu přejí spravedlivý osud a spravedlivé místo mezi ostatními národy.*¹⁷⁴ Autor tedy na příkladu werwolfa psal o německé nepoučitelnosti, o trvalosti německého nebezpečí a implicitně tak vlastně vyzýval k nedůvěře Němcům, kteří v jeho očích pouze čekali na vhodnou příležitost či vhodného vůdce, aby dosáhli realizace svých velkogermánských myšlenek. Příslušník werwolfů zde byl ideálně typickým příkladem Němce, který nebral ohledy na nikoho a nic, jestliže i ve světle známých válečných událostí dokázal poměrně nekriticky a navíc veřejně propagovat osobnost, jakou byl Adolf Hitler a kterou v podstatě stavěl do role mučedníka.

Na stránkách *Slova národa* jsem našla další článek, ze kterého bylo zřejmé, že i mezi řadovými občany a novináři vládl názor o jakémisi „esenciálním němectví“, které bylo ve své podstatě negativní a jen čekalo na vhodnou příležitost, aby se mohlo projevit: „*Velitel policejní stanice v Komárově Šimáček pravil, že Chmelíček byl před okupací ‚hodný‘ Němec. Když však přišel k moci Hitler, vtrhl do Chmelíčka čert, z počátku ve formě členství v SDP a v brněnském Turnvereinu.[...] V Turnvereinu mu zdravotní prospívání natolik, že již 15. března 1939 přitáhl v čele 50 ordnerů do Komárova, kde stanici ‚jménem německé říše‘ obsadil.*“¹⁷⁵ Zde jsem narazila i na implicitní myšlenku, že mnohé z toho, co bylo Němcům po válce vytýkáno, se naučili také díky systematické výchově v různých volnočasových spolcích sportovního, či kulturního významu. Instituce, vnímané v případě jiných národů jako pozitivní součást denního života, které vedly k rozvoji jedince s pozitivním výsledkem, byly v případě Němců nazírány přesně opačně a vytýkala se jim programová výchova k nepřátelství, nenávisti a krutému zacházení: „*[...] byl členem kulturverbandu. To prý byla organisace na podporování německé kultury. My však víme, že ne kultury skutečné, ale nacistického zlořádu. Braunstein se tedy ke svému nacistickému pirátství a bestialitě dlouho vychovával [...].*“¹⁷⁶

¹⁷⁴ „Soužití s Němci je trvale vyloučeno. Násilné činy Němců ustanou, až budou přetřaty kořeny, z nichž hnutí žije.“ in: Čin: Zemský orgán československé sociální demokracie na Moravě, roč. 1, č. 76, 7. srpna 1945, s. 2.

¹⁷⁵ „Trest energetickému inženýrovi Zbrojovky. Obsazoval 15. března policejní stanici v Komárově.“ in: Slovo národa – Orgán Československé strany národně – socialistické, roč. 2, č. 119, 23. května 1946, s. 5

¹⁷⁶ „Lidový soud v Brně. Žďárský zvěrolékař odsouzen k doživotnímu žaláři. – Náhončí nacistických vrahů odsouzen k trestu smrti. – Horákův „fauman“ z brněnské Zbrojovky.“ in: Národní obroda: Ústřední orgán Československé strany lidové, roč. 1, č. 89, 24. srpna 1945, s. 3.

3.2.2.4.2 Němci jako zrádci

Dalšími atributy, kterými regionální novináři demonstrovali nebezpečnost Němců, byla nečitelnost jejich chování či mnohé zkušenosti s německou zradou. Tento způsob chování se přisuzoval, někdy i prostřednictvím opravdu zaznamenaných metafor, všem Němcům bez rozdílu, tj. říšským i sudetským: „*Podle zachovaných dokladů osvětlil svědek politiku sudetských Němců, kteří si nasadili škrabošky. Navenek se stavěli vůči čs. vládě a úřadům loyálně, zatím co v podzemí krtčí práci a za nepřímé Ribbentropovy asistence podryvali základy republiky. Byla to šalebná a podvratná, úskočná a špinavá politika prvního řádu, politika, kterou Němci prováděli s virtuositou, v níž hrál prim arcilhář Goebbels. Sudetští Němci se dopouštěli velezrady na republice od onoho dne, kdy začali přijímat finanční podporu od říše.*“¹⁷⁷ Na stránkách regionálního tisku se tedy dále opakovaně objevovalo stanovisko, že zrazovat dokázali Němci nejen Čechy, ale dokonce i své soukmenovce a spolubojovníky: „*Zapomněli však na faleš a proradnost svých kolegů. [...] Zjištění gestapáci si řekli, že nemohou zůstat v bryndě sami. Velmi ochotně prozrazovali úkryty jiných gestapáků, kteří jsou postupně v zajateckých táborech zjišťováni a zajišťováni. Velký počet zločinců již dlí na místech, na kterých gestapáci sami kdysi páchali vraždy a zvěrstva.*“¹⁷⁸ Novináři sugestivně popisovali, jak se německá hrdost a neohroženost ve světle válečného vývoje změnila v ustrašenost až panický strach, který vyústil v situace, v nichž se Němci udávali mezi sebou jen proto, aby si zajistili mírnější rozsudky a/nebo lepší zacházení ve vězení: „*Neznali nic jiného, než teror, násilí, vraždění, mučení bezbranných – to byla neúčinnější zbraň gestapáka v době, kdy cítili německou moc. Jakmile se zhroutil, změnili se ve smečku zbabělých zvířat, která uprchla, aby zachránila kůži, prosáknutou krví. Brněnští gestapáci, až na několik, uprchli zavčas a skryli se na nejrůznějších místech a pod nejrůznějšími maskami. Ale spravedlnost si je našla. [...] Mezi gestapáky, kteří již byli v Brně zajištěni, se našel jeden ochotný a servilní, který znal osobně všechny své spolupracovníky.*“¹⁷⁹ O tom, jaké obavy či názor na důvěryhodnost Němců panovaly,

¹⁷⁷ „Krtčí práce za Ribbentropovy asistence. Svědectví gen. Dr. Ečera v procesu s dr. Schwabem – Řada nově navržených svědků“ in: Slovo národa – Orgán Československé strany národně – socialistické, roč. 2, č. 209, 11. září 1946, s. 2.

¹⁷⁸ „To byli trýznitelé a vrahové českých lidí. K zajištění členů brněnského gestapa“ in: Slovo národa – Orgán Československé strany národně – socialistické, roč. 1, č. 108, 15. září 1945, s. 3.

¹⁷⁹ „Jak gestapák vybíral v táboře skryté gestapáky: Gestapácký komisař, který má na svědomí 35000 osob, zatčen.“ in: Čin: Zemský orgán československé sociální demokracie na Moravě, roč. 2, č. 20, 24. ledna 1946,

vypovídal do určité míry také fakt, že ještě na konci sledovaného období novináři prostřednictvím svých úvodníků nabádali čtenáře k opatrnosti před německou proradností a manipulací, kterou Němci údajně oplývali a neváhali k dosažení kýženého cíle využít i velmi diskutabilních prostředků: „*Po osvobození jsme měli mnoho příležitostí přesvědčit se o tom, jací lidé byli gestapáci, kteří v zemích porobených národů šířili strach a hrůzu. Byvše zbaveni Hitlerovým a Himmlerovým pádem svého ‚kouzla‘, projevíli se jako největší zbabělci, ochotní třeba vraždit za kousek chleba, nebo naděje, že uniknou šibenici, jejíž stín se nad nimi vznášel. [...] Kozłowski jako profesionální vrah musel vědět, jak musí být rána vedena, aby byla smrtelná. Starý chytrák se však střelil nad levou prsní bradavku, takže dva projektily proletěly tělem, aniž se dotkly srdce. Jest na bílé dni, že pravým úmyslem Kozłowského bylo se dostat do nemocnice, která poskytuje daleko větší možnosti útěku.*“¹⁸⁰

3.2.2.4.3 Němci nenávistní

Nejen regionální novináři považovali za hlavní motivaci, která Němce vedla v jejich nekompromisním a hrůzném jednání, protičeskou nenávist. Tato vlastnost, alespoň dle analyzovaných deníků spojovala naprostou většinu německých obžalovaných, stanuvších před Mimořádným lidovým soudem v Brně. Nezáleželo na profesním či sociálním zařazení obžalovaného, ani na jeho vzdělání. Roli nehrálo ani to, jestli obviněným jedincem byla žena či muž. Nenávist proti Čechům a všemu českému byla regionálními novináři postavena do role nejsilnějšího článku pomyslného řetězu, který držel nacismus pohromadě. Protičeská nenávist se měla projevovat různě. Jak v takto otevřeně vyjádřených stanoviscích, tak částečně skrytě - například skrz znevažování Československa, hanobení jeho prezidentů či jiných významných politických představitelů a neskrývané potěšení z exekucí českých lidí: „*Druhou obžalovanou byla 79letá stařena. [...] Obžalovaná za doby stanného práva se radovala z poprav českých vlastenců a později vyhrožovala susedům, že nedbali rozkazů*

s. 6. Dále viz např.: „*[...] Rudá armáda [...] poskytla všechny podmínky pro polapení gestapáckých stvůr. Byla to práce těžká. Vědělo se, že gestapáci se rozprchli po celých Čechách, že se chrání padělanými dokumenty (v podvodech byli vždy mistry) [...] Protože však chytrost nejsou žádné čáry a protože gestapák ve své zbabělosti zradil i své dřívější ‚kamarády‘, byl vybrán k činu ochotný, jeden již zajištěný [...] Zbabělý a proradný gestapák mohl jen upozorňovat na své staré známé.*“ in: „Jak byli chyceni gestapáci“ - Rovnost: List Komunistické strany Československa na Moravě, č. 20, 24. ledna 1946, s. 2.

¹⁸⁰ „Gestapák a pistole“ in: Slovo národa – Orgán Československé strany národně – socialistické, roč. 3, č. 82, 6. dubna 1947, s. 11.

führera [...] Zrovna tak svědecké výpovědi, čtené před soudem, vylíčily ji jako zatvrzelou Němku, která se měla v době heydrichiády vyjádřit, že ráda slyší ty popravčí salvy a která velmi často vyhrožovala.“¹⁸¹

Je však třeba upozornit na fakt, že Němci stanuvší před lidovým soudem projevovali v době okupace svoji nenávist hlavně otevřeně a nikoliv jen skrz pomlouvání československých prezidentů či schvalování poprav v Kounicových kolejích, což byl způsob vlastní spíše níže charakterizovaným odrodilcům. *„Obžalovaná patřila k těm zuřivým a fanatickým Němkám, které viděly ve svém vůdci pánaboha a nenáviděly všechno české. Schvalovala veřejně bestiální střílení nevinných českých studentů, nutila Čechy pod pohrůžkami udání mluvit německy a honila k práci na zákopech.*“¹⁸² Sklony k násilnému a neslitovnému chování souzených Němců byly opakovaně prezentovány jako hodně otevřené. Poukazovalo se v nich až na v podstatě patologické chování Němců. Němci v nich byli vykreslováni spíše jako psychicky nemocní lidé, kteří vlastně ani nemohli být například součástí společnosti: *„V surovosti a v protičeském postoji závodil s Marquortem jeho zástupce oberarzt Pilny. [...] Aktivně se tohoto výsledku sice neúčastnil, projevoval však nad způsobem několikahodinového brutálního výsledku neličenou radost a gestapákům dával direktivy, jak utrpení vyslýchaných ještě zvyšovat.*“¹⁸³ Další články dávaly tušit, že mezi regionálními autory převládal názor, že ani doba v řádů mnoha měsíců, uplynulší od války,

¹⁸¹ „Pravé nacistky. Lidový soud v Brně.“ in: Národní obroda: Ústřední orgán Československé strany lidové, roč. 2, č. 10, 12. ledna 1946, s. 2.

¹⁸² „Spravedlivé tresty nacistickým zločincům a jejich pomahačům“ in: Rovnost: List Komunistické strany Československa na Moravě, roč. 1945, č. 112, 19. září 1945, s. 2. Dále viz např.: „Znali dobře Stoefflovu povahu a jeho protičeské smýšlení. Pan ‚major‘ je také nikdy nezklamal. Rozkazy říšských nadřízených úřadů plnil s takovou horlivostí, že z toho měli škodu vždy Češi, totálně nasazení u luftshutzu.“ in: „Zločiny a trest velitele luftschutzu“ - Rovnost: List Komunistické strany Československa na Moravě, č. 50, 28. února 1947, s. 4; „[...] Augustin Fölkl, brněnský Němec [...] Všiml si výhradně českých zaměstnanců a odposlouchával tajně jejich hovory. Jakmile se něco dozvěděl, již vytáčil telefonní číslo gestapa a podával svůj raport.[...] Všichni udaní byli gestapem zatčeni, vyšetřováni a trýzněni. Obžalovaný se snažil zapřít, co se dalo. Jeho obhajoba se však ve světle svědeckých výpovědí rozpustila jako sníh na jarním slunci. Zůstala ošklivá ssedlina, v níž se Fölkl jevil jako odporný udavač, konfident gestapa a zuřivý bijec všeho českého.“ in: „Zloduch brněnské plynárny popraven, Měl na svědomí čtyři lidské životy.“ - Slovo národa – Orgán Československé strany národně – socialistické, roč. 2, č. 242, 20. října 1946, s. 5 nebo: „Lukasch naivně tvrdí, že se o politiku nestaral a že prý mu byla funkce zellenleitra přidělena ze msty místním ortsguppenleitrem. V očích soudu to byla těžko uvěřitelná msta, neboť funkce zellenleitra byla tučným soustem, které mohlo vklouznout do krku skutečně rituálního nacisty. V Jundrově byl Lukasch znám jako zuřivý Němec, který nenáviděl všechno, co bylo české.“ in: „Blokleitř, který dělal remazuru v partaji. Loučil prý se granátem s německou armádou.“ - Slovo národa – Orgán Československé strany národně – socialistické, roč. 1, č. 162, 17. listopadu 1945, s. 3.

¹⁸³ „Ve středu rozsudek: Marquort i nadále houževnatě zapírá“ in: Rovnost: List Komunistické strany Československa na Moravě, č. 285, 11. prosince 1946, s. 5.

na této nesmiřitelné protičeské nenávisti příliš nezměnila: „*Jedno je jisté! Tito lidé se stále domnívají, že se jim křivdí, nenávidí nás a budou nás nenávidět stále. Složili si už písně, ve kterých se mluví o bestialitě Čechů, o tom, že jsou vyháněni z půdy, která patřila jejich předkům. Tyto písně nenávisti se zpívají potají v koncentračních táborech. Nepochybuji o tom, že se brzy budou zpívat veřejně v Německu a snad i v Rakousku. Je patrné, že nacisticky vychovaní Němci se nepoučili a nezměnili. Nedovedou stále pochopit dějinnou spravedlnost a nechápou, že, propadnou-li znovu myšlence pomsty, bude to značit jejich záhubu.*“¹⁸⁴ Autor tedy vykresloval Němce obdobně jako jeho kolegové z listu nebo političtí představitelé. Německá nesmiřlivost, touha po nadvládě a po území byly prohrou ve válce jen přiživeny. Za pozornost jistě stojí, že pokud jsou slova o obsahu písní pravdivá, byla tato motivace stavěna na stejných liniích jako česká legitimizace poválečného uspořádání – znelidštění protivníka a argumentace historií.

3.2.2.4.4 Přírovnání Němců k nepřírozeným elementům či nemocem

Další rovinou, kterou autoři uplatňovali ve svých člancích o Němcích, byla rovina medicínská. Rozhodně nepatřila k nefrekventovanějším, nicméně odkazy na nemocný německý národ a „*šílené lebky*“ jeho člen v člancích byly přítomné po celé sledované období.¹⁸⁵ Redaktoři *Činu* psali o Němcích jako o „*jedu*“, který otravoval český národ nebo o vředu na těle českého národa, bez jehož odstranění nebude možné, aby se národ český zcela „uzdravil“. Představa vředu na těle českého národa neplatila pouze pro Němce jako osoby, ale vlastně pro cokoli německého: „*[...] německý živel byl již od dob středověku silně protičeský a pravil, že český národ cítí odedávna existenci této university v Praze jako potupu. Německá univerzita byla odporným vředem na těle české Prahy, vředem rok od roku horším, který se v kritických letech 1938 stal přímo centrem nacistické nákazy a surovosti,*

¹⁸⁴ „My a Němci“ in: *Čin: Zemský orgán československé sociální demokracie na Moravě*, roč. 2, č. 82, 6. dubna 1946, s. 1.

¹⁸⁵ Viz např.: „Barbarství vtesané do kamene. Mathausen, největší a nejbestiálnější koncentrační tábor“ in: *Čin: Zemský orgán československé sociální demokracie na Moravě*, roč. 1, č. 22, 2. června 1945, s. 1. Dále viz např.: „28. října 1946 odcházeli poslední Němci z našich zemí. To je událost největšího dějinného významu v životě našeho národa, historický mezník, od něhož vede cesta k velikému a slavnému vzestupu. Otrávený jed reakčního německví bral i s ním síly českému národnímu organismu a ve válce hrozil dokonce vyhubením. Proto vymýcení tohoto jedu, rozchod s Němci – bylo pro nás příkazem národní sebezáchovy.“ in: „Nejdůležitější událost v roce 1946 a nejpotěšitelnější úkaz naší obnovy v příštím roce“ - *Čin: Zemský orgán československé sociální demokracie na Moravě*, roč. 3, č. 1, 1. ledna 1947, s. 2

jež měla udávit český národ.“¹⁸⁶ Němci byli přirovnáváni k nepřirozenému a zdraví ohrožujícímu útvaru na těle českého národa, pro které měl mít zhoubné následky.¹⁸⁷ Tím, že autor takto mluvil například o německých institucích, cizopasnictví Němců na národním těle Čechů ještě zdůrazňoval. Jako tolik potřebná léčba pak byla viděna mj. právě činnost mimořádných lidových soudů: „*Po provedení přípravných prací a odstranění technických překážek přistupujeme dnes k prvému veřejnému hlavnímu přelíčení a domnívám se, že k prvému hlavnímu přelíčení u mimořádných Lidových soudů v republice vůbec. Můžeme celou naši českou veřejnost ujistit, že za pomoci veškerého obyvatelstva, podaří se nám z kořene vyvrátit morovou hlízu, která náš národ přivedla do právě prožité katastrofy.*“¹⁸⁸

3.2.2.4.5 Nelidskost Němců

V průběhu prvních měsíců po válce se redakce některých regionálních deníků neostýchaly uveřejnit postupně hned několik fotografií, které samy o sobě ještě dnes, navzdory nevalné kvalitě snímků, budí znechucení a odpor. Nejen k tomu, co čtenář přímo vidí, ale zejména k původcům obsahu fotografií. Podobně jako například u Ivana Herbena, když psal o stínítkách z lidské kůže, také autoři *Činu* na titulní stránce svých novin uveřejnily jednu velmi drastickou a patřičně uvedenou vzpomínku přeživšího z koncentračního tábora. V této vzpomínce, velmi otevřené, byli Němci vykreslováni jako bytosti, nehodné označení „lidé“, jako jedinci, jejichž jediným spravedlivým osudem by měl být ten, který plánovali svým obětem: „*Je to hrůza bez konce a člověku se svírá srdce, vidí-li obrázky a slyší-li slova těch, kterým se jako zázrakem podařilo přežít statisíce spoluvězňů v nacistických lidomornách a lidských jatkách. Co svět světem stojí, nebylo snad spácháno větších zvěrstev, není horšího, zvrhlejšího, prostě člověk nenachází pro to slovo, národa, jako je národ německý. Snad to není správné, ale člověku se maně vtírá myšlenka, že je tu jediný*

¹⁸⁶ „Zrada německé university. Vřed na těle české Prahy odstraněn – Zrušení německých vysokých škol“ in: *Čin: Zemský orgán československé sociální demokracie na Moravě*, roč. 1, č. 138, 20. října 1945, s. 3. Autorem proslovu je ministr školství a osvěty Zdeněk Nejedlý.

¹⁸⁷ „*Tak jako působí svrab na lidské tělo zhoubně, tak jako mech ničí pozvolna stromoví a jako zelená mniška pohlcuje celé lesy a zanechává po sobě zkázu, tak působili na nás za dráty řady parazitů, kteří odčerpávali zbytky našich sil [...] byli našimi učiteli a představiteli, kteří nás měli učit lásce k říši a ‚věčnému‘ Německu.*“ in: „Blokáči a štabáci“ - *Národní obroda: Ústřední orgán Československé strany lidové*, roč. 2, č. 144, 17. května 1946, s. 3.

¹⁸⁸ „Dva rozsudky smrti u Lidového soudu v Brně. Oba odsouzení byli popraveni týž den v 18 hodin – jeden obžalovaný dostal 8 let těžkého žaláře“ in: *Čin: Zemský orgán československé sociální demokracie na Moravě*, roč. 1, č. 29, 9. června 1945, s. 1.

*prostředek: Vyhubit, potřít všechno, co je německé, všechny ty zrádce, kolaboranty a pomahače Němců, kteří jim pomáhali tlačit prohnitou káru nacismu, neboť všichni jsou stejní a nebudou lepší a na všech lpi krev statisíců, ba milionů umučených.*¹⁸⁹ Němci a všichni, kteří s nimi spolupracovali, tak byli vyloučeni mimo lidské společenství, byli spíše stavěni na úroveň zvířat („zvěrstva“). Použitá slova o „lidomornách“ odkazovala na temný středověk a mučení, „jataka“ zase na nelidský přístup a zacházení s lidmi v Němci stvořených táborech. Rozměr jejich provinění byl nevýslovný, bylo to něco, co se vymykalo lidskému chápání a dosavadním kolektivním představám o tom, co „člověk“ dokázal spáchat. K vytvoření adekvátní představy napomáhala redakce hned dvěma fotografiemi – na jedné byla vyfocena kupa vyzáblých lidských těl, naházených jen tak ledabyly přes sebe s popisem „Hromada mrtvých vězňů, denní dávka pro krematorium“¹⁹⁰, na druhé byli zachyceni dva vysportovaní muži, držící vychrtlou kostru mrtvolky tak, aby na fotografii zřetelně vynikla – „Na kost vyhublý vězeň v předsíni krematoria“¹⁹¹. Další řádky článku, nyní již psaného skutečně jako vzpomínka konkrétního jedince, psaná v první osobě, s pečlivou datací, váhovými údaji potravin, počty dní strávenými v samovazbě nebo počty ran bičem, které dopadly na záda vězně, popisovaly život v koncentračním táboře, zacházení s vězni či princip fungování plynových komor. Toto sugestivní a detailní líčení silně povzbuzovalo čtenářovu fantazii a dodávalo celému příběhu jen těžce zpochybnitelnou důvěryhodnost. Autor dále zdůrazňoval dvě základní věci. Za prvé, že prakticky každý mrtvý český vězeň, byl „dobrý člověk“ a „nesmlouvavý vlastenec“, který pykal za svou hrdost a neochotu se podřídit německé tyranii. Za druhé vyzýval k naprosté nekompromisnosti, pokud jde o poválečné vypořádání se s Němci. Tento svůj apel velmi působivě propojoval s líčením událostí a činností, kterých byl svědkem, budících znechucení jen při pouhém čtení a zároveň opět poukazujících na bezrozměrnou nelidskost Němců, o nichž jako jeden z řady autorů mluvil též jako o „vrazích“: „Já sám jsem musel také pomáhat při vydělávání lidských kůže, s kterých si esesáci dávali dělat různé věci, s oblibou však jezdecké kalhoty. Mohl bych toho říci, že by se to nevešlo ani do 20 novin. Nezapomenu na to nikdy. A všem Čechům říkám jen tolik: Nezastávejte se Němců a jejich pomahačů, nezaslouží si to. Buďte dobrými vlastenci a

¹⁸⁹ „Z lidské kůže kalhoty. Hruzná kapitola z deníků dachovského vězně.“ in: Čin: Zemský orgán československé sociální demokracie na Moravě, roč. 1, č. 33, 15. června 1945, s. 1.

¹⁹⁰ Čin: Zemský orgán československé sociální demokracie na Moravě, roč. 1, č. 33, 12. června 1945, s. 1.

¹⁹¹ Tamtéž.

nedopustíte, aby vražedná germánská ruka ještě jednou mohla ničit naši krásnou zem, aby už nikdy nemohla mučit vás a vaše děti v koncentracích. To raději všichni padneme a zemřeme pro ni.“¹⁹²

Němci byli opakovaně vykreslováni jako individua bez slitování, stojící mimo lidské společnosti, které kupředu hnala nenávist vůči Čechům a jejich činy byly přirovnávány k činům sluhů pekla. Naopak přeživší čeští vězni získávali aureolu nejen hrdinů a mučedníků, ale implicitně byli přirovnáváni k samotnému Ježíši Kristu, který trpěl pro své přesvědčení, odvahu a pevnost v názorech: „*Vaněk byl zatčen před třemi roky, protože dal nesmlouvavě najevo své protiněmecké smýšlení. Nejprve byl asi šest neděl uvězněn v Brně na policii, pak mu nastala křížová cesta po nejhorších koncentračních táborech přes Dachau, Osvěncim do pověstného Mathausenu. Nelidské bití lopatami a násadami krumpáčů bylo jediné uvítání, jehož se Vaňhově skupině několika Čechů v Mathausenu dostalo. [...] Češi, které mauthausenští SS-mani zvláště zuřivě nenáviděli, byli po celý měsíc drženi o trošce chleba a vody ve zvláštním izolačním bloku. Ale to už nebyli lidé se svými bolestmi a radostmi, bytosti s rozumem a citem, nýbrž pouhá čísla, zbavovaná nacistickou sběří vši lidské důstojnosti. [...] Čeho však nebylo nikdy dost, to bylo strašlivé mučení a týrání. Už koupelny byl výmysl přímo d'ábelský. [...] Zhovadilé bití a nepotupnější nadávky se nikdy nekončily. SS – mani Čechům slibovali, že z jejich lebek bude vystavěno nové Německo a že česká krev bude míšena do betonu, aby prý lépe držel. A tyto hrůzné hrozby také plnili.*“¹⁹³ Kromě výše uvedeného měl čtenář opět možnost, skrz opakovanou a velmi zdůrazňovanou nenávist Němců vůči Čechům v národnostně různorodém prostředí koncentračního tábora, nabýt dojmu jisté výlučnosti česko-německé zkušenosti i v tomto prostředí. Vyčlenění Němců z kategorie lidí rozhodně nebylo záležitostí pouze prvních několika různorodě vyhocených poválečných měsíců. Citáty, které vypovídaly o krutých a mnohdy velmi prapodivných zálibách například německých příslušníků gestapa či armády, byly publikovány i v posledních měsících činnosti Mimořádného lidového soudu v Brně: „*Na otázku, proč byl ze služeb gestapa v roce 1943 vyhozen, odpověděl Jurkovský, že odmítl*

¹⁹² „Z lidské kůže kalhoty. Hrůzná kapitola z deníků dachovského vězně.“ in: Čin: Zemský orgán československé sociální demokracie na Moravě, roč. 1, č. 33, 15. června 1945, s. 1.

¹⁹³ „Svědectví čísla 44717. Z vyprávění vězně v Mathausenu.“ in: Rovnost: List Komunistické strany Československa na Moravě, roč. 1945, č. 8, 16. května 1945, s. 2.

vykonat příkaz Kozlowského, odvést a hodit do Kníničské přehrady mrtvolu ztýraného vězně, jemuž gestapáci uřízli hlavu, kterou si chtěli vypreparovat.“¹⁹⁴

Nelidský obraz Němce nebyl na stránkách regionálních deníků konstruován pouze výslovně, tj. označením jejich činnosti a/nebo chování za nelidské, nebo prostřednictvím hrůzu budícího detailního líčení německých válečných činů a chování Němců. Nelidská reprezentace Němců byla charakterizována také buď krutostí, či naopak absencí atributů, považovaných za ryze lidské – schopnosti empatie, soucitu, lásky k druhému či tolerance. Němcům byly upírány právě ty vlastnosti a schopnosti, které dělají lidi lidmi: *„Na brněnské právnické fakultě strašil do nedávna obrovský německý nápis: ‚Německo vítězí na všech frontách pro Evropu‘. Po celou tu dobu se konaly na fakultě, která byla hlavním stanem brněnského gestapa, nelidské výslechy, při nichž byli čeští vlastenci mučeni. Po celá léta jezdil sem pověstný gestapácký vůz s novými a novými oběťmi, po celou dobu se v Kounicových kolejích vraždilo. Tak se chovali příslušníci nadnároda a tak mohly porobené národy vytušit, co by je čekalo, kdyby nacismus opravdu zvítězil. Až do konce války gestapo v Brně vraždilo – ale ten nápis na fakultě byl už po celé poslední roky k smíchu.*“¹⁹⁵

Dalším atributem, považovaným za příznak lidství bylo civilizované chování. Nařčení z necivilizovanosti či barbarství se tak na stránkách brněnských novin stalo dalším zvýrazněním německé odpudivosti. Němečtí obvinění byli charakterizováni mj. jako necivilizovaní jedinci, jejichž činy nemají v historii obdoby a kteří mají v úmyslu zničit vše, co jim stojí v cestě: *„Od rána proudili lidé v tisícových zástupech k místům, kde i nejčernější hřích bledne vedle temné vzpomínky na hrůzu německého barbarství. [...] Na stráni, kde kdysi býval hřbitov, rozkotaný bezuzdnou německou ničivostí, se objevily už nové pomníky. Hřbitov se první obnovuje, poněvadž zasazené rány se ještě nezacelily a znova se otvírají v den truchlivého výročí. [...] Německo zamýšlelo přestrašit tímto zločinem český národ.*

¹⁹⁴ „Zvrhlý zločin gestapáka Kozlowského“ in: Rovnost: List Komunistické strany Československa na Moravě, č. 69, 22. března 1947, s. 5. Dále viz např.: „Zbrojovák Karel Prillinger byl v nepřítomnosti odsouzen k 15 letům těžkého žaláře [...] a pochvaloval si popravy v Kouničkách, na jejichž památku měl v kanceláři na stole miniaturní šibenici i s oběšencem.“ in: „Opět jeden popravený gestapák“ - Čin: Zemský orgán československé sociální demokracie na Moravě, roč. 3, č. 31, 6. února 1947, s. 4.

¹⁹⁵ „Gestapácká zvrhlost“ in: Národní obroda: Ústřední orgán Československé strany lidové, roč. 2, č. 166, 23. července 1946, s. 2. Jako chladnokrevného vraha popisuje článek také dalšího předního brněnského Němce, Kozlowského, který se sice nejprve pokusil o sebevraždu, aby unikl zatčení, nicméně nakonec řekl pravdu: „Odpoledne vyslechl soud gestapáckého krim. radu von Kowzlovského, který se před soudem s klidem doznal ke dvěma vraždám. Nechtěl tím prý zatěžovat své podřízené.“ in: „Gestapák Trittner popraven. Lidový soud v Brně.“ - Národní obroda: Ústřední orgán Československé strany lidové, roč. 3, č. 72, 27. března 1947, s. 5.

Zatím jej zatvrdilo, semklo a probudilo svědomí celého světa – také těch, kteří o zvláštnosti fašistických method někdy pochybovali. ¹⁹⁶

Mezi nepřímé reprezentace nelidskosti Němců patřilo také jejich přirovnání k různým negativně konotovaných bytostem, jejichž hrozba nebyla vždy zjevná: „*Jaký režim vládl na zemském úřadě za této stvůry, to poznalo mnoho českých lidí. Dr. Schwabe ve své funkci byl znám hladkým jednáním, jímž často dovedl výborně maskovat své nacistické smýšlení.*“¹⁹⁷ Prostřednictvím těchto výrazů byli Němci autory článků vykazováni mimo lidskou společnost. Jiný autor označoval Němce výslovně za „*vlkodlaky*“, tedy jedince neurčitého druhu, kteří nebyli ani lidmi, ani zvířaty, byli nebezpeční a nevyzpytatelní: „*Uvedl, že to, co se podařilo na výstavě soustředit, je jen nepatrná část svědeckví o zločinnosti, které německý národ pod hitlerovským vedením propadl. Nejstrašnější svědeckví jsou zatím mimo dosah, ale jejich průkaznost se jeví konečně v každém našem zavražděném a v každém umučeném a ve všech, kteří prožívali útisk bestiálního systému za německé okupace. Zločinnost nacistů, doložená dokumentárními snímky, nemůže být ani srovnávána s činy barbarů v minulosti; je nevývratným svědeckvím a obžalobou činnosti civilisovaného národa, který se působením fašistického režimu proměnil ve smečku vlkodlaků, chlemtajících krev svých obětí.*“¹⁹⁸ Kromě výše uvedeného před čtenářem vystávala představa Němce – vraha a mučitele, kterého autor opět stavěl mimo lidské společenství, když o něm mluvil

¹⁹⁶ „Za lidickou tragedií je odpovědný celý německý národ. Slavnostní tryzna za účasti 150.000 lidí – Závažná řeč presidenta republiky dr. Edvarda Beneše“ in: Rovnost: List Komunistické strany Československa na Moravě, roč. 1945, č. 30, 12. června 1945, s. 1. Jiný deník uveřejnil implicitní odkaz na necivilizovanost Němců prostřednictvím konstatování, že Němci se chovali hůře než ve středověku: „*Je vlasteneckou povinností každého i mimobrněnského občana zhlédnout místa nacistického běsnění a hrůz. Vždyť v kasematech brněnského hradu trpěli a umírali nejlepší synové našeho národa. [...] Spatří nyní již posvátná pro nás místa, kde byli mučeni a popraveni naši otcové, bratři, muži a snoubenci, ale také i to, co němečtí ‚nadhledé‘ připravovali pro vyhubení našeho národa. [...] V nejhorší části se nachází cela, v níž byli týráni čeští vlastenci nejsurovějším způsobem, takže středověk připadá nám humánním.*“ in: „Z Brna a okolí. Nezapomínejme na místa nacistického běsnění a hrůz.“ - Národní obroda: Ústřední orgán Československé strany lidové, roč. 2, č. 208, 11. září 1946, s. 5.

¹⁹⁷ „Z Brna a okolí. Nacistický vladař Moravy před lidový soud“ in: Národní obroda: Ústřední orgán Československé strany lidové, roč. 2, č. 182, 10. srpna 1946, s. 2. Dále viz např.: „*Z osmi udaných Čechů bylo skutečně týž den na dvoře Volksturm na Křídlovské pět zastřeleno, třem byla ‚udělena‘ milost. Tak se dostal ze spárů ‚dodělávající bestie‘ i svědek Malásek.*“ in: „Lidový soud v Brně. Žďárský zvěrolékař odsouzen k doživotnímu žaláři. – Náhončí nacistických vrahů odsouzen k trestu smrti. – Horákův ‚fauman‘ z brněnské Zbrojovky.“ - Národní obroda: Ústřední orgán Československé strany lidové, roč. 1, č. 89, 24. srpna 1945, s. 3.

¹⁹⁸ „Brněnská výstava ‚Zločiny nacismu‘. Dvě stovky dokumentárních fotografií o nacistických zvěrstvech.“ in: Rovnost: List Komunistické strany Československa na Moravě, roč. 1945, č. 42, 26. června 1945, s. 2.

jako o součásti „*bestiálního systému*“.¹⁹⁹ Rovina nelidskosti Němců, souzených před lidovým soudem v Brně, byla podobně jako v případě českých zrádců implicitně tvořena také prostřednictvím metafor, odkazujících na říši zvířat. Novináři opakovaně označovali útvary gestapa za „*smečky*“: „*V roce 1940 už jako čelný vedoucí NOF rozšiřoval letáky fašistického obsahu, vedl smečky černokošiláků, které ‚zakročovaly‘ na býv. Joštově a jinde proti Židům a Čechům, jichž klogy byly označeny odznakem Národního souručenství.*“²⁰⁰ Atributem smečky byl způsob chování jejích členů, žádný z nich nejednal sám o sobě, ale pod vlivem uznávaného vůdce. Důsledkům rozhodnutí tohoto jedince se v podstatě (možná nevědomky) vydávali na milost a nemilost – zabili nebo byli zabiti. Pokud šlo o zvířecí metafory, byl například jeden ze souzených Němců přirovnán k hyeně, tedy psovité šelmě, která i v říši zvířat stála na pomyslném okraji společnosti a žila především z mršin a zbytků, o které jejich původní majitelé ztratili zájem: „*Svědék postilion Novák jej charakterizoval takto: Hyena v lidské podobě – vody bych se od něho nenapil.*“²⁰¹ Tato reprezentace německého nelidství byla také jednou z těch, kterou regionální žurnalisté užívali ještě na samotném konci činnosti Mimořádného lidového soudu v Brně: „*Nadšení pro všechno nacistické jí kalil domovník V. Kolegar. Ten jí dokonce zkazil její největší radost: poslechnout si z radia Hitlerův štěkot.*“²⁰²

Někdy bylo, snad pro lepší představu čtenářů, detailně a konkrétně popisováno chování a jednání souzených Němců. Tyto občas velmi sugestivní popisy nebyly výjimkou ještě ani na konci období, v němž lidové soudnictví fungovalo: „*Když chtěli gestapáci provést nějaké exekuce, zavřeli pracující vězně do jedné ze zatměných přízemních místností. Ti si však udělali v zatmění díрку a vryli si dobře do paměti nejstrašnější katy*

¹⁹⁹ Toto nařčení z bestiality není ojedinělé. Viz např.: „*Mnozí stateční lidé v podobných případech volili raději smrt, než by se dali do služeb bestiálním německým orgánům.*“ in: „*Jak gestapáci chytali partyzány*“ - Rovnost: List Komunistické strany Československa na Moravě, č. 21, 25. ledna 1946, s. 2.

²⁰⁰ „*Zakládal svaz přátel osy Berlín – Řím*“ in: Rovnost: List Komunistické strany Československa na Moravě, č. 248, 26. října 1946, s. 5. Dále např.: „*46letý Emanuel Seibt z Brna, Cejl 37, byl jedním z těch brněnských Němců, přísluhovačů Schwabeho a jeho kliky, kteří se nezalekli i sebehnusnějšího činu ve prospěch velkoněmecké říše. Jako vedoucí smečky brněnských ordnerů pořádal v únoru 1939 známé výtržnosti na Běhounské ulici a jinde [...].*“ in: „*Doživotní žalář nacistovi a fašistovi*“ - Rovnost: List Komunistické strany Československa na Moravě, č. 24, 29. ledna 1946, s. 2.

²⁰¹ „*Čtyři udavači před lidovým soudem v Brně. Nacistická nenávist a udání ze msty.*“ in: Národní obroda: Ústřední orgán Československé strany lidové, roč. 1, č. 42, 28. června 1945, s. 2.

²⁰² „*Velitel komanda smrti unikl oprátce*“ in: Rovnost: List Komunistické strany Československa na Moravě, č. 78, 2. dubna 1947, s. 4.

národa. Trittner své svázané oběti kopnutím povalil na hromadu písku a ležící zastřelil.“²⁰³ Jejich chování bylo popsáno jako krutě důmyslné a efektivní. Motiv nelidskosti Němců byl v některých případech vyjádřen i mnohonásobně – explicitním vyjádřením, označením jejich povahy za *zvířecou* a v neposlední řadě označením jednoho ze souzených Němců za *bestiální specialitu*: „*Sadistické rysy povahy gestapácké defilovaly již mnohokrát před lidovým soudem v plné hrůze a zvířecosti. Přece se však najde čas od času ‚bestiální specialita‘. Jednou z nich byl nepochybně souzený brněnský gestapák Herbert Rittr.[...] Největší jeho vinou zůstává však nelidské týrání vyslychaných. Zavěsil je za jednu ruku a mlátil železem vyztuženými rukavicemi. V jiném případě jim při výslechu přirážel prsty mezi dveře tak dlouho, dokud nevyprávěli to, co chtěl. Jejich zkrvavené, rozdrčené prsty poléval potom žíravinou a třel gumovou rukavicí.*“²⁰⁴ Podíváme-li se na datum vydání článku – 16. dubna 1947 – je zjevné, že v tomto případě a v této kategorii reprezentací nemuselo mít na názory na charakter německých obviněných vliv ani mnoho měsíců, uplynulých od konce války.

3.2.2.4.5.1 Spodina nelidského společenství

Řada výše citovaných příspěvků také ukázala, že dobové politické i veřejné mínění mezi příslušníky nacistických organizací a obyčejnými Němci příliš nerozlišovalo. Příslušníci gestapa a dalších nacistických organizací byli pouze nahlíženi jako to nejhorší, co v sobě německý národ ukrývá.²⁰⁵ Tento názor nebyl vlastní pouze novinářům

²⁰³ „Zavraždil desítky českých vězňů v Kounicových kolejích. Polomská tragedie před lidovým soudem v Brně.“ in: Slovo národa – Orgán Československé strany národně – socialistické, roč. 3, č. 71, 25. března 1947, s. 5. Dále viz např.: „*Tento gestapák má na svědomí více vražd v okolí Kyjova, ale hlavně vypálení a vyvraždění obce Javoříčka v okrese litovelském, kde Němci umučili nejbystičnějším způsobem několik desítek lidí. Kunze celou tuto strašlivou gestapáckou akci vedl.*“ in: „*Gestapácký vrah Willi Kunze dopaden: má na svědomí vyvraždění české obce Javoříčka*“ - Čin: Zemský orgán československé sociální demokracie na Moravě, roč. 2, č. 3, 4. ledna 1946, s. 2 nebo: „[...] byl svědkem Marquartova nelidského zacházení s nemocničními vězni [...] Marquart byl při výslechu, hrozil dr. Žalmanovi injekcemi a když svědka mučili, skákal Marquart kolem stolu, posmíval se mi a chvílemi úplně ječel.“ in: „*Posmíval se umučeným: Bestialita obžalovaného dr. Marquarta v zrcadle svědeckých výpovědí*“ - Čin: Zemský orgán československé sociální demokracie na Moravě, roč. 2, č. 283, 11. prosince 1946, s. 4.

²⁰⁴ „*Potíral krvácející rány žíravinou. Vedoucí bývalého Werkschutzu brněnské Zbrojovky odsouzen.*“ in: Slovo národa – Orgán Československé strany národně – socialistické, roč. 3, 16. dubna 1947, s. 2

²⁰⁵ Viz např.: „*Zacházel nelidským způsobem s vězni a účastnil se jejich deportací, při nichž se tísnilo až sto lidí v jediném vagoně. [...] Za Zimmermannovy vlády ‚Pod kaštaný‘ panovaly v tábore nesnesitelné poměry. Jako správce tábora trpěl týrání vězňů strážemi. Vězňům byly k jídlu předkládány vlasy s koksem a na jejich čelech si strážci zhaseli cigarety.*“ in: „*Správce koncentráku ‚Pod kaštaný‘ odsouzen k smrti. Nacistická*

regionálního tisku, ale zazněl opakovaně také přímo v soudní síni: „*Charakteristiku případu výstižně zachytil veřejný žalobce dr. Karlík, který v úvodu svého žalobního přednesu pravil: „S tímto případem se vlila do této jednací síně dusná atmosféra německých věznic z dob okupace. Prožíváme v něm zoufalou bezbrannost českých lidí, kteří byli hozeni na pospas německým žalářiům, aby s nimi bylo zacházeno způsobem opravdu bestiálním.*“²⁰⁶ Tvrzení o specifických vlastnostech německých příslušníků gestapa podporovaly redakce dobových regionálních deníků množstvím článků, v nichž byli právě tito obvinění charakterizováni mj. jako v podstatě spodina tohoto nelidského společenství Němců. Již výše byly uvedeny příklady, v nichž byli Němci explicitně nařčeni z vraždění či rovnou označeni za *vrahy* - tohoto označení se však dostalo v podstatě vždy „jen“ německým příslušníkům gestapa. Ti byli navíc pojati v ještě horším kontextu. Jejich údajně přirozeným atributem byly sklony k násilí a krádežím. Aby jejich odsouzení redaktoři ještě zdůraznili, poukazovali na fakt, že nepohrdli ani majetkem dětí: „*Gestapák Jan Trittner z Brna [...] patřil mezi opravdové gestapácké vrahy, jeho obsáhlou zločineckou činností přednesl dnes před senátem dra Rutara jako obžalobu veřejný žalobce dr. Horňanský. [...] Jako téměř všichni gestapáci, patřil obžalovaný mezi násilníky. Týral vězně, vyhrožoval jim gestapem, omezoval osobní svobodu, zaručenou vězeňským řádem, a s oblibou mířil proti nim revolverem. [...] Obžalovaný patřil k těm nejzvrhlejšími typům gestapáků. Nezastavil se ani před loupeží dětských botiček.*“²⁰⁷ V případech některých autorů byly výrazy ještě expresivnější, němečtí obvinění pro ně byli přímo *hrdlořezi*²⁰⁸. Jakoby ani explicitní označení za *vrahy* či *katy*

zvěrstva ve svědeckých výpovědích.“ - Slovo národa – Orgán Československé strany národně – socialistické, roč. 3, č. 39, 15. února 1947, s. 5.

²⁰⁶ „Z dusné atmosféry německých věznic. Tři němečtí bachaři do Brna před lidovým soudem.“ in: Slovo národa – Orgán Československé strany národně – socialistické, roč. 2, č. 232, 9. října 1946, s. 5. Dále viz např.: „*Předseda dr. Rutar skončil průvodní řízení a udělil slovo státnímu zástupci dr. Horňanskému, který sice stručně, ale velmi výstižně promítl všechny zločiny, spáchané obžalovaným. Poukázal na skutečnost, že obžalovaný, nositel lékařského diplomu, místo toho, aby vyzdvihl štít humanity a lásky k bližnímu, trýznil bestiálním způsobem vězně, mučil je hladem, posílal umírající na smrt do koncentračních táborů a nakonec sám klesl na úroveň sprostého vraha.*“ in: „Zločinecký lékař dr. Marquort popraven“ - Slovo národa – Orgán Československé strany národně – socialistické, roč. 2, č. 285, 12. prosince 1946, s. 2.

²⁰⁷ „Gestapácký vrah před soudem. Lidový soud v Brně.“ in: Národní obroda: Ústřední orgán Československé strany lidové, roč. 3, č. 71, 26. března 1947, s. 5.

²⁰⁸ „Svaz osvobozených vězňů v Brně byl v úterý po celý den bombardován dotazy, jak bylo možné, že se podařilo tak těžkým hrdlořezům uprchnout, Kounicovými kolejemi v Brně prošlo přes 160.000 vězňů. Všichni znali Dubu jako krvelačného sadistu, který má na svědomí mnoho lidských životů.“ in: „Útěk brněnských gestapáků.“ - Slovo národa – Orgán Československé strany národně – socialistické, roč. 2, č. 67, 20. března 1946, s. 4. Dále viz např.: „*Místnosti, získané za cenu života nevinných českých dětí použil k tomu, aby v nich umístil svoje soukromé pacienty, pochopitelně z řad svých soukmenovců a hlavně pak gestapácké hrdlořezy a jejich rodinné příslušníky.*“ in: „Zlotřilý nacist – lékař Marquart před lidovým soudem. Chtěl řešit českou

nebylo považováno za dostatečné a předkládaly se tak emocemi prodchnutá líčení jedinců a událostí: „*Bylo by nošením sov do Athen, kdybychom měli rozvádět do detailů prodejnost, zločinnost a sadismus esesmanských zrůd. Všechno co se pohybovalo kolem těchto stvůr, zavánělo krví, lumpárnou a podvodem.*“²⁰⁹ Nařčení se týkala také jejich neschopnosti dodržovat i další společenské normy, týkající se například vztahu k alkoholu nebo chování v intimním životě: „*60 letý býv. nadporučík t. zv. Luftschutzu Adolf Brettefeld z Brna Nových Černovic [...] V roce 1943 mu byl svěřen luftschutzrevír Husovice, kde měl též zaměstnané samaritánky a telefonistky, ke kterým se snažil chovat tak, jak se neslušelo na ženatého člověka. Když dívky se k němu chovaly chladně, udal prostě tři z nich na gestapu. [...] Obžalovaný u soudu vše popíral, ale byl usvědčen, zvláště svědeckým spisem další dívky, která s ním udržovala poměr.*“²¹⁰ Celkově odpudivá charakteristika německých obviněných se tak nezabývala pouze jejich činy za války, ale též jejich morálně pochybným charakterem.²¹¹ Někteří němečtí gestapáci holdovali neřestem natolik, že i pro jejich německé nadřízené to bylo příliš: „*Orgie na České ulici dopálily nakonec pohlaváry na*

otázku automaticem. – Ničema, na něž s hrůzou vzpomínají vězni z Kounicových kolejí.“ - Slovo národa – Orgán Československé strany národně – socialistické, roč. 1, č. 191, 22. prosince 1945, s. 3.

²⁰⁹ „Telefonistka SS regimentu pomáhala mrtvému“ in: Slovo národa – Orgán Československé strany národně – socialistické, roč. 1, č. 254, 6. listopadu 1946, s. 8. Dále viz např.: „*Jedním z posledních záchvatů gestapáckého běsnění v květnu 1945 byla polomská tragedie. Na klidné místo přijelo tehdy t. zv. Jagdkommando, selo hrůzu, oheň, smrt, loupilo a plenilo. Téměř po dvou letech dopadá ruka spravedlnosti na polomské katy, lupiče a žháře.*“ in: „Zavraždil desítky českých vězňů v Kounicových kolejích. Polomská tragedie před lidovým soudem v Brně.“ - Slovo národa – Orgán Československé strany národně – socialistické, roč. 3, č. 71, 25. března 1947, s. 5.

²¹⁰ „Nadporučík Luftschutzu odsouzen na 7 let. Lidový soud v Brně.“ in: Národní obroda: Ústřední orgán Československé strany lidové, roč. 2, č. 107, 8. května 1946, s. 2. Dále k tématu viz např.: „*Celý děj a společnost točily se kolem gestapáckého hnízdečka lásky, opilosti a orgií, které bylo přepychově zařízeno ve velkém bytě domu v Brně na České ulici 6.*“ in: „Lidový soud v Brně. Rybrcoul z Královopolských strojírén. – gestapácký brloh v České ulici.“ - Národní obroda: Ústřední orgán Československé strany lidové, roč. 1, č. 184, 15. prosince 1945, s. 2 nebo „*Toto sídlo gestapáka Schetkeho se stalo pak místem schůzek četných konfidentů a také, jak se veřejnost dověděla z dřívějších soudních jednání, místem, kde se děly různé nestoudnosti za přítomnosti i českých dívek.*“ in: „Gestapák Schetke odsouzen na smrt. Lidový soud v Brně“ - Národní obroda: Ústřední orgán Československé strany lidové, roč. 3, č. 11, 14. ledna 1947, s. 5.

²¹¹ „*V soukromí to byli zhýralci a alkoholici, kteří své špatně svědomí přehlušovali abnormálním požíváním lihovin.[...] V bytě zanechal Prudky také tenisové rakety. Sám tenis nehrál, takže je domněnka, že to byl majetek jeho milenek, kterých měl tolik, že si o nich vedl zvláštní kartotéku.*“ in: „Gestapák v uniformě českého železničáře“ - Slovo národa – Orgán Československé strany národně – socialistické, roč. 2, č. 17, 20. ledna 1946, s. 8. Dále viz např.: „*O Judexovi se tvrdilo, že nebyl nejhorším z brněnských Němců. Jeho skutečná vina se ukáže až při hlavním přeličení, za kterého vysvitnou různé a zajímavé epizody z dob okupace. Tak se například našly obrázky, jak si podnapilí nacisté hráli na popravu. Jako šibenice použili stojanu ruského kuželníku. Jeden se postavil pod ‚šibenici‘, položil si oprátku na krk a vyplázl jazyk. Judex přitom stál vedle ‚šibenice‘ a mířil na ‚delikventa‘ pistolí. Tedy velmi ‚dojemná‘ a typicky nacistická hra, kterou Judex omlouvá podnapilostí.*“ in: „Judex a Czerny budou souzeni na radnici. Přeličení bude zahájeno 21. listopadu. – Předvoláno 29 svědků.“ - Slovo národa – Orgán Československé strany národně – socialistické, roč. 2, č. 259, 12. listopadu 1946, s. 4.

*gestapu. Schetke byl vyloučen z SS a příštípkařil potom jako malý kriminální úředníček. Nebylo příjmů a Schetke ustoupil do pozadí, nezapomněv odnésti z bytu na České ulici luxusní, neznámé osobě ukradené radio, šicí stroj a vlněné přikrývky.*²¹²

3.2.2.4.6 Odpudivý fyzický vzhled Němců

Charakteristika vnějšího vzhledu Němců, kteří stanuli v roli obžalovaných před Mimořádným lidovým soudem, byla jednou z reprezentací, která byla na stránkách denního tisku užívána v obou výše vymezených významech. Pokud šlo o odpudivě vyznívající fyzické popisy souzených Němců, byly početnější nežli ty zesměšňující. Například v případě gestapáka Williho Brauna vyjadřoval autor popisu dokonce jisté překvapení nad jeho nepřilíš odstrašujícím vzhledem. Popis jeho postavy nebyl sice pro muže (a příslušníka ozbrojených složek k tomu) nijak lichotivý, nicméně v sobě nesl implicitní poselství nevyzpytatelnosti a skrytého nebezpečí, kterého se Češi mohli od tohoto Němce kdykoli dočkat: *„Dvacet měsíců čekal na svůj soud jeden z nejobávanějších brněnských gestapáků Wilibald Braun [...]. Tento obávaný gestapák nepůsobil svým zjevem nikterak odpudivě. Jeho malá a slabá postava by spíše napovídala, že je to člověk mírné a snášenlivé povahy. Ale žaloba dra Navrátila strhla clonu a dobrý dojem, kterým tento gestapák mohl působit, a předložila senátu dra Bajaji celý souhrn zločinů tohoto nenápadného gestapáka.*²¹³ Další ukázky popisu fyzického vzhledu souzených Němců jsou již spíše pro reprezentaci odpudivého Němce typické: *„Vysoký, mírně dopředu nachýlený, oblečený v šedých ošumělých šatech, předstoupil před senát dr. Seluckého gestapák Richard Schetke. Z celého jeho vystupování bylo patrné, že i před soudem chce zachovat zdání SS-manské elegance.*²¹⁴ Z dalším článku, v němž byl kromě jiného zmíněn také fyzický vzhled obžalovaného, je evidentní znechucení z obviněného: *„Lidovému senátu se představil postrach brněnského nádraží. Němec*

²¹² „Gestapácké orgie na České ulici v Brně. Účastnily se jich známé české brněnské osoby.“ in: Slovo národa – Orgán Československé strany národně – socialistické, roč. 1, č. 185, 15. prosince 1945, s. 3.

²¹³ „Gestapák Willi Braun popraven. Lidový soud v Brně.“ in: Národní obroda: Ústřední orgán Československé strany lidové, roč. 3, č. 9. 11. ledna 1947, s. 5.

²¹⁴ „Gestapák Schetke odsouzen na smrt. Lidový soud v Brně“ in: Národní obroda: Ústřední orgán Československé strany lidové, roč. 3, č. 11, 14. ledna 1947, s. 5. Dále viz např.: „Prvním ze čtyř souzených byl Jan Gotvald, 38letý kovář z německé obce Zvonovic na Vyškovsku. Tento namračený Němec, zbojnického vzezření, je žalován, že byl blockleitem NSDAP a členem SA.“ in: „Lidový soud v Brně: Člověk s jedem v duši Alfons Appelt, věrný dvojník Bujňákův. – Zvonovický führer – Stařec s ohněm. – Pasivní blockleiter. – Zehnleiterin z Blanska.“ - Národní obroda: Ústřední orgán Československé strany lidové, roč. 1, č. 100, 6. září 1945, s. 2.

Pillwein, člověk odporného vzhledu a možná jeden z nejnenáviděnějších brněnských Němců.“²¹⁵ V tomto případě jsem si všimla, že se jednalo o případ, který byl projednáván až v posledních měsících činnosti brněnského retribučního tribunálu – a ani tento znatelný časový odstup od válečných prožitků neobrousil ostrost výrazů, určených německému obžalovanému. V neposlední řadě byla v některých reportážích odpudivost ve fyzickém vzhledu svým způsobem odrazem či ztělesněním představ o válečném chování a jednání souzeného Němce: „*Po polední přestávce byl do soudní síně přiveden Johann Trittner, pravý typ gestapáka. Jeho surový obličej s pralesovitým obočím budí ještě dnes v soudní síni hrůzu.*“²¹⁶ Tento obžalovaný byl fyzicky charakterizován nejen v jednom článku a bylo zajímavé, že jeho popisy si byly významově dosti podobné: „*Trittner vzbudil svým zevnějškem úžas. Úplný jeskynní člověk, surového obličej a obočí, jež se rozrostlo až k uším.*“²¹⁷

3.2.2.5 Zesměšňující reprezentace Němce

Jak už jsem uvedla v úvodu, v dobovém regionálním tisku jsem identifikovala především dvě kategorie reprezentací Němce. Vedle již výše podrobněji přiblížených reprezentací odpudivých jsou to reprezentace, které podávaly spíše (vý)směšný obraz Němce. Na snahu regionálních autorů hlavní aktéry brněnského lidového soudu zesměšnit, zkarikovat či ubrat jim na vážnosti jsem narazila na stránkách všech analyzovaných deníků. Již v několika výše uvedených úryvcích bylo řečeno, že souzení před soudem často byli tak zbabělí, že ani nebyli schopni přiznat se a čelit následkům i v případech, kdy bylo zjevné, že šance na svou záchranu mají minimální. Za použití více či méně ironických slov tedy redaktoři reformulovali válečný obraz hrozivého a nebezpečného Němce a měnili jej na obraz roztřeseného uzlíčku nervů, který neměl ani dost hrdosti na to, aby přiznal svá provinění. Bylo možné najít i případy, končící rozsudkem smrti, které byly na stránkách denního tisku komentovány se znatelnou škodolibostí: „*V řadách zajištěných gestapáků*

²¹⁵ „Okupační šéf hospodářské kontroly potrestán“ in: Rovnost: List Komunistické strany Československa na Moravě, č. 34, 9. února 1947, s. 5.

²¹⁶ „Ve středu rozsudek: Marquort i nadále houževnatě zapírá“ in: Rovnost: List Komunistické strany Československa na Moravě, č. 285, 11. prosince 1946, s. 5.

²¹⁷ „Injekce, reflektory a zlomená žebra“ in: Slovo národa – Organ Československé strany národně – socialistické, roč. 2, č. 284, 11. prosince 1946, s. 5.

panuje v těchto dnech velmi sklíčená nálada. To se týká zvláště příslušníků tak zvaného levicového referátu, jejichž řady v prvních čtrnácti dnech tohoto roku povážlivě prořídly a ještě v tomto měsíci prořídnou, neboť lidový soud chce v lednu skončit případy, týkající se levicového referátu.²¹⁸ V jiném příspěvku byl obviněný Němec vykreslen nejen jako zbabělec, ale také byl výslovně přirovnán k legendární postavě z románu Jaroslava Haška: „*Jak se dalo očekávat, Folta se necítí vinen. Kolem 15. března byl prý nějaký neklid a nějaké demonstrace. O pochodu do Modřic neví, neboť se jej prý nezúčastnil. [...] I na další otázky veřejného žalobce odpovídá Folta s klidnou naivitou. Korunu svým odpovědím, jež možno pokládat za dobrou imitaci zповědi vojáka Švejka, nasadil Folta svým prohlášením, že Mnichov a vše, co po něm následovalo, ho překvapilo stejně tak, jako později jeho jmenování kreisleiterem.*“²¹⁹ Domnívám se, že přirovnání ke Švejkovi bylo dostatečně výmluvným svědectvím o zesměšnění a pohrdání nejen tímto dříve obávaným a vlivným nacistou. Karikování a dehonestující výrazy na adresu německého hrdinství, válečných úspěchů, vojenské disciplíny či příslušníků německé armády obecně byly často využívané prostředky zesměšnění. Hlavním tématem toho zesměšňování byly tedy atributy, považované za „typicky německé“ nejen ze strany Čechů, ale též Němců samotných. Na řadu z nich – hrdinství, organizovanost či disciplinovanost byli Němci sami velmi hrdí a za války je zdůrazňovali jako své přednosti, které zakládaly jejich nadřazené společenské postavení. Ironické komentáře tak útočily na německou *rytířskost*, touhu po boji či například samotné nadřazené vystupování. Dle mého názoru tedy nebylo náhodné, že hlavním zdrojem posměchu na stránkách novin byla právě proměna těchto vychvalovaných (či ze strany Čechů velmi obávaných) německých atributů pod vlivem změny okolností: „*Není možné ani pochopit, když vidíme sedět v řadě sedm obžalovaných hlubočanských Němců, krotkých a pokorných, kam se poděla jejich bojechtivost a udatnost. Dnes se ani jeden z těch pravých hlubočanských ‚deutschbauerů‘ nezmohl ve své rytířskosti na nic jiného, než nejapné a naivní výmluvy, nebo záporné kývání do hola ostříhanou hlavou na všechno, co je usvědčuje z jejich viny.*“²²⁰ Zde se tedy autor při hledání terče svého posměchu opět zaměřil na výše

²¹⁸ „Desátá poprava v Brně“ in: Rovnost: List Komunistické strany Československa na Moravě, č. 14, 17. ledna 1947, s. 4.

²¹⁹ „Oskar Judex v soudní síni: Švejkovská zповěď bývalého brněnského kreisleitera“ in: Rovnost: List Komunistické strany Československa na Moravě, č. 37, 13. února 1947, s. 4.

²²⁰ „Zasedání brněnského lidového soudu. Přátelil se s Němci ještě za pět minut dvanáct a ze msty využil jejich moci k potrestání přítele. Zasloužená odměna dalšímu z řady blockleitrů“ in: Národní obroda: Ústřední orgán

uvedené německé vlastnosti. V jiném článku jeho autor pranýřoval především náhlou absencí hrdinství dřívějších hlasitých propagátorů německé myšlenky: „*Ze Sonnkových výpovědí se zdá, jako by obžalovaný prošel školou na popírání své viny a překrucování všeho, čím má být usvědčen z napáchaných zločinů. To je konečně vlastností všech spravedlností přiskřípnutých Němců.*“²²¹ Popírání viny a neschopnost nést následky svého chování a jednání za války nebyla, alespoň dle regionálních novinářů, atributem vlastním pouze německých příslušníkům armády či mocenského aparátu, ale také obyčejným Němcům, kteří se svých válečných přečinů dopustili v rámci občanského soužití: „*Obžalovaný se při čtení rozsudku rozplakal a prosil, aby byli ještě jednou vyslechnuti svědci, čemuž samozřejmě nebylo vyhověno. Předseda lidového soudu mu odpověděl: ‚Není vytáček, půjdete tam, kam jste posílal české lidi.‘*“²²² S patrnou škodolibostí byly čtenářům regionálních deníků zprostředkovávány také poslední válečné měsíce německých vojenských a policejních složek.

Pranýřování německé zbabělosti s sebou neslo zesměšnění dvojí – explicitní i implicitní. Výslovně byli Němci zesměšňováni například přirovnáváním k hejnu „*vrabců*“ a snahou vypadat jako řadoví vojáci: „*Když se blížila Rudá armáda k Brnu, rozprchli se*

Československé strany lidové, roč. 1, č. 78, 10. srpna 1945, s. 2. Dále viz např.: „*Den 12. dubna t. r. to už byl čas, kdy velká většina ‚hrdinných‘ hitlerovských bojovníků věděla, kam to jejich stádo vůdce Hitler dovedl a že dny panování nacismu jsou sčítány. Jaký tedy div, že kázeň německých vojenských hord se proměnila v rozvrácenost a všechno to pověstné nadšení a udatenství se rozdrobilo pod dojmem dunění země pod kroky nezadržitelných osvobozeneckých armád v netečnost, nedbalost, ba stalo se, že tito ‚cínoví vojáčky‘ chtěli si zachránit konec konců alespoň vlastní kůži a proto se místy vyskytovaly různé benevolence ze strany těchto ‚rytířů‘.*“ in: „Lidový soud v Brně. Žďárský zvěrolékař odsouzen k doživotnímu žaláři. – Náhončí nacistických vrahů odsouzen k trestu smrti. – Horákův „fauman“ z brněnské Zbrojovky.“ in: Národní obroda: Ústřední orgán Československé strany lidové, roč. 1, č. 89, 24. srpna 1945, s. 3 nebo „*Proces přilákal do auditoria značné množství posluchačů. Již při předvedení do soudní síně bylo na obžalovaném vidět, že má hrozný strach. Choval se zbaběle po celou dobu výslechu a jeho ustrašená tvář prozrazovala, že si je vědom svých zločinů, i když kromě generálií všechno popíral.*“ in: „Dr. Marquart zapírá: Hřízy gestapáckých výsledků v Kounicových kolejích“ - Čin: Zemský orgán československé sociální demokracie na Moravě, roč. 2, č. 282, 10. prosince 1946, s. 2.

²²¹ Vlkodlaci ze Žďárského kraje. – Lidé, kteří byli na moravském Horácku zákeřnými klepety jihlavského gestapa a SD. – Rozsudek smrti nad dalším nacistou.“ in: Národní obroda: Ústřední orgán Československé strany lidové, roč. 1, č. 105, 12. září 1945, s. 2. Dále viz např.: „*Druhý den procesu s gestapákem Trittnerem stal se nechtěnou přehlídkou gestapáckých výtečníků, kteří se také účastnili akce proti partyzánům a obyvatelům obce Polom u Bystrého. 12 gestapáků, postrádajících docela i ty nejmenší zbytky své někdejší pánovitosti, předneslo nejdříve svědectví, jimž však věrohodně prokázali pouze vlastní nevěrohodnost. S rozdílnými, vesměs malými dávkami odvahy vysvětlovali soudu ‚nevinu‘ a svorně svalovali hlavní vinu na mrtvé nebo zmizelé druhy.*“ in: „Přehlídka gestapáků“ - „Čin: Zemský orgán československé sociální demokracie na Moravě“, roč. 3, č. 78, 26. března 1947, s. 5.

²²² „Půjdete tam, kam jste posílal české lidi. Dozorci vězňů z Kounicových kolejí a udavačka odsouzeni k smrti a popraveni“ in: „Čin: Zemský orgán československé sociální demokracie na Moravě“, roč. 1, č. 149, 1. listopadu 1945, s. 4.

brněnští gestapáci jako vrabci. Všichni zahazovali uniformy esesmanů, zdobené přiléhavě typickou umrlčí lebkou a navlékali uniformy obyčejných pěšáků, načež se vzdávali západním spojeneckým armádám v naději, že se ztratí ve spoustě zajatců a že tím budou zahlazeny stopy jejich zločinů.²²³

Poté byli zesměšňováni skrytě, právě například zdůrazňování náhlé zbabělosti německých vojáků či obyčejných Němců, čímž se rozbíjel též po dlouhá staletí tradovaný obraz hrdinného německého rytíře: „*Také pan SS generál Bernard Voss, který dirigoval popravčí četou do Ruzyně, se najednou rozplakal. Je to podivný pohled, vidět ty nadlidi, jak pláčí. Ale od kdy pláčí? Až jsou v kriminále. Pláčí jen proto, poněvadž mají strach a snaží se chovat tak, aby budili dojem: ‚Já nic, já plnil rozkazy, byl jsem jen sluhou.‘ [...] Každý hrál roli civilisovaného účetního úředníka. A o to se snaží všichni, i Ribbentrop, Keitel, Lammers, Göring, Daluge, Frank, Hoffmann, Voss. K tomu Daluegovi: Žádal, aby bylo protokolováno, že trpí dědičnou syfilidou. Jeho žádosti jsme samozřejmě rádi vyhověli, ať německý národ ví, jaké měl vůdce.*“²²⁴

Sarkastickým či ironickým komentářům neunikl také inteligenční potenciál německých obviněných: „*Viděli jsme tu kreisleitera Foltu, jaký je to rozdílný typ obžalovaného. Ta tupost ve tváři svědčí, že tento člověk, jako řada dalších tupanů, nemohl se dostat výše.*“²²⁵ Zesměšnění se nevyhnula ani charakteristika za války tolik obávaných německým příslušníků gestapa a jejich práce: „*Jak vlastně gestapo pracovalo? Z hlediska kriminalistiky celkem mizerně, přesto však účinně. Detektivního důvtipu ani vědecké*

²²³ „To byli trýznitelé a vražedci českých lidí. K zajištění členů brněnského gestapa“ in: Slovo národa – Orgán Československé strany národně – socialistické, roč. 1, č. 108, 15. září 1945, s. 3. „[...]brněnští gestapáci, zamlkli a ustrašení, halili své sveřepé tváře do černého smutku a zoufalství [...] vzali do zaječích, nebo chtěly praskli do bot. A protože taková cháska nemohla se jen tak nechat volně pohybovat, a protože zájem o gestapáky, který byl vždy mezi spolehlivými Čechy pramalý, najednou vzrostl měrou málo tušenou, bylo nutno všechny výlupky všech možných špatností dostat pěkně tam, kam jedině náleželi: pod zámek.“ in: „Jak byli chyceni gestapáci“ - Rovnost: List Komunistické strany Československa na Moravě, č. 20, 24. ledna 1946, s. 2.

²²⁴ „Spravedlivý trest za zločiny proti míru. Dr. Ečer o zbabělém chování válečných zločinců.“ in: Slovo národa – Orgán Československé strany národně – socialistické, roč. 1, č. 83, 15. srpna 1945, s. 3. Dále viz např.: „Třetím přeborníkem v mučení českých vězňů Felix Kunz z Komárova, Babenbergova 7 za přelíčení trochu poplakal, aby dokázal soudu, že je člověk citlivý a že není schopen toho, co mu přičítala k tíži žaloba. [...] Všichni obžalovaní zapírali, co se dalo. Vykonyvali prý pouze příkazy správce věznice Mayera, před kterými se trásla celá věznice. Tak se museli tedy trást i dozorcí.“ in: „Z dusné atmosféry německých věznic. Tři němečtí bachaři z Brna před lidovým soudem.“ - Slovo národa – Orgán Československé strany národně – socialistické, roč. 2, č. 232, 9. října 1946, s. 5.

²²⁵ „Schwabe se hájí. Obhajoba tvrdí, že žaloba není prokázána.“ in: Národní obroda: Ústřední orgán Československé strany lidové, roč. 2, č. 216, 20. září 1946, s. 2.

*kriminalistiky u nich bylo pramálo. To již proto, že gestapácké kádry se rekrutovaly ze zločinných elementů, z lidské spodiny v pravém slova smyslu. Sám jsem měl možnost prohlédnout si jako vězeň osobní akta četných špiček berlínského SD-hauptamtu. Většina z nich byla trestána pro těžké zločiny, řada jako sexuálně zvrácení. Přirozenou inteligenci nebo vzdělání bylo u této luzy těžko najít. Schopnější a bystřejší stali se vedoucími gestapáckých ústředí po celé Evropě; většina gestapáků však vynikala omezeností a tupostí. Především však brutalitou a sadismem. Obušky a středověké mučení, to byla jejich nejvlastnější metoda. O tom však není třeba ztrácet slova, skutečnost je příliš dobře známa všem.*²²⁶ Zde jsem našla charakteristiku, která německé gestapáky zesměšňovala ať po stránce intelektuální, tak profesní. Článek však byl zároveň příkladnou ukázkou, v níž se dvě hlavní kategorie reprezentací obrazu Němce prolínaly. Sice převládaly reprezentace zesměšňující, nicméně spolu s nimi komplexnost představy o typickém německém gestapákovi dokresloval reprezentace odpuzující. Autor článku tu také prostřednictvím citování svědka, na stránkách *Rovnosti* velmi ojedinelého, psal také o nikoli okrajové představě, že i v rámci celkově odpuzivého či hrůzného německého národa existovalo něco na způsob negativně konotované hierarchie, jejímž pomyslným vrcholem byli právě němečtí příslušníci gestapa a německých speciálních jednotek.

Zesměšnění Němců se redaktorům regionálních deníků dařilo také díky vhodně zvoleným jazykovým prostředkům a celkovému vyznění článků: „*Obžalovaný vnesl na Foltu řadu otázek, které musel předseda brzdit prohlášením, že svědek buďto nic neví, nebo spíše nechce vědět a otázky obžalovaného na svědka v důsledku toho nemají smysl. Zkrátka a dobře, pan diplomovaný inženýr a obávaný kreisleitr sehrál před lidovým soudem blbečka, ovšem s tak mizerným úspěchem, že by nebyl přijat ani na poslední šmírařskou scénu.*“²²⁷ Obžalovaným Němcům se tak dle zachyceného dění v soudní síni dostávalo posměchu nejen ze strany redaktorů deníků a čtenářů, ale též přímo během přelíčení, a to jak ze strany

²²⁶ „Konfidenti – nejúčinnější zbraň gestapa“ in: *Rovnost: List Komunistické strany Československa na Moravě*, č. 253, 3. listopadu 1946, s. 2.

²²⁷ „Kreisleitr Folta ‚zaspal‘ revoluci. Schwabův pěvecký výkon. – Výpověď policejního ředitele dr. Sobotky. Kdo určoval funkce brněnských nacistů?“ in: *Slovo národa – Orgán Československé strany národně – socialistické*, roč. 2, č. 211, 13. září 1946, s. 5. Dále viz např.: „*Kdysi nepatrný úředníček Fölkl vyrostl v plynárně v době nesvobody jako hříbek po dešti. Tucet svědků, kteří dnes defilovali před lidovým soudem v Brně, potvrdilo, že Fölkl byl plynárenským zloduchem.*“ in: „Zloduch brněnské plynárny popraven. Měl na svědomí čtyři lidské životy.“ - *Slovo národa – Orgán Československé strany národně – socialistické*, roč. 2, č. 242, 20. října 1946, s. 5

publika, tak od členů lidového tribunálu: „Dnes však Auješký své nacistické a fašistické smýšlení popírá a k veselí celé soudní síně prohlašuje: ‚Měl jsem vždy odpor k fašistům. Má dcera měla dokonce štítivý odpor k Němcům (!).‘ [...] další veselí vzbudilo v soudní síni jeho klidné prohlášení, že svou brožuru: ‚Staletý běs Brna‘, již vydal pod pseudonymem Arius Nechvalský, rozdával různým osobám proto, aby se již toho braku zbavil.“²²⁸

3.2.2.5.1 Popis fyzického vzhledu jako zesměšňující prostředek

Posměch, který byl určen některým německým obžalovaným, se někdy odrazil také ve fyzických charakteristikách, uveřejněných na stránkách regionálních deníků. Bylo tomu tak například v případě obviněného německého generála, kterému se v jeho obličejích měla odrazit jeho nedostatečné inteligence: „[...] odcházel od výslechu do cely, kde bydlel s generálem von Epp. Epp, starý zločinec s tváří ‚eines guten deutschen Trottel‘, ho povzbuzoval, že snad nebude tak zle.“²²⁹ Bylo možné však najít i charakteristiky, které byly jednoznačně posměvačné či urážlivé, když namísto toho, aby zdůrazňovaly hrozivý zjev příslušníka gestapa, který byl dokonce popraven, přirovnávaly jeho vzezření k herci pochybných kvalit: „Richard Schedtke, který se v pondělí představil senátu dr. Seluckého, nebudil svým vzhledem zdání gestapáka. Jeho vysoká štíhlá postava, podlouhlý obličej s frajerským knírkem a černými, místy prošedivělými vlasy, připomínala spíše hrdinu laciných filmů.“²³⁰ Nechyběly však ani vyloženě nelichotivě vyznívající popisy žalovaných Němců, obohacené navíc sarkastickými výrazy: „Čelo od obočí k vlasům sotva vysoké tři centimetry. Vyboulené vodové oči nad rozplesklým nosem, pod kterým se ježí hitlerovský kartáč.“²³¹

²²⁸ „Svědci kreslí charakter a povahu brněnského fašisty. Auješký: ‚Měl jsem odpor k fašistům‘“ in: Slovo národa – Orgán Československé strany národně – socialistické, roč. 3, č. 15, 18. ledna 1947, s. 5.

²²⁹ „Spravedlivý trest za zločiny proti míru“ in: Slovo národa – Orgán Československé strany národně – socialistické, roč. 1, č. 83, 15. srpna 1945, s. 3.

²³⁰ „Gestapák Schedtke popraven“ in: Rovnost: List Komunistické strany Československa na Moravě, č. 11, 14. ledna 1947, s. 5.

²³¹ „Zakopával ruské zajatce po krk do země. Sadistický lagführer Franz Racek ze Svitav veřejně popraven.“ in: Slovo národa – Orgán Československé strany národně – socialistické, roč. 1, č. 156, 10. listopadu 1945, s. 3.

3.2.2.5.1.1 Úpadek Německa ve fyzických reprezentacích Němců

Jak už jsem uvedla výše, fyzické charakteristiky německých obžalovaných byly zařaditelné jak odpudivých, tak zesměšňujících obrazů. Nicméně je třeba podotknout, že jednoznačně konotované a navíc rozsáhlejší fyzické popisy byl v tomto případě spíše ojedinělé. Ve chvíli, kdy se regionální novináři uchýlili k obsáhlejšímu popisům fyzického vzhledu a projevu obžalovaných Němců, pracovali s nimi v podstatě jako se ztělesněním úpadku Němců obecně. Konkrétně v případě Mimořádného lidového soudu v Brně se to týkalo pouze několika obžalovaných - v drtivé většině čelných politických představitelů. Výjimku tvořila postava vedoucího lékaře Zemské nemocnice v Brně, doktora Marquarta²³². S ohledem na rozsah práce jsem tedy vybrala právě jeho fyzickou charakteristiku a také popis zemského viceprezidenta země Moravskoslezské dr. Karla Schwabeho.

Na sérii fyzických popisů vedoucího lékaře Zemské nemocnice v Brně na stránkách křesťanské *Národní obrody* brněnští novináři v podstatě zhmotňovali a konkrétněji zprostředkovali proměnu, kterou německý národ jako celek prodělal od svého vzestupu v průběhu 30. let až do pádu v roce 1945. Určitě stojí za zmínku, že to byl právě lidovecký tisk, který charakteristice tohoto lékaře věnoval největší prostor. V každém ze tří článků, které byly o Marquortovi zveřejněny, je k dispozici aktuální fyzický popis, který zdůrazňoval jak hrůzné prvky Marquortovy osobnosti, tak vykresloval strach, který tohoto lékaře ochromoval: „*Porotní síň v soudní síni na Cejlu jest dnes zaplněna do posledního místa. I lavice, které jsou určeny pro svědky, obsadilo obecnstvo očekávající s napětím proces s policejním lékařem gestapa a vedoucím lékařem Zemské nemocnice v Brně [...] Není to již pánovitý vladař v Zemské nemocnici u sv. Anny, také to již není obávaný policejní lékař brněnského gestapa a dobijec popravených obětí. Je tu dnes pouze obžalovaný, který zkroušeně čeká, aby vyslechl souhrn svých zločinů [...] Pobledlý oděný ve vojenskou uniformu bez distinkcí a při tom odporný, ne zcela nordicky vyhlížející lékař – sadista, který ve jménu čisté nordické rasy se dopouštěl týrání a vražd hlavně na nevinných věznicích, usedá před senát dr. Rutara na lavici obžalovaných.*“²³³ Autor tu narážel na navenek

²³² V novinových článcích bylo jméno tohoto obžalovaného psáno v několika podobách. Nejčastěji bylo uváděno „Marquort“ či „Marquart“, ale našla jsem také označení na „Markvart“. Ve všech případech bylo možné z kontextu článku poznat, že se jedná o téhož obviněného.

²³³ „Zločinec Marquort před lidovým soudem. Případ bezmezné nacistické zvrhlosti.“ in: *Národní obroda*: Ústřední orgán Československé strany lidové, roč. 2, č. 282, 10. prosince 1946, s. 5. Dále viz: „*V úterý usedá*

manifestovaný postoj nadvlády a nadřazené chování Němců, které válečnou prohrout utrpělo velkou ránu, dále upozorňoval, že tento muž budil strach. Příspěvky, citované výše, také poukázaly na explicitně přiřknutou nelidskost tohoto muže, který vykazoval německé atributy i v posledním zásadním ohledu – popíral svoji vinu, namísto nadřazeného bezohledného hrdiny před soudem stanul skoro třesoucí se muž, který jen kroutil hlavu a stále dokola německy opakoval, že si ho s někým pletou.²³⁴ Na rozdíl od řady svých kolegů, kteří při vynesení rozsudku pochopili, že už není záchrany a přijali smrt v rámci dané situace poklidně, Marquort ani v této chvíli, podle všeho nevykřesal zbytky německé hrdosti a „přijal rozsudek se značným rozčilením.“²³⁵ V poněkud zkrácenější, ale i tak obsahově značně shodné fyzické charakteristice propojili odstrašující a zesměšňující reprezentace také redaktoři komunistické *Rovnosti*: „Plně obsazená soudní síň a lidový senát vyslechli další svědky, kteří potvrdili správnost obžaloby, kterou na Marquarta vznesl veřejný žalobce. Marquort, na oko klidný, je bičován strachem o svou budoucnost. Jeho hrubé sadistické rysy v obličejí zjihly, a jeho zrak místy prosebně bloudí po lavici přísedících. K výpovědi staví se nechápavě, nic nepřipouští a houževnatě trvá na tvrzení, že neprováděl ty kousky, o nichž jasnou řečí mluví ti, kteří byli svědky jeho zvrhlých činů, anebo Marquortovo ‚hrdinství‘ pocítili na vlastní kůži.“²³⁶ I v tomto případě popis fyzického vzhledu budil dojem nevyzpytatelného, psychicky nemocného člověka se sklony k nekontrolovatelnému násilí, který byl však nyní zbabělcem, neuměl se postavit čelem realitě, přiznat svoji vinu a byl paralyzován obavami o život.

opět zločinec dr. Marquort na lavici obžalovaných. Tváří se jako by v životě nic neprovedl, ale z jeho pohledů, které občas vrhá na soud, na veřejného žalobce a obhájce je patrné, že si dobře uvědomuje všechny zločiny, které spáchal v době své slávy.“ in: „Dr. Marquort. Svědkové odhalují další zločiny dr. Marquorta“ – Národní obroda: Ústřední orgán Československé strany lidové, roč. 2, č. 283, 11. prosince 1946, s. 2 a „I dnes hledí netečně, vrtí hlavou a klopi oči, snad chce vzbudit zdání, že je mu křivděno. Ale až dosud svědkové prokázali, že tento obžalovaný, který z profilu připomíná nacistického ideologa a pohlavára Alfreda Rosenberga, byl zločincem, který rostl do formátu belsenských bestii a osvěncimských vrahů.“ in: „Zločinec dr. Marquort odsouzen na smrt“ - Národní obroda: Ústřední orgán Československé strany lidové, roč. 2, č. 284, 12. prosince 1946, s. 2.

²³⁴ „K této výpovědi dodává obžalovaný německy: ‚Pane předsedo, já jsem celou noc nespál a přemýšlel jsem, za koho jsem zaměňován. Myslím, že jsem zaměňován za vedoucího gestapa Nölleho.“ in: „Zločinec dr. Marquort odsouzen na smrt“ - Národní obroda: Ústřední orgán Československé strany lidové, roč. 2, č. 284, 12. prosince 1946, s. 2. Dále viz např.: „K této obžalobě se dr. Marquort německy vyjadřuje, že se necítí vinen. Na nic se nepamatuje a vše popírá. Je schopen popřít i tu skutečnost, že byl SSmanem a že měl hodnost odpovídající hodnosti plukovníka, Naopak se snaží přesvědčit soud, že má také nějaké zásluhy.“ in: „Zločinec Marquort před lidovým soudem. Případ bezmezné nacistické zvrhlosti.“ - Národní obroda: Ústřední orgán Československé strany lidové, roč. 2, č. 282, 10. prosince 1946, s. 5.

²³⁵ „Zločinec dr. Marquort odsouzen na smrt“ in: Národní obroda: Ústřední orgán Československé strany lidové, roč. 2, č. 284, 12. prosince 1946, s. 2.

²³⁶ „Ve středu rozsudek: Marquort i nadále houževnatě zapírá“ in: *Rovnost*: List Komunistické strany Československa na Moravě, č. 285, 11. prosince 1946, s. 5.

Také ve fyzické charakteristice Zemského viceprezidenta země Moravskoslezské, dr. Karla Schwabeho, jakoby jeho autor ztotožňoval typický fyzický vzhled obžalovaného Němce a jeho projev před Mimořádným lidovým soudem v Brně s osudem Německa jako takového: „[...] přivádějí členové stráže národní bezpečnosti obžalovaného. Není to již ten nafoukaný nacistický zeměpán země Moravskoslezské, před kterým se lidé třásli, muž, který úmyslně dupal ve vysokých botách v brněnských ulicích, aby zvonily jeho ostruhy pod vysokou šarží esesmana a diktátor, jehož pouhé hnutí prstem rozhodovalo o životě nebo smrti českých lidí. Dnes je to človíček plachého a ustrašeného pohledu. Vzkročil do jednací síně nejistě, nepohlédnuv do auditoria. Byl oděn do šedého dosud elegantního svrchníku, který svlékl a položil za sebe na lavici novinářů. Po obou jeho stranách usedli strážníci. Třetí strážný zaujal posici za obžalovaným, s ukazovákem na spoušti samopalu. Schwabe viditelně zhubl v roční vazbě. Jeho vysedlé lícní kosti nijak nezvýšily půvab esesmana, jehož říznost byla pověstná a na které si Schwabe zakládal. Obžalovaný je oděn v tmavozelené, bezvadně vyžehlené šaty sportovního střihu. Garderobu doplňují žluté polobotky. V úvodním přelíčení zjišťuje předseda rodná data obžalovaného. Ztratil-li Schwabe velmi mnoho ze své vicepresidentské krásy a nabubřelosti, jedno mu zůstalo: hlas. Tlampačem v jednací síni zazněl kovově mečivý hlas se stejnou intenzitou jako před 10 lety, kdy Schwabe jako advokát tahal na Cejlu z louže různé Němce, namočené do velezrádných akcí proti republice.“²³⁷ Kromě ztotožnění fyzického vzhledu s osudem Třetí říše tu bylo možné najít také několik dalších zajímavých charakteristik. Předně je tu Karl Schwabe vyličený jako nelítostný člověk, který byl na sebe a tuto svoji pověst velmi pyšný. Jeho nebezpečnost autor zdůrazňoval zmínkou o třech strážných, z nichž jeden byl viditelně těžce ozbrojen. Tuto situaci lze dle mého soudu interpretovat také jako implicitní odkaz na výše zmíněnou nevyzpytatelnost Němců, případně jako jedno z mnoha tichých varování před podceňováním německého nepřítele. Nicméně byl v tomto příspěvku vlastně namísto nebezpečného člověka charakterizován jedinec, podobný spíše „uzlíčku nervů“, jehož strach se projevil také na jeho fyzické schránce. V posledních dvou větách novinář *Slova národa* za prvé vyslovil názor, že už v roce 1936 bylo hlavním obviněním Němců jejich protičeské smýšlení.

²³⁷ „Nacista dr. K. Schwabe před lidovým soudem. Co zbylo z nafoukaného hitlerčíka. – Cítí se vinen jen ve zcela malé části obžaloby“ in: Slovo národa – Orgán Československé strany národně – socialistické, roč. 2, č. 203, 4. září 1946, s. 1.

3.3 Obraz zrádce českého národa (odrodilce)

3.3.1 Kdo je tzv. odrodilec?

Za *odrodilce* označoval dobový denní tisk ty jedince, kteří si během trvání německé okupace změnili národnost z české na německou. Často si tyto osoby také poněmčily jméno, na veřejnosti mluvily převážně německy, děti posílaly do německých škol a v nikoli ojedinělých případech se staly různě vysoko postavenými členy německých společenských či kulturních spolků a/nebo nacistické strany. Nezřídka byli takoví jedinci označováni také za *zrádce* (českého národa), nicméně tento termín byl užíván i pro obviněné, kteří v době trvání Protektorátu přijali v řadě ohledů stejný způsob života, chování a jednání jako *odrodilci*, nicméně s tím závažným rozdílem, že nepřijali německou národnost – tzv. „nepřešli k Němcům“.

Když jsem se zaměřila na pohled novinářů dobového regionálního tisku, bylo důvodů, proč se někdo „*odrodil*“, hned několik.

Velmi zajímavým motivem, který podle dobových autorů vedl později souzené odrodilce ke změně národnosti, byla dědičnost. Tak jako Ivan Herben ve svých textech psal o dědičnosti německého způsobu chování a jednání, tak novináři u některých odrodilců kladli důraz na fakt, že jeden z rodičů obviněného byl Němec. Přijetí německé národnosti tak bylo těmito novináři vnímáno jako něco vlastně zcela přirozeného, němectví jim kolovalo v žilách a jen čekalo na vhodnou situaci. V následujícím příspěvku je dále možné najít názor, že s tímto přechodem k Němcům v důsledku dědičného němectví došlo také proměně osobnosti na „typicky německou“. V tomto případě se „němectví“ projevuje protičeskou nenávisť a obecnou nesnášenlivostí. Přestoupivší žena je dokonce považována za horší, než Němka rodilá, což ovšem není názor nijak výjimečný: „*Zarytá Němka a nepřítelkyně Čechů, zrádkyně Marie Pokorná [...] v jejím případě se osvědčilo české úsloví ‚Poturčenec horší Turka‘. Pokorná byla až do r. 1939 Češkou. Po příchodu Němců zjistila, že je vlastně národnosti německé přesto, že její otec byl Čech. Matka však byla Němkou a Pokorná se proto stala také Němkou a členkou NSDAP a NSV. Češi, kteří patřili do obvodní*

úřadovny na Křenové, pocítili velmi brzy zaryté a nenávisné germánství Pokorné. Pro ni byli Češi jen benešovci a bolševici, kteří budou posláni na Sibiř.“²³⁸

Nikoli nejfrekventovanějším, ale o to zajímavějším bylo *odrodilství*, vyvolané sňatkem s osobou německého národnosti: „*Jiřina Königová, z Oslavan, ač byla česky vychována, stala se v důsledku manželství s Němcem zuřivou a obávanou Němkou a propůjčila se k nejhnusnějšímu udavačství.*“²³⁹ V jiném případě autor článku psal o proměně osobnosti české ženy v důsledku manželství s Němcem ještě explicitněji. Za povšimnutí stojí také samotný popis činnosti a chování této naturalizované Němky. Byly k němu voleny výrazy a slovní obraty totožné s těmi, které jsou užívány pro popis a charakteristiku chování a jednání Němců: „*Z bývalé Češky se stala sňatkem s Němcem zuřivá nacistka, která nejen nacismus propagovala, ale která z hloubi duše nenáviděla Čechy. Několikrát udala svou sousedku Františku Šťastnou, se sadistickou rozkoší se chodila dívat na popravy českých vlastenců v Kounicových kolejích a ve svém bytě měla úplnou sbírku Hitlerových obrazů. Její protičeská nenávisť se stupňovala, když Němci začali na frontách prohrávat. To všechno bylo u soudu uváděno jako ilustrace jejího charakteru. Tato žena, jak se u soudu ukázalo, má však na svědomí život člověka.*“²⁴⁰ Zde tedy autor připisoval obžalované například ty „německé“ vlastnosti, že pro svoji zaslepenost či neschopnost slitování se nezastavila ani před udáním Němce nebo sousedky, nenáviděla Čechy a všechno české, což dávala najevo především tím, že veřejně schvalovala popravy Čechů v Kounicových kolejích. V jiném novinářském textu jsem našla explicitní výpověď, že autor byl přesvědčen o existenci typicky německého *chování a jednání*. Vedle toho zde bylo implicitně přítomné přesvědčení, že se změnou národnosti se změnilo také *chování a jednání* tohoto člověka na *německé*: „

²³⁸ „Chtěla českými hlavami dláždít ulice. Další rozsudky před Lidovým soudem v Brně.“ in: Čin: Zemský orgán československé sociální demokracie na Moravě, roč. 1, č. 77, 8. srpna 1945, s. 2.

²³⁹ „Renegátova rodina žádala o přiděl statku. Další série udavačů před Lidovým soudem v Brně.“ in: Čin: Zemský orgán československé sociální demokracie na Moravě, roč. 1, č. 113, 20 září 1945, s. 4.

²⁴⁰ „Chodila se dívat na popravy do Kounicových kolejí.“ in: Čin: Zemský orgán československé sociální demokracie na Moravě, roč. 1, č. 187, 18. prosince 1945, s. 3. Dále viz např.: „*Tato bývala Češka stala se po sňatku s Němcem Němkou a v době okupace se chovala k Čechům téměř nesnesitelně. Již. v r. 1938 po obsazení našeho pohraničí Němci začala dávat najevo své nacistické smýšlení, které v době okupace vybičovala v úplný fanatismus. 'Když se vydařila jedna nacistka – pak vydala za pět nacistů,' podotkl veřejný žalobce dr. Hevelka [...] Její správcování bylo nepřetržitým řetězem terorizování českých zaměstnanců. Její vznešené německví se dokonce nezastavilo ani před soukmenovkyní, kterou udala pro neněmecké chování.*“ in: „Jedna nacistka vydala za pět nacistů“ - Čin - Zemský orgán československé sociální demokracie na Moravě, roč. 2, č. 10, 12. ledna 1946, s. 2. Název článku v sobě nese genderový aspekt. Z názvu vyznívá, že nacismus žen byl považován za vydatnější a intenzivnější, protože svou násilností odporoval představě ženství.

„Co jste obžalovaná?‘ ‚Jsem po manželovi Němka a rozená Češka.‘ Obžalovaná se po událostech v toce 1938 přihlásila k Němcům, od kterých se pak svým chováním a jednáním vůbec nelišila. Stala se z ní zuřivá obhájkyně ‚nového řádu‘. Jednou prohlásila před svědky: ‚Každý Čech je blbec, který věří, že se Beneš vrátí.‘“²⁴¹

Rozhodně však nelze říci, že by se *odrodilství* v důsledku sňatku s osobou německé národnosti týkalo pouze žen. Také někteří souzení muži „přešli k Němcům“ údajně pod vlivem své ženy, byť autoři neopomněli zdůraznit, že v některých případech byl tento krok důsledkem jejich zbabělosti či nedostatečné mužské autority, čímž byli vlastně ještě zesměšněni: *„Na vysoké škole zemědělské v Brně byl dlouhá léta ústavním zahradníkem 50letý Jan Tesař. [...] Tesař měl manželku Němku, která po okupaci napřímila hlavu. Prohlásila, že jediným bohem na světě je Hitler, kterému chce sloužit. Dnes, kdy je již pozdě honit bycha, Tesař prohlašuje, že měl dát tehdy manželce pár pohlavků, aby jí podařeného boha z hlavy vypudil. Byl sice hlavou rodiny, ale jeho manželka Aurelie byla krkem, který tou hlavou kroutil. Místonáčelník Sokola a vedoucí sokolského dorostu se stal na nátlak manželky nejen Němcem, ale i SAmannem. ‚Projevil jsem tehdy velké slabošství,‘ upřímně doznával obžalovaný senátu lidového soudu.“*²⁴²

Právě strach, ať už z vlastní ženy, či ze situace v Protektorátu a ze systému v něm vládnoucím byly, alespoň dle novináři zprostředkovaných příběhů souzených *zrádců*, velmi častým spouštěcím bodem procesu, který vyústil ve změnu české národnosti v německou: *„Lidé s pružnou páteří, kteří se dovedli ohýbat před Němci a sloužit jim proti vlastnímu národu se vyskytli ve všech vrstvách našeho národa [...] Měl velký majetek a ještě větší strach z okupantů a vidina možného nebezpečí zavlečení do koncentračního tábora v něm vyvolávala nesmírný pocit zbabělosti a hrůzy. Proto se dobrovolně krátce po příchodu okupantů přihlásil k německé národnosti.“*²⁴³ Zde konkrétně jbyl kromě zrádcova strachu pranýřován také nedostatek loajality k vlasti a odvahy, tedy atributů, vnímaných jako ryze

²⁴¹ „Přísluhovači gestapa před soudem. Dvacet let těžkého žaláře udavačům.“ in: Slovo národa – Orgán Československé strany národně – socialistické, roč. 1, č. 83, 15. srpna 1945, s. 3.

²⁴² „Běda mužům, kterým Němka vládne. Jak se stal náčelník Sokola SAmannem.“ in: Slovo národa – Orgán Československé strany národně – socialistické, roč. 2, č. 104, 3. května 1946, s. 2. Dále viz např.: „ ‚Vinen se necítím.‘ říká obžalovaný Janál. ‚To moje manželka mě svedla k tomu, že jsem se dal k Němcům.‘ škemrá poturčený přednosta. Je to až směšné, jak nacističtí hrdinové před soudem se mění v hromádky nevinnosti a neštěstí. Jejich plačtivé výmluvy jsou jako obehnaný slágr.“ in: „Další z řady vinníků. Dva odsouzení do těžkého žaláře, jedna předána řádnému soudu.“ - Národní obroda: Ústřední orgán Československé strany lidové, roč. 1, č. 66, 28. července 1945, s. 2.

²⁴³ „Každá zrada je nečestná. Nesmíme připustit, aby lékař, který prodal národnost, se mezi nás vrátil.“ in: „Čin: Zemský orgán československé sociální demokracie na Moravě“, roč. 2, č. 98, 26. dubna 1946, s. 2.

české. Implicitně tu tak byla obviněný vlastně vyčleňován z řad statečných a hrdých českých lidí, kteří na rozdíl od něj odolali a nezradili.

Nicméně se domnívám, že po analýze brněnských deníků mohu říci, že alespoň v jimi pokrytém prostoru, byl za nejčastější příčinu, kvůli které někdo „přešel k Němcům“, považován prospěch - sociální, finanční, případně jejich kombinace: „*V nejtěžší době našeho národa, kdy celé české nebe bylo zatemněno stínem nacistické příšery, která rdousila česká hrdla, otravovala český vzduch a tiskla celý český národ k zemi, vyskytli se čeští lidé, kteří této doby temna neváhali využít ve svůj hmotný prospěch, i když tím vehnali své spoluobčany do chtivé a vražedné náruče gestapa, které se plížilo za každým českým krokem, za každým českým slůvkem, za každým českým pohledem.*“²⁴⁴ Kromě zdůraznění provinění souzeného tu redaktor hovořil též o vypočítavosti a bezohlednosti *odrodilců*. Za nikoli náhodně zvolená považují slova o „*době temna*“ a „*českém nebi zatemněném stínem nacistické příšery*“, která měla dle mého soudu funkci jak implicitního odkazu na dlouholetost česko-německého potýkání, tak měla za úkol podtrhnout negativnost počínání obviněných. Odkazem na „*otravu vzduchu*“ bylo možné implicitně odkázat na plíživost a pokoutnost německého zla, zároveň však i na jeho nebezpečnost, důmyslnost a nečitelnost. Samotnou otravu šlo interpretovat jako jednu ze „*zbabělých*“ forem smrti, kdy útočník nečelil svému nepříteli tváří v tvář, případně se nedokázal spolehnout na vlastní sílu a výcvik.

Texty vypovídaly také o tom, že podle názoru řady autorů si mnoho souzených *odrodilců* agilním „němectvím“ kompenzovalo nedostatek vlastních schopností a nahrazovalo chybějící kompetence, schopnosti a přirozenou autoritu v honbě za profesním či sociálním postupem: „*Dokoupil byl zcela obyčejným českým zrádcem, bezpáteřním človíčkem, který se chtěl ve stínu okupantů vyšvihnout a jemuž udávání a vyhrožování bylo nejlacinějším a nejpůsobivějším způsobem, jak dosáhnout pověsti obávaného a vlivného člověka.*“²⁴⁵

²⁴⁴ „Pro Hitlera dělat nebudu. Dva Češi udavači a blokleiter odsouzeni Lidovým soudem v Brně“ in: Čin: Zemský orgán československé sociální demokracie na Moravě, roč. 1, č. 79, 9. srpna 1945, s. 2.

²⁴⁵ „Chtěla českými hlavami dláždit ulice. Další rozsudky před Lidovým soudem v Brně.“ in: Čin: Zemský orgán československé sociální demokracie na Moravě, roč. 1, č. 77, 8. srpna 1945, s. 2. Dále viz např.: „*Nacisté brzo prohlédli, že jeho zločinné zrádcovské povahy je možno využít pro jejich záměry a proto ho nasadili do brněnských pouličních drah jako svého špeha a poháněče českých zaměstnanců. Že se Hlouschek svým chleboďárcům dobře odvděčoval a byl zcela podle jejich chuti, o tom svědčí ten fakt, že byl po necelém roce jmenován vozmistrem a správcem husovické vozovny, ačkoliv mu k tomuto odpovědnému místu chyběly*

Na závěr této typologizace důvodů ke zradě je třeba konstatovat, že rozhodně nelze tvrdit, že by případy byly vždy jednoznačné a motivy tak jasně identifikovatelné. Snažila jsem se spíše o zdůraznění toho motivu v daném případě nejvýraznějšího.

3.3.2 Obraz odrodilce

Podobně jako obraz Němce byl obraz českého odrodilce charakterizován dvěma hlavními kategoriemi. Tou první, rozsáhlejší a využívající více prostředků, byla rovina „odpuzení“. Druhou kategorií bylo zesměšnění *odrodilce* a tím vlastně jeho pokoření. Stejně jako v případě Němců bylo toto rozdělení spíše pracovního rázu, v textech samotných se často obě roviny a užívané prostředky a charakteristiky prolínaly, případně naopak jeden prostředek, různě formulovaný, byl autory používán k oběma kategoriím.

3.3.2.1 Fyzický vzhled

Popis fyzického vzhledu obžalovaných odrodilců (případně jejich celkového projevu před brněnským tribunálem) tak, jak je podáván dobovými redaktory regionálního tisku, byl asi nejvhodnějším a nejsrozumitelnějším příkladem ambivalentně využitelného prostředku pro charakteristiku druhého ve sledovaných textech.

V reportážích tak byly k nalezení popisy fyzického vzhledu, které volenými výrazy a přirovnáním měly odpuzovat. Nebylo to samozřejmě pravidlem, nicméně zaregistrovala jsem, že existovala jistá genderová polarizace těchto popisů. „Kategorie odpudivosti“ byla zastoupena spíše fyzickými charakteristikami žen: „*Přichází Franková, šlachovitá, vyzáblá žena. Kulhá a pravou nohu má obalenou v hadru. Je to stará sudička, postrach celého domu v Dlouhé ul. 18, hádává a nebezpečná každému, kdo se s ní někde potkal.*“²⁴⁶ Žena tu byla

odborné znalosti. Co mu chybělo na kvalifikaci, vynahrazoval stonásobně na zacházení se svými českými podřízenými.“ in: „Válečný kříž za dobře vedené kartotéky?“ - Rovnost: List Komunistické strany Československa na Moravě, roč. 1945, č. 174, 1. prosince 1945, s. 2.

²⁴⁶ „Gestapácké řádění ve starobrněnském klášteře: Lidový soud odsoudil jeho původce na smrt a na doživotí“ in: Rovnost: List Komunistické strany Československa na Moravě, roč. 1945, 25. července 1945, s. 2. Dále viz např.: „Každý by měl jistě slitování s téměř 80letou Marií Voglovou z Brna, Tolstého ulice 8, dokud by neslyšel u soudu o jejích d'ábelských vlastnostech, které se skrývaly v tomto vetchem, stařeckém těle.“ – „Počítala popravy v Kounicových kolejích“ - Rovnost: List Komunistické strany Československa na Moravě, č. 10, 12. ledna 1946, s. 3 nebo „Druhá obžalovaná 32letá Štěpánka Petrová z Bystřice nad Perštýnem jako by vypadla z rámce všech těch udavačů a udavaček, kteří až dosud defilovali před lidovým soudem v Brně. Byly to osoby

přirovnávána k zahořklé osobě, oplývající navíc „hádavostí“, vlastností, která byla považována za jednu z „typicky ženských“. Připodobnění této ženy k sudičce lze interpretovat jako skrytý odkaz, že jí byli lidé vydáni na milost a nemilost, museli si ji předcházet a vlastně nikdy nevěděli, co od ní čekat. Byl to tedy obraz spíše odpudivosti a nebezpečí.

Naopak, byl-li hlavním aktérem článku muž a hovořilo-li se o jeho fyzické podobě, většinou celkový obraz ukazoval muže zesměšněného a poníženého. V člancích se zdůrazňovala jeho fyzickou nedostatečnost - malý vzrůst a/či skoro absentující fyzická síla. Připisovala se mu přítomnost jistých „ženských“ vlastností – jako je například sklon k přílišnému mluvení: „*Tento pohyblivý, mnohomluvný človíček, chtěl soudu namluvit, že na tato místa ho přivedla bída, po jeho návratu ze Sovětského svazu v roce 1938, kde žil 20 let. Byl prý bez zaměstnání a fašisté mu dopomohli k místu pomocného zřízence Vysoké školy zemědělské.*“²⁴⁷ Kromě výše uvedeného, pravděpodobně nikoliv bez záměru, volil autor také zdobnělinu pro mužovo označení a neopomenul podotknout, že bez okupantů by byl muž bez práce. V jiných zesměšňujících fyzických popisech se novináři zaměřovali především na vzrůst a fyzické schopnosti odrodilců. Nejčastější však bylo pravděpodobně prolínání odstrašujících a dehonestujících charakteristik v jednom popisu fyzického projevu souzených zrádců: „*K ošklivému případu se družil současně odpuzující zjev obžalovaného. Vysedlé lícní kosti, daleko předsunutá brada a nízké, dozadu sražené čelo, to byly charakteristické fysické znaky Pražanovy, doplněné silnou koktavostí.*“²⁴⁸

Už při popisu vnější charakteristiky *odrodilců* se také nebylo možné ubránit dojmu, že pro autory článků přešly na obviněné spolu s kolaborací také „německé“ fyzické

vesměš nevhledně malé, které jakoby vypadly z proporcí a jako by se nad nimi vznášelo jídášké znamení. Petrová se dnes snaží ze sebe dělat Češku.“ in: „Další figurky z galerie udavačů. Vyškovský přednosta stanice a jeho dva národní kabáty.“ - Slovo národa – Orgán Československé strany národně – socialistické, roč. 1, č. 67, 27. července 1945, s. 3. Ani v jednom uvedeném případě tedy neodpovídaly obžalované stereotypizovanému popisu ženy.

²⁴⁷ „Doživotní žalář nacistovi a fašistovi“ in: Rovnost: List Komunistické strany Československa na Moravě, č. 24, 29. ledna 1946, s. 2. Dále viz např.: „[...] vedoucího a vrchního dozorce pracovního tábora fy Barthel ve Svitavách, malého, slabšího mužička, nízkého čela [...]“ in: „Nacistická stvůra odsouzena na smrt“ - Rovnost: List Komunistické strany Československa na Moravě, roč. 1945, 10. listopadu 1945, s. 2.

²⁴⁸ „Zrádce moravských partyzánů Pražan popraven“ in: Slovo národa – Orgán Československé strany národně – socialistické, roč. 2, č. 82, 6. dubna 1946, s. 6. Dále viz např.: „*Shrbený a nalomený muž, hovořící jako z hrobu a šířící kolem sebe pach vězeňské nemocnice, to již nebyl ten bouřlivák a známý brněnský fašista, 55letý Jan Trojovský.*“ in: „Ronil slzy a tvrdil, že světem vládne nevděk.“ - Slovo národa – Orgán Československé strany národně – socialistické, roč. 2, č. 14, 17. ledna 1946, s. 6.

charakteristiky či vlastnosti: „Zrůdná špehovská povaha 43 letého Čecha Josefa Sýkory z města Žďáru je patrná již z chování hlasu obžalovaného. Šepot, číhavý, příkrčený postoj a úzké zvědavé oči jsou nejvýraznějším znakem Sýkorovým.“²⁴⁹ V popisu fyzického vzhledu jakoby se přímo odrážela špatná povaha obviněného, jeho proradnost, která podobně jako u Němců jen s přemáháním čekala na svoji příležitost. „Číhavý a příkrčený postoj“ mohla ve čtenáři vyvolat představy o šelmě, čekající na svoji oběť.

V neposlední řadě stojí za zmínku, že také díky popisům fyzického vzhledu *odrodilců*, především pokud jde o způsob oblékání a jejich vystupování na veřejnosti, lze také lépe ilustrovat dobové přesvědčení, že kategorie „německé“ a „nacistické“ si byli v očích novinářů ekvivalentní, případně že existovala kolektivně sdílená představa o „typicky německém“ vzhledu: „*Otiskujeme tento fotografický dokument, připojujeme ještě druhý snímek o Svobodově servilnosti vůči okupantům. Aby se jim zalíbil, nosil po nacistickém vzoru krátké kalhoty nad kolena, bílé punčochy a typický nacistický klobouk se šňůrkou, tak zvaný ‚tralaláček‘. K tomu ovšem patřil ‚rasově čistý‘ pudl, který se Svobodou spával v posteli.*“²⁵⁰

3.3.2.2 Bezcharakterní zločinci, jedinci bez skrupulí a citu

Odrodilci, především ti, kteří Němcům sloužili jako konfidenti, byli viněni z přímého podílu na moci nejen gestapa, ale celého nacistického režimu v Protektorátu. Některé články je vyobrazovali na stejné úrovni jako Němce, když je, stejně jako okupanty, označovaly

²⁴⁹ „Postrach Žďárska odsouzen na smrt. Lidový soud rozplétá spletitou síť udavačů na Žďársku – Sonnek popraven“ in: Čin: Zemský orgán československé sociální demokracie na Moravě, roč. 1, č. 106, 12. 9. 1945, s. 1.

²⁵⁰ „Český zrádce v tralaláčku. K případu konfidenta SD Huberta Svobody.“ in: Slovo národa – Orgán Československé strany národně – socialistické, roč. 2, 8. ledna 1946, s. 3. Podobné narážky na „německý“ vzhled obžalovaných kolaborantů nejsou v příspěvcích ojedinělé: „*Na otázku předsedy dr. Seluckého, zda v ní hárají nějaké pocity viny, obžalovaná Marie Pokorný, nápadná bujnou plavou kadeří, odpovídá.[...] odvětila Frau Pokorný bez pohnutí a její plavá kadeř se vznáší mezi dvě strážníky k východu z jednací síně.*“ in: „Chodila na gestapo ‚pro mléko‘. První případ brněnského lidového soudu, který soudil obžalovaného in contumaciam. 42 roků žaláře třem obžalovaným.“ - Slovo národa – Orgán Československé strany národně – socialistické, roč. 1, č. 77, 8. srpna 1945, s. 3 nebo „Obžalovaná Machálková, k jejímuž vyzývavému baretu zelené barvy chyběl pouze dirndl, popřela jakoukoliv vinu. Pak se rozplakala.“ in: tamtéž.

například za popravčí: „*Žaloba mu kladla za vinu, že se jako bývalý Čech dal ze zjištěných důvodů k Němcům a že jako gestapák měl účast na jejich katanských činech.*“²⁵¹

Nezřídka však odrodilci čelili daleko větší kritice než samotní Němci a už tento status byl pro ně přitěžující okolností. Ostatně ještě po skončení lidových soudů byl prezentován názor, že by se s těmito provinilci či odsouzenými mělo nakládat hůře než s Němci: „*Stanovisko politických vězňů k výsledkům retribuční trestní politiky sociálně demokratického poslance Dr Bláha, který zdůraznil, že [...] Měl se dělat rozdíl mezi zločinci z řad německých nebo českých, protože vždycky byl mnohem více trestán ten, kdo zradil ve vlastních řadách než nepřítel, který byl k tomu vychováván.*“²⁵²

Toto veřejné odsouzení zrádcovského chování a jednání za války se odráželo také ve faktu, že pro samotné navázání spolupráce s Němci volili autoři článků opakovaně takové formulace, které evokovali pakt s peklem či ďáblem: „*V Brně začaly padat hlavy katovými příčiněním. Padly hlavy německá a česká, hlava gestapáka a hlava českého zaprodance, který upsal svou bídnou duši Němcům.*“²⁵³ Ne tak častými, ale o to výmluvnějšími metaforami byla přirovnání odrodilců k určitým zvířatům, například k hyeně. Volbu zrovna této šelmy nepovažuji za zcela náhodnou už z toho důvodu, že právě „hyena“ byl přídomek, který regionální novináři užívali jak pro charakteristiku Němců a jejich činnosti, tak pro odrodilce: „*Využívaje nejtěžší doby persekuce, a předtím stěhování židů do ciziny, obohacoval se Lischka na účet každého a spřážen s gestapáky, pořádal ve svém bytě divoké pitky právě ve dnech, kdy nejlepší synové a dcery českého národa byli popravováni v Kounicových kolejích. To svědčí o tom, že tato hyena v lidské kůži se neštítala ničeho a*

²⁵¹ „Trest smrti za vraždu dítěte“ in: Slovo národa – Orgán Československé strany národně – socialistické, roč. 2, č. 179, 7. srpna 1946, s. 2. Dále viz např.: „*Dohola ostříhaný Janál svým vystoupením před soudem vzbudil velmi trapný dojem, jako budí každý český zrádce, který se za okupace vrhl do náruče katanům českého národa.*“ in: „Další figurky z galerie udavačů“ - Slovo národa – Orgán Československé strany národně – socialistické, roč. 1, č. 67, 27. července 1945, s. 3. „Katan českého studentstva dopaden“ in: Slovo národa – Orgán Československé strany národně – socialistické, roč. 1, č. 16, 26. května 1945, s. 2.

²⁵² „Rozprava o retribuci ukončena. Posl. S. Dr Bláha: Je lepší kritisovat, než hledat nápravu“ in: Čin: Zemský orgán československé sociální demokracie na Moravě, roč. 3, č. 137, 13. června 1947, s. 2.

²⁵³ „Spravedlnost promluvila“ in: Slovo národa – Orgán Československé strany národně – socialistické, roč. 1, č. 31, 13. června 1945, s. 1. Dále viz např.: „*Před svým zatčením po osvobození chodil v Brně s československou trikolorou v klopě kabátu a tvrdil, že je u policie. Před soudem pozdě litoval, že prý se dal přemluvit Němci, kteří prý ho strhli do ohně pekelného.*“ in: „Nacistický správce pozemkového úřadu v Brně odsouzen.“ - Slovo národa – Orgán Československé strany národně – socialistické, roč. 2, č. 27, 1. února 1946, s. 3; „Tato česká žena byla posedlá nacistickým ďáblem, ač z toho neměla žádný užitek. Čechy velmi ochotně obšťastňovala přídomek ‚svině‘.“ in: „Nesahejte mě na vůdce!“ - Slovo národa – Orgán Československé strany národně – socialistické, roč. 2, č. 46, 23. února 1946, s. 3.

*kráčela opravdu přes mrtvoly za svým obohacím.*²⁵⁴ Domnívám se, že přirovnání k hyeně, tedy zvířeti, které je často i dnes považováno za svým způsobem vyvrhele zvířecí říše, živící se ponejvíce mršinami, tj. výsledky práce (lovu) jiných šelem, skrytě číhající a vyčkávající na to, co na něj zbude, aby se „bezpracně“ nažralo, je výmluvnou charakteristikou českého odrodilce. Podobně jako toto zvíře i on vyčkával a číhal na svou příležitost k dosažení kýžené kořisti, žil v malých, ze společenství vyloučených skupinkách, ve kterých však soudržnost trvala jen do doby, než se zájmy jednotlivých členů této „smečky“ protnulily a oni se rozhodli zakousnout do pomyslného stejně šťavnatého sousta.

Setkávala jsem se tedy se zjevnou snahou vykreslit *zrádce* v co možná nejhorším světle. Ať už jen prostřednictvím toho, že jejich postavy byly čtenářům přibližovány pomocí slovních obrátů a negativně vyznívajících metafor, používaných pro Němce a jejich chování, nebo tím, že tyto obrazy byly ještě konturovány například společensky nepřijatelným předválečným životem. Byly to například ty reportáže, v nichž autoři zrádci přisuzovali „zločinný charakter“²⁵⁵, případně, že něco jako „charakter“ v dobrém slova smyslu jednoduše postrádali: „V dalším obžalovaném Aloisu Stulíkovi [...] byl souzen jeden z těch mnohých naprosto bezcharakterních lidí, kteří zapomněli na svou rodnou řeč a český původ a při první příležitosti národ zradili.“²⁵⁶ Jak je vidno z předchozího příspěvku, byli spolupracovníci Němců popisováni jako jedinci rovnou bezcharakterní, tedy v podstatě lidsky nezařaditelní či jako ti, kteří pro své okolí byli nechvalně „proslulí“ již svým předválečným chováním: „Karel Meluzín, zámečník z Brna, německé národnosti, je člověk několikrát trestaný a mající špatnou pověst. Byl původně Čechem, ale v roce 1942 se dal

²⁵⁴ „Doživotní žalář chamtivému zrádci“ in: Slovo národa – Orgán Československé strany národně – socialistické, roč. 2, č. 162, 18. července 1946, s. 5. V některých případech považovali svědci přirovnání k hyeně za nedostačující: „Ani hyena nedokáže to, co dělal Hlouschek,“ charakterizoval obžalovaného zaměstnanec vozovky Antonín Šulc.“ in: „Nejen belsenská, ale také brněnská bestie! „Na vyšší rozkaz z Pisárek“ - Slovo národa – Orgán Československé strany národně – socialistické, roč. 1, č. 174, 1. prosince 1945, s. 2.

²⁵⁵ „Slyšení svědci jen dokreslili Kalivodův zločinný charakter [...] vystupoval všude jako nejzuřivější Němec, ač jeho dlouhý nos a celá jeho fysiognomie víc utvrzovala české osazenstvo v tom, že se jedná o nějakého, zhrzeného rabína.“ in: „Bilance lidového soudu za listopad: Další postrach brněnské zbrojovky odsouzen“ - Rovnost: List Komunistické strany Československa na Moravě, č. 282, 7. prosince 1946, s. 5.

²⁵⁶ „Válečný kříž za dobře vedené kartotéky?“ in: Rovnost: List Komunistické strany Československa na Moravě, roč. 1945, č. 174, 1. prosince 1945, s. 2. Dále viz např.: „Protokoly sepsané s gestapáky [...] vyprávějí jednak o gestapáckých hostinách u Brichty, jednak o statečném chování bratra Brichtova, Ladislava, který ještě před svou popravou proklínal bezcharakterní počínání Johanna Brichty.“ in: „Gestapáci Kraus a Roth na šibenici: Kamarád gestapáků Brichta odsouzen na 15 let“ - Rovnost: List Komunistické strany Československa na Moravě, č. 55, 6. března 1947, s. 4.

k Němcům, poněvadž chtěl ze změny národnosti čerpat výhody. Aby se před Němci očistil a dokázal jim, že Čechem není a nechce být, neštítel se obviniti křivě svého známého ba dokonce kmotra svého dítěte [...] Jeho hnusná zavržení hodná udavačská povaha je zřejmá z toho, že použil svého známého SA-mana Kalasche a že na gestapu při konfrontaci Kalába velmi tvrdošijně usvědčoval.“²⁵⁷ V tomto konkrétním případě autor narážel na další z atributů, přičítaných na vrub jak Němcům, tak odrodilcům - tedy jejich schopnost v případě ohrožení svých zájmů udat i blízké přátele, sousedy nebo dokonce členy vlastní rodiny: „Udavač je člověk nejvíce odsouzeníhodný a nemá místo v lidské společnosti. Udá-li však otec vlastního syna pro podezření z partyzánské činnosti, jest to zločin mnohem horší. [...] Procházka přestoupil v roce 1942 k Němcům. Dostal od nich pěkné místo a svědci praví, že se také jako nacista choval. Jeho syn se však ukázal býti pevnějšího charakteru a do německého katastru přes otcovo naléhání nepřestoupil. Proto ta zlost a udání!“²⁵⁸ Stejně chování či sklony k němu byly přisuzovány i Němcům obecně, jak jsem uvedla výše na příkladu příslušníka SS, který neváhal udat své kamarády a kolegy výměnou za nižší trest. Navíc hned v úvodu textu jsem narazila na autorovo vyloučení souzeného z „lidské společnosti“. Tuto bezcitnost někteří autoři pro konkrétnější představu ilustrovali těmito detailně popsány příhodami: „Když jedna nájemnice dostala poštou šaty svého syna, vězněného v koncentračním táboře, takže vznikla domněnka, že syn byl po praven, zamnula si Čáslavská ruce a matce řekla: ‚Ty potvoro, Bůh tě potrestal.‘“²⁵⁹

Autoři jakoby se snažili ukázat, že v případě odrodilců šlo o lidi mravně pokřivené či pro společnost obecně spíše nežádoucí, kteří již před okupací stáli více či méně mimo slušnou českou společnost. Vedle trestní minulosti tak byl *odrodilcům* nezdědka přisuzován

²⁵⁷ „Další udavači před Lidovým soudem v Brně“ in: Čin: Zemský orgán československé sociální demokracie na Moravě, roč. 1, č. 66, 26. července 1945, s. 2.

²⁵⁸ „Udavačství v rodině“ in: Rovnost: List Komunistické strany Československa na Moravě, č. 18, 22. ledna 1946, s. 2. Dále viz např.: „Běda, zaslechl-li Grmela něco, co se nesrovnávalo s jeho novoevropskými názory! Každou sebepodezřelejší osobu hlásil gestapu, při čemž se nezastavil ani před svými přáteli a známými.“ in: „Služebník nacistů z řad učitelů na šibenici“ - Rovnost: List Komunistické strany Československa na Moravě, č. 10, 12. ledna 1947, s. 5 nebo „17. srpna předstoupil před brněnský lidový soud 41letý František Čáda[...]žalovaný, že v roce 1940 udal u gestapa vlastního bratra Josefa[...]“ in: „Udavačství mezi bratry. Lidový soud v Brně.“ - Národní obroda: Ústřední orgán Československé strany lidové, roč. 2, č. 188, 18. srpna 1946, s. 3.

²⁵⁹ „Fotografie německé ‚fotografky‘“ in: Slovo národa – Orgán Československé strany národně – socialistické, roč. 2, č. 21, 25. ledna 1946, s. 3. Dále viz např.: „Český zrádce měl na svědomí dva české životy, které v nicotné nenávisti hodil na pospas gestapáckým vrahům, při čemž, jak bylo svědecky prokázáno, mnul si spokojeně ruce, když gestapáci odváděli z domu jeho oběti.“ in: „Spravedlnost promluvila“ - Slovo národa – Orgán Československé strany národně – socialistické, roč. 1, č. 31, 13. června 1945, s. 1.

sklon k alkoholismu, který vedl až k nezvladatelnému chování: „*Asi třetí den po okupaci pobíhal Czerny na radnici úplně opilý s revolverem v ruce. Hledal starostu inž. Spaziera a vykřikoval: ‚Ich schiess ihn nieder!‘ (Zastřelím ho!) [...] Czerny byl tak opilý, že ho dr. Weger musil podpírat.*“²⁶⁰ Neadekvátní byl dle dobových autorů vztah *odrodilců* nejen k alkoholu, násilí či cizímu majetku, ale také jejich sexuální chování – často byli nařčeni z promiskuity nebo alespoň manželské nevěry: „*Marie Šmídová, kulhavá venkovanka, měla svého manžela v Německu na práci. Zatímco manžel Šmídové denně hrozila smrt nad hlavou uprostřed hnízda hitlerovských šilenců, Šmídová sama si našla za něho náhradu v nacistovi Schimberovi. Obžalovaná našla zálibu v chlapu vzteklém proti všemu a hitlerovský policajt se radoval z toho, jak lacino získal pomahačku v pronásledování českých lidí.*“²⁶¹ Autor se ve svých charakteristikách neomezil jen na nevěru obviněné, ale s jistou mírou despektu se vyjadřoval také k jejímu vzhledu. Nicméně Němci Schimberovi prý nevadil a byl s milenkou spokojený, protože oplývala jinými, pro Němce důležitějšími, vlastnostmi – uměla zrazovat a udávat. V článku byl tedy přítomen také genderový aspekt, kdy nemanželský vztah je pro ženu (sexuálním) uspokojením, pro daného partnera ale především pomocí v jeho „poslání“, kterým bylo pronásledování českých lidí.

K těm nejvýraznějším charakterovým vlastnostem k Němcům přestoupivších Čechů patřila jejich protičeská nenávisť. Ta se dle regionálních autorů projevovala v různých podobách. Tou první byly otevřené výroky, které *odrodilci* pronášeli proti Čechům a jejich dalším válečným osudu, případně jejich vyloženě protičesky zaměřené chování: „[...] měl

²⁶⁰ „Judex provedl urychleně deportaci židů.“ in: Slovo národa – Orgán Československé strany národně – socialistické, roč. 2, č. 225, 24. listopadu 1946, s. 9. Dále viz např.: „*Celkem se mu toho v obžalobě za vinu mnoho neklade, ale už sama funkce, kterou Paseka zastával, je zločinem. [...] Myslit si však, že tento opilý, jak o něm říká pověst, je nevinný, bylo by omylem.*“ in: „Další z řady vinníků. Dva odsouzení do těžkého žaláře, jedna předána řádnému soudu.“ - Národní obroda: Ústřední orgán Československé strany lidové, roč. 1, č. 66, 28. července 1945, s. 2 nebo: „*Pro klid jsem činil všechno, vypovídá obžalovaný. ‚Měl jsem Schwabeho, Rausche a Kozlovského jako své o c h r á n e.‘ S těmito svými ochránci a s ostatními gestapáky pořádal Brichta ve svém podniku i ve svém bytě hostiny, které vždy končily pitkou.*“ in: „Muž, které pro klid činil všechno“ - Rovnost: List Komunistické strany Československa na Moravě, č. 54, 5. března 1946, s. 4 nebo „*Fašisté v černých uniformách, tak zvaní gardisté s ‚královským‘ platem 20 – 30 korun denně, skoro všichni soudně ‚vyznamenáni‘, chodili velmi rádi na židovské ‚pogromy‘.*“ in: „Brněnský gardista coby truchlící pozůstalý“ - Slovo národa – Orgán Československé strany národně – socialistické, roč. 2, č. 19, 23. ledna 1946, s. 3; „*Za republiky jako zloděj a podvodník, desetkrát soudně trestaný, za protektorátu jako nebezpečný zaprodanec Němců.*“ in: „Mathausenský vězeň na deset roků do žaláře.“ - Slovo národa – Orgán Československé strany národně – socialistické, roč. 2, č. 4, 5. ledna 1946, s. 2.

²⁶¹ „Lidový soud v Brně. Žena, jež byla postrachem Poštorné. – Pláčící unterscharführer SS. – Perla NSDAP. – Opět jedno chapadlo nacistické chobotnice.“ in: Národní obroda: Ústřední orgán Československé strany lidové, roč. 1, č. 88, 23. srpna 1945, s. 3.

na starosti nejenom záležitosti Němců, ale i kontrolu Čechů v jeho rajoně a s tím souvisí špiclování a udávání. Čeští obyvatelé okolí se ho báli, protože jeho postoj k českému národu byl vždy krajně nepřívznivý. [...]. Byl to typický zrudný zjev nepřítel všeho českého, člověk všeho schopný a obávaný.“²⁶² Vedle toho jak pro novináře, tak pro veřejnost byla protičeská nenávisť implicitně obsažená ve schvalování poprav českých vlastenců v Kounicových kolejích nebo v pronášení nenávistných slov o československých politických představitelích: „Před mimořádným lidovým soudem v Brně se konalo dnes přelíčení se 46letým Jiřím Paulisinem z Brna, který jako dělník v autodílnách města Brna natropil mnoho zla svým udavačstvím a nenávistí k Čechům. Veřejný žalobce dr Zyka ho viní, že za okupace přestoupil k německé národnosti, a propagoval nacismus. [...] Soustavně hrubě urážel český národ nazýváje jej vředem na německém těle, urážel také presidenta dr Beneše a schvaloval popravy českých vlastenců.“²⁶³ Jak již bylo zjevné z některých příspěvků, řada citovaných autorů zastávala názor, že nenávisť vůči Čechům (a Slovanstvu) byla v podstatě esenciální vlastností všem Němcům. V tomto konkrétním výroku by nemělo zůstat opominuto přirovnání českého národa k „vrědu na německém těle“, jelikož jde o metaforu, kterou, jak jsem ukázala na předchozích stránkách, používali pro opačně konotované označení německého národa nebo německých institucí nejen doboví regionální novináři, ale také přední političtí představitelé.

²⁶² „Čtyři udavači před lidovým soudem v Brně. Nacistická nenávisť a udání ze msty.“ in: Národní obroda: Ústřední orgán Československé strany lidové, roč. 1, č. 42, 28. června 1945, s. 2. Dále viz např.: „Růžena Simonová z Brna – Černých Polí přihlásila se k Němcům pro hmotné výhody, pro které obětovala také českou výchovu svých dětí. Ve své horlivosti tupila český národ a oznámila tři osoby pracovnímu úřadu.“ in: „Další nepřítel českého národa usvědčeni.“ - Národní obroda: Ústřední orgán Československé strany lidové, roč. 2, č. 214, 18. září 1946, s. 2 nebo „Senát dr. Legáta se zabýval případem Karla Švehly, úředníka ze Křtin. Tento obžalovaný přestoupil k Němcům a počínal si jako pravý renegát. Nadával Čechům českých psů, které patří postřílet, prováděl sám o své újmě kontroly pracovních průkazů, vyhrožoval zatčením a ještě hezká řádka obvinění se snesla na jeho hlavu.“ in: „Udavači před soudem. Lidový soud v Brně.“ - Národní obroda: Ústřední orgán Československé strany lidové, roč. 2, č. 279, 6. prosince 1946, s. 5.

²⁶³ „Hitlerův obdivovatel popraven.“ in: Slovo národa – Orgán Československé strany národně – socialistické, roč. 2, č. 198, 29. srpna 1946, s. 5. Dále viz např.: „Špehoval mezi dělníky, vyzrazoval sabotáže, říkal, že české děti by měly být dány do výchovy po vzoru německém, při popravách českých vlastenců v době heydrichiády prohlašoval, že by popravovaným sám naplil do tváře a vyslovoval se neuctivě o obou našich prezidentech.“ in: „Serie udavačů před lidovým soudem“ – Čin: Zemský orgán československé sociální demokracie na Moravě, roč. 1, č. 155, 9. listopadu 1945, s. 2 nebo „Svědék dodává: ‚Hlousček se chodil dívat na popravy českých vlastenců v Kounicových kolejích. Po popravách se ve vozovce chlubil, že viděl, jak se dobře napravují české palice a nad popravami vyslovoval velké uspokojení.‘“ in: „Nejen belsenská, ale také brněnská bestie! ‚Na vyšší rozkaz z Pisárek‘“ - Slovo národa – Orgán Československé strany národně – socialistické, roč. 1, č. 174, 1. prosince 1945, s. 2. Dále viz např.: „Za heydrichiády schvaloval běsnění nacistů a liboval si, jak Čechům změknu tvrdé lebky, dokonce říkal o popravách: ‚Jen houšť a větší kapky.‘“ in: „Bývalý praporeček generálem Vlajky“ - Slovo národa – Orgán Československé strany národně – socialistické, roč. 2, č. 147, 27. června 1946, s. 5.

3.3.2.3 Zesměšnění

Kromě výše charakterizované kategorie odpudivosti, byly v textech nejčastěji přítomny obraty, slovní spojení nebo popisy situací, které souzené *odrodilce* výslovně, či mezi řádky, zesměšňovaly. V souvislosti s fyzickou charakteristikou odrodilců jsem již uvedla, že se tyto dvě kategorie prolínaly. Často tomu bylo spíše naopak, autoři kategorie odpudivosti a zesměšnění umně propojovali a výsledkem byl plastický obraz *odrodilce*, který si před odpykáním zaslouženého trestu vysloužil za(vy)vržení a výsměch zároveň. Dále by tento obraz bylo dle mého soudu možné interpretovat i tak, že skrz zavržení byli *odrodilci* často explicitně vylučováni nejen z řad slušných Čechů (případně dokonce lidí), ale také z vlastní rodiny. Toto vyloučení probíhalo zároveň i na implicitní rovině vzhledem k tomu, že zbabělí, nelojální, nečestní a nevlastenečtí jedinci byli v podstatě přímo protikladným příkladem mnohých českému národu vlastních atributů. Toto zesměšnění jako by bývalo mělo denunciovat nepřítele ve vlastních řadách, poukázat na jeho ubohost.

Velmi častým prostředkem, který redakce regionálních deníků volily, aby poškodily pověst souzených odrodilců, byl důraz kladený jejich zbabělost – ať už při samotném soudním líčení, kdy byli zachyceni, jak popírali svoji vinu, nebo prostřednictvím popisu jejich „hrdinského“ chování za války – ať už v situaci, kdy přestupovali k německé národnosti, tak na konci války, kdy byl osud Německa zpečetěn: „*Zdá se, že to všechno obžalovaného přece jen dnes trochu mrzí. Nemá odvahy podívat se do tváří publika a od soudcovského stolu se na svou lavici vždy vrací pozpátku, jako by váhavě couval před odpovědností za své zločiny.*“²⁶⁴

Bylo faktem, že rada odrodilců se, stejně jako němečtí obžalovaní, hájila právě strachem o svůj další osud, nebo se odvolávali na rodinu: „*Veřejný žalobce dr. Krajíček pak dodal, že to nebyl strach, který vedl Kalinu ke konfidentství – Kalina se totiž snažil dokázat, že byl ke konfidentství přinucen v době, kdy byl zatčen gestapem – ale zjištění a*

²⁶⁴ „Gestapáci Kraus a Roth na šibenici: Kamarád gestapáků Brichta odsouzen na 15 let“ in: Rovnost: List Komunistické strany Československa na Moravě, č. 55, 6. března 1947, s. 6. Dále viz např.: „*Nic mu nepomohlo jeho vyloučení, že pomáhal našim lidem ze spárů gestapa a soud neuvěřil ani jeho bajce o záchráně 159 českých lidí, kteří byli začátkem roku 1945 odsouzeni k smrti [...]*“ in: „Trest smrti vrahu matky tří dětí“ - Rovnost: List Komunistické strany Československa na Moravě, roč. 1945, č. 179, 7. prosince 1945, s. 3.

*ctižádostivost. Jeho strach nebyl patrný ani z jednoho jediného dokladu, žádný jeho čin se nedá strachem odůvodnit. Nebyl to strach, ale snaha typického kariéristy, který se neohlížel na osud lidí, které udal a kteří měli také děti, jako Kalina, jenž se snažil touto okolností zapůsobit na soud.*²⁶⁵

Druhým častým prostředkem této zesměšňující roviny byly ironické či sarkastické komentáře jednotlivých regionálních novinářů: „*Za německé okupace pohybovalo se mezi námi mnoho takových bytostí. Neopomněli nikdy připevnit si na kabát hákový kříž, který jim dopomáhal na vedoucí místa, a representovali se tak typicky, že se mohlo mluvit o typu německého představeného. Dostalo se jim přepychově zařízených místností, které samozřejmě byly vyzdobeny obrazy německých ‚velikánů‘. S českými lidmi jednali jako s rasou méněcennou, s kterou není radno mluvit a když, tak co nejméně. Občan české národnosti byl pro německý národ dobrým robotem, který musel pracovat a poslouchat. Běda mu, kdyby neprojevoval úctu německému představenému [...] takovým ‚vynikajícím‘ členem této nadřazené nordické rasy je Oto Bidlo, čistý arijský germán, jak to již vyjadřuje jeho jméno.*“²⁶⁶ V tomto konkrétním příspěvku, který byl poněkud úsměvný sám o sobě, byl druhotně zesměšňován vlastně nejen souzený odrodilec, ale také celý německý světonázor jako takový, když Němci mezi sebe přijali jedince, který názorově a svým chováním splňoval požadavky „německého představeného“, nicméně už jeho jméno vyvolávalo posměch a prozrazovalo, že v tomto případě se o Němce rozhodně nejednalo. Jizlivých nebo posměšných komentářů se neostýchali využívat také členové soudního tribunálu přímo v průběhu přelíčení. To také často doprovázel smích a ironická zvolání z řad publika, které

²⁶⁵ „Konfident J. Kalina odsouzen k smrti provazem“ in: Čin: Zemský orgán československé sociální demokracie na Moravě, roč. 2, č. 136, 14. června 1946, s. 4.

²⁶⁶ „Všechno ostatní je chlívěk. Továrník Ježek z Blanska odsouzen Lidovým soudem na pět let nucených prací.“ in: Čin: Zemský orgán československé sociální demokracie na Moravě, roč. 1, č. 59, 8. července 1945, s. 2; dále např.: „*Od kdy se píšete ‚Cz‘ a krátké ‚y‘, ptal se ho předseda. Czerny odpověděl tiše, že od roku 1939, ale předseda ho ujistil, že to bylo později, a to od 8. března 1940, kdy Czernemu byla na jeho vlastní žádost povolena změna jména pod č. 15468. ‚I to české jméno vám vadilo a přece Vaše matka byla Češka a otec se psal česky, takže také nebyl velkým ultragermánem‘*“ in: „Judex a Czerny před lidovým soudem. Soud zasedá v místnosti, kde se obžalovaní kdysi roztahovali“ - „Čin: Zemský orgán československé sociální demokracie na Moravě“, roč. 2, č. 267, 22. listopadu 1946, s. 4 nebo „*Ani druhá náruživá nacistka Josefa Machálková [...] nepřišla před tribunál Lidového soudu s hlavou hrdě vztyčenou a s pyšnou nabubřelostí, jaká svědčila po celých šest roků jejímu nacistickému a udavačskému běsnění. Naopak, přišla mezi dvěma policisty pokrotlá jako beránek a celá jakoby svázaná v uzýlek nevinnosti a neštěstí.*“ in: „Přísné potrestání nacistických furíí. Úřednice zásobovacího úřadu v Brně na Křenové ul., chtěla českými hlavami dláždit brněnské ulice. Fanatická hitlerkyně z Břeclavě. Blockleiter odsouzen kontumačním rozsudkem.“ - Národní obroda: Ústřední orgán Československé strany lidové, roč. 1, č. 76, 8. srpna 1945, s. 2.

se snažely na hlavu v tu chvíli souzeného odrodilce: „*Jak dalece obžalovaný mluví pravdu, bylo možné snadno zjistit ze smějících se tvářích přítomných.*“²⁶⁷ Všechny tyto aspekty, domnívám se, měli implicitně vyvolat dojem, že se vlastně tito lidé nikdy mezi řádné Čechy neřadili, že to byli jedinci, kterým chyběly základní české atributy, které, jak jsem bylo zřejmé z předchozích stránek, se v souvislosti se správnými Čechy skloňovaly stále dokola, tj. odvaha, boj za pravdu, spravedlnost a hrdá pokora: „*Obžalovaný inž. Etlér, jak se dalo čekat, nehájl se před soudem tak statečně, jak se statečně tvářil při obsazování vysílací stanice, když měl za zády německou armádu. Jeho zbabělost šla tak daleko, že dokonce zapírá, že byl nacistou a že prý pro stranu nacistickou nepracoval.*“²⁶⁸

Kromě obecně karikujících a nelichotivých charakteristik obžalovaných, jsem v textech našla opakovaně narážky, které shazovaly například profesní dovednosti či inteligenci odrodilců, byly líčeni jako neschopní jedinci, kteří by bez pomoci nepřítele ničeho nedosáhli, kteří se neostýchali zradit vlastní národ a rezignovat na jakoukoli slušnost jenom proto, aby z toho měli prospěch: „*Jako se bezpáteří učitel - kariérista dostal až na místo okresního inspektora a o tom, jak byl zdatný jako pedagog a drze odvážný jako nacistický patolizal, narysoval zřetelný obraz svojí vypovědi, známý pedagog, ilegální pracovník v českém odboji, dlouhou dobu uvězněný a potom z trestu penzionovaný zemský školní inspektor Norbert Černý: „Appelt byl jedním z nejnepořádnějších učitelů. Nedbalý a nedochvilný [...] Na napomenutí reagoval oháněním se a pohrůzkou Němcem Schwabem.*“²⁶⁹ V tomto konkrétním případě jsem také našla ukázkou toho, jak byl skrz

²⁶⁷ „Zfanatizovaný nacistička odsouzen na smrt. Další případy Lidového soudu v Brně – Žďárský blockleiter odsouzen doživotně.“ in: Čin: Zemský orgán československé sociální demokracie na Moravě, roč. 1, č. 90, 24. srpna 1945, s. 2. Dále viz např.: „Julius Korčák, 41letý človíček, pohyblivý jako pimprle na jevišti, z Brna, z Lidické ul., byl blockleitrem, vyhrožoval jako takový lidem gestapem a využil persekuce Židů v době trvání okupace k tomu, aby se obohatil. To je suché znění obžaloby, ale všechno, co žaloba o Korčáku zjistila, je součtem jednotlivých zločinů proti českým lidem, ale dnes v době naší svobody, při spatření tatrmanské figurky Julia Korčáka, vzbuzuje v soudní síni mezi publikem smích.“ in: „Lidový soud v Brně. Agitoval pro Vlájku? – Laborant usvědčil kolaboranta. – Sloužil gestapu v kořalně. – Nacista se štětkou.“ - Národní obroda: Ústřední orgán Československé strany lidové, roč. 1, č. 70, 1. srpna 1945, s. 2 nebo „Hauf se vlastně narodil se jménem Nestrašil, ale toto české jméno prý si změnil, protože prý bylo příčinou znevážení jeho školnické důstojnosti. Děti se mu stále posmívaly a pokřikovaly na něj. Zajímavé je, že to snesl dvacet let za republiky, ale s příchodem německého panství k nám se mu to stalo nesnesitelným. Asi také proto, že tehdy byla u určitých lidí v módě změna národnosti a tak změnil český školník Nestrašil s přestupem do německého katastru taky svou firmu na Hauf.“ in: „Z lásky ke koním před lidovým soudem“ - Rovnost: List Komunistické strany Československa na Moravě, č. 142, 11. června 1946, s. 5.

²⁶⁸ „Lidový soud v Brně“ in: Národní obroda: Ústřední orgán Československé strany lidové, roč. 1, č. 157, 13. listopadu 1945, s. 3.

²⁶⁹ „Lidový soud v Brně: Člověk s jedem v duši Alfons Appelt, věrný dvojník Bujňákův. – Zvonovický führer – Stařec s ohněm. – Pasivní blockleiter. – Zehnleiterin z Blanska.“ in: Národní obroda: Ústřední orgán Československé strany lidové, roč. 1, č. 100, 6. září 1945, s. 2.

dehonestaci profesních kvalit jedince implicitně vysmíván také za války panující režim, který navzdory své proklamované síle nebyl schopen „zlákat“ schopné, pracovité a inteligentní lidi, ale byl odkázán pouze na služby řady neschopných a hloupých zrádců.

3.3.2.4 Zrada národa, zrada lidství? (vyčlenění odrodilců)

S jistou mírou určitosti je tedy možné říci, že celá kategorie *odrodilců* byla znázorňována tak, že byla předmětem nenávisti a odsouzení. Na intenzitě negativních emocí se někdy nijak zásadně neprojevovalo ani více než 19 měsíců, uplynulých od osvobození Československé republiky. Často byla v článcích o *odrodilcích* zjevná potřeba se od nich co nejvíce distancovat. V podstatě už samotné slovo *odrodilec* tuto distanci vyjadřovalo, implicitně budilo dojem člověka, který se „odrodil“ od své rodiny a/nebo národa, sám se jich vzdal: „*Ve svém obsáhlém konečném návrhu prokreslil dr Malášek celou životní dráhu Aujeského, jenž zradil svou českou krev, svůj původ a stal se z člena Sokola nejobávanějším brněnským strůjcem úkladů o všechno české bytí. Šel svou cestou bezohledně a všechna jeho činnost směřovala ke zničení českého národa.*“²⁷⁰

Došlo nezřídka i k situaci, kdy byli souzení odrodilci rétoricky zbavováni nejen příslušnosti k českému národu a/nebo vlastní rodině, ale dokonce k lidství obecně: „*Staré rčení, že boží mlýny melou pomalu, ale jistě se naplňuje v těchto dnech plnou měrou. Retribuční dekret, jehož platnost skončí na jaře příštího roku, svedl dohromady na lavici obžalovaných nejen gestapácké ‚nadlidi‘, ale také jejich české přísluhovače a zrádce, kteří společně se svými chleboďarci se brodili v české krvi. [...] Řada svědků narysovala zločinecké a zvrhlé povahy obžalovaných, o který se předseda senátu vyjádřil, že to nebyli vůbec lidé, nýbrž krvelačné bestie, prahnoucí po české krvi.*“²⁷¹ Redaktor, nechával promluvit i přítomné v soudní síni a vykresloval tak české kolaboranty jako bytosti, které neměly právo říkat si lidé. Byl to tedy další atribut, společný jim s Němci. Podle novinářů

²⁷⁰ „Poslední den přelíčení s brněnským fašistou. Aujeský odsouzen k trestu smrti.“ in: Slovo národa – Orgán Československé strany národně – socialistické, roč. 3, č. 16, 19. ledna 1947, s. 11.

²⁷¹ „Brněnský mistr popravčí v permanenci. O Chalupa popraven se svým chleboďarcem“ in: Slovo národa – Orgán Československé strany národně – socialistické, roč. 2, č. 292, 20. prosince 1946, s. 5. Dále viz např.: „Český lid se od těchto prašivých ovcí odvrátil, teď jen zbývá, aby spravedlnost pronesla své rozhodující slovo.“ in: „Druhé zasedání lidového soudu. Hans Bujniak poslal kolegy profesory do koncentráku, aby se stal ředitelem průmyslovky“ - Čin: Zemský orgán československé sociální demokracie na Moravě“, roč. 1, č. 37, 20. června 1945, s. 2.

sdíleli protičeskou nenávisť a toužili po *české krvi*. Naráželo se také na již výše zmíněné asociální chování těchto jedinců. V některých případech neváhaly redakce brněnského tisku aplikovat stejné a velmi ostré výrazy, které užívaly pro charakteristiku německého „nelidství“: „*Svědék Jindřich Buryšek, montér v. v. z Král. Pole, pravil kromě jiného: ‚Zvíře by se nechovalo tak, jak se choval Hlouschek k Čechům. Mluvil-li se o belsenské bestii, pak tady sedí bestie brněnská. Zvláště měl spadeno na sokoly a legionáře.[...] V práci na nás řval jako pavíán. [...] Svědek Vilém Slanina, který pracoval pod Hlouschkem jako zámečnick, hovoří o obžalovaném jako o ‚husovické bestii‘.*“²⁷²

Posledním výrazovým prostředkem, kterým byl v textech vyjadřován odstup od odrodilců a zdůrazněna míra jejich provinění, bylo užívání biblických příměrů: „*Zatímco všichni čeští vlastenci usilovali o podvrácení německého zločinného panství, on mu sloužil. Když gestapo hledalo Jidáše, který by se vetřel do sdružení dobrovolců, na jehož podvratnou ilegální činnost bylo upozorněno [...] našlo ho ve Vašířovi.*“²⁷³ Přirovnání k Jidášovi bylo možné vnímat pravděpodobně jako nejsrozumitelnější ilustraci poválečného veřejného názoru české společnosti na obžalované a odsouzené *odrodilce*.

²⁷² „Nejen belsenská, ale také brněnská bestie! ‚Na vyšší rozkaz z Pisárek‘“ in: Slovo národa – Orgán Československé strany národně – socialistické, roč. 1, č. 174, 1. prosince 1945, s. 2. Dále viz např.: „*V době, kdy celý náš národ vítal se zařatou pěstí a bezmocným vztekem příchod okupantů, zůstala stranou hrstka jedinců, která se postavila po bok nepřítele, s nímž národ vedl boj na život a na smrt. Tyto zrůdy se povětšinou v prvních dnech okupace líhly jen z řad organisovaných členů fašistických buněk.*“ in: „Zakládá svaz přátel osy Berlín – Řím“ - Rovnost: List Komunistické strany Československa na Moravě, č. 248, 26. října 1946, s. 5 nebo „*V případě 43letého německého šoféra Ferdinanda Sonnka ze Zámku Žďáru se názorně ukázalo, jak se gestapáci dovedli obklopit sítí nacistických konfidentů, kteří si pak v řadách Čechů našli stvůry, jež za peněžitou odměnu dodávaly potravu pro krvelačné a nenávislné gestapáky.*“ in: „Trest smrti konfidentu gestapa. Byla souzena také konfidentova manželka.“ - Slovo národa – Orgán Československé strany národně – socialistické, roč. 1, č. 112, 12. září 1945, s. 3.

²⁷³ „Zrádcovské historie před lidovým soudem v Brně“ in: Rovnost: List Komunistické strany Československa na Moravě, roč. 1945, č. 82, 14. srpna 1945, s. 2. Dále viz např.: „*[...] Voglová poslouchala ve své zahradě v době hromadných poprav českých vlastenců salvy z pušek, které kosily naše nejlepší lidi, značila si je čárkami na papír a když jich bylo moc, náramně si libovala. Když málo, dávala najevo své zklamání. Toto ‚krvavé účetnictví‘, jak je výstižně nazval státní zástupce, dokresluje její přímo ďábelskou povahu.*“ in: „Počítala popravy v Kounicových kolejích“ - Rovnost: List Komunistické strany Československa na Moravě, č. 10, 12. ledna 1946, s. 3.

4 SHRNU TÍ A ZÁVĚRY

Hlavním cílem mého výzkumu bylo pokusit se ukázat na jakých rovinách, jakými prostředky a v jakých kontextech byl konstruován poválečný obraz Němce. Hlavním výzkumným objektem byly texty o jedincích, kteří stanuli v roli obžalovaných před Mimořádným lidovým soudem v Brně. Na základě detailní rešerše dobového regionálního tisku, který byl mým hlavním pramenným zdrojem, jsem se zaměřila jak na obviněné Němce, kteří se k německé národnosti hlásili již před vznikem Protektorátu Čechy a Morava, tak na ty jedince, kteří se k německé národnosti přiklonili z různých důvodů až v průběhu války – kromě Němců se z nich v očích poválečné veřejnosti stali *odrodilci*. Naopak jsem do této práce vůbec nezahrnovala texty o osobách, které sice s okupačním úřady a Němci spolupracovaly, ale ponechaly si českou národnost, protože to je velmi specifická skupina obžalovaných, která by si bezpochyby zasloužila „svůj vlastní“ výzkum.

Jak bylo zjevné z výše uvedených stránek, je obraz obou skupin souzených Němců na stránkách regionálního tisku v mnohém utvářen prostřednictvím stejných či velmi shodných prostředků. K jejich charakteristice byly používány především dvě kategorie – odporivost a zesměšnění.

V prvním případě byli příslušníci těchto dvou skupin – Němců a *odrodilců* - charakterizováni dobovými novináři jako nebezpeční, jako bezohlední a nevypočitatelní jedinci, nehodní označení „lidé“, kteří toužili po majetku a svém vlastním prospěchu, kvůli kterému neváhali udělat prakticky cokoli. Zrazovali nejen sebe navzájem, ale i své sousedy, kolegy a rodinu. Chovali se krutě a nelítostně, postrádali emoční a sociální empatii. Byly jim cizí pojmy jako právo a spravedlnost. Kupředu je hnala jejich protičeská nenávisť. Německý národ (nikoli však *odrodilci*) byl k tomu navíc dobovými autory vyřazován nejen z řad lidí, ale také z řady civilizovaných demokratických národů. V neposlední řadě byly tyto odporivé reprezentace u obou skupin obžalovaných dokreslovány také odpovídající fyzickou charakteristikou. Zdůrazňovala se v ní jejich fyzická nedostatečnost či znaky, které působily odporivým dojmem, jako „*pralesovité obočí*“, „*surový obličej*“, „*hrubé sadistické rysy*“; případně se výslovně píše o „*člověku odporivého vzhledu*“ nebo „*odpuzujícím vzhledu obžalovaného*“.

Němci i *odrodilci* byli také shodně nahlíženi jako cizorodý prvek v mír a pravdu milujícím spravedlivém československém prostředí, v němž způsobovali jen chaos a zmar. Toto přesvědčení o mírumilovnosti českého národa bylo velmi silné. O lásce Čechů k míru psali jak přední političtí představitelé, tak regionální novináři opakovaně a v různých souvislostech – někdy byly texty formulovány spíše jako varování před jejím vítězstvím, protože se tak dle autorů znemožňovalo efektivní řešení poválečné situace v Československu. Ve výše citovaných textech (nejen) o českých popravených, byla česká identita po válce konstruována v podstatě jako identita oběti a hrdinného vítěze zároveň. Situace po válce zásadně eskalovala česko-německý antagonismus. Jako dominantní rys poválečné české identity byl autory konstruován především jeden - odlišnost od všeho německého. Vedle ní se také částečně akcentoval, s již výše uvedenými obavami, právě český humanismus.

Jestliže obrazy těchto dvou skupin Němců si byly v mnohém dost podobné až shodné, nacházela citelný rozdíl v jejich expresivnosti, naléhavosti, otevřenosti či stupni odporivosti. Skupina německých obviněných byla redaktory v naprosté většině případů popisována jako ta horší. Regionální novináři to vyjadřovali nejen barvitostí jazyka, volenými výrazy či přirovnáními, ale také připisovanou motivací, která německé obviněné vedla k jejich chování a jednání za války. Zatímco *odrodilci* byli podle nich motivováni především a nejčastěji právě svým prospěchem (v některých, nepříliš častých, případech se projevilo jejich dědičné němectví, které jim „kolovalo v žilách“ po někom z přímých předků), případně zbabělostí, tak u Němců se na jejich chování a jednání v době Protektorátu pohlíželo jako na něco, co jim bylo zcela přirozené, co bylo v podstatě jejich esenciální součástí. Nebyla to pro ně účelově volená strategie, jako pro *odrodilce*. Toto němectví bylo dobovými redaktory nahlíženo z úhlu dvojí přirozenosti – buď jako výsledek mnohasetleté, po generace praktikované výchovy (což byl ten lepší případ, který dával jistou naději na převýchovu Němců) nebo jako výsledek geneticky předávané informace. Právě v případě této dvojí přirozenosti tedy bylo možné vidět jednu z mnoha spojnic mezi odporivým obrazem Němce a obrazem Němce, který bylo možné interpretovat v projevech předních politických činitelů. Zjistila jsem, že většina novinářů se klonila spíše k názoru Benešovu a Drtinovu a jen menší část sdílela Herbenovy představy o typickém Němci a němectví jako takovém. Odpudivé reprezentace Němce v projevech politických představitelů se v naprosté většině týkaly pouze těch Němců, kteří se k německé národnosti hlásili již před válkou. Otázkou *odrodilců* se ani jeden z citovaných politiků nijak speciálně a podrobně nezabýval. Určitě však nemohu tvrdit,

že by toto dělení obžalovaných na dvě skupiny, tak jak se dalo na stránkách regionálního dobového tisku, mělo představovat dělení na dvě skupiny Němců. Spíše šlo o dvě skupiny zrádců.

Shodné reprezentace odpudivého obrazu Němce v projevech politiků a toho, který vytvářeli regionální novináři na stránkách dobového tisku, šly dokonce tak daleko, že jsem v nich opakovaně narazila na stejné slovní obraty či přirovnání – konkrétně šlo například o slovní spojení, které Němce označovala za „*vředy na/v těle národa*“ či „*morové hlízy na/v těle národa*“ nebo výroky o Němcích jako „*vlkodlacích*“ či „*hyenách*“. Patrná byla jazyková shoda také pro propis činností či některých fyzických atributů Němců mezi jednotlivými regionálními periodiky. Tato slova či slovní spojení pak ve velmi srovnatelné míře používali jak pro psaní o Němcích, tak o *odrodilcích*.

Druhou kategorií reprezentací, kterými byl poválečný obraz Němce formován, byly reprezentace zesměšňující. Právě v tomto bodě se asi regionální novináři nejvíce rozcházel s citovanými politickými představiteli. Z výše analyzovaných projevů bylo zjevné, že jak Beneš, tak Drtina tyto druhy charakteristik prakticky nepoužívali - jedinou výjimku lze snad částečně spatřovat v přirovnání německého smyslu pro disciplínu, považovaného za jednu ze ctnostných německých vlastností, k „*fanatickému následování vůdce*“ či „*slepé a tupé následování*“ Adolfa Hitlera. Jediný z citovaných politiků, který vykresloval nejen hrozivý a odpudivý, ale i směšný obraz německého nepřítele, byl Ivan Herben, který pranýřoval především německou zbabělost, když ironicky a sarkasticky psal o vlastnostech, na které byl německý národ vždy hrdý – rytířské chování, odvalu a disciplína. Psal také o německé kultuře a některých významných německých osobností kulturního a společenského života.

Naproti tomu regionální novináři nabízeli širokou škálu zesměšňujících prostředků, kterými vytvářeli obraz Němců na příkladu osob, obviněných na základě prezidentských dekretů. Nebyly přitom zjevné nijak zásadní rozdíly mezi reprezentacemi *odrodilců* a Němců. V obou případech se autoři zaměřovali především na zbabělost obviněných – ať už v průběhu války, nebo ve chvíli, kdy čelili často nezvratným důkazům před soudem a ani v té situaci nenašli dostatek odvahy k tomu, aby se následkům svých činů postavili čelem a přijali zasloužený trest. V některých případech se podle novinářů zbabělost Němců odrazila také v jejich fyzickém vzhledu; poměrně často psali také o jejich plačtivém projevu či snaze předstírat psychické onemocnění, což byly podle autorů další kroky, kterými se obvinění snažili obměkčit tribunál. Absenci odvahy obviněných Němců a odrodilců dokreslovali

redaktoři ještě tím, že je opakovaně stavěli do přímého kontrastu s československými občany, kteří stanuli před německými soudy a raději mlčky přijali svůj trest (v řadě případů smrt) nebo podstoupili nacistické mučení, než by odvolali své názory či zradili své sousedy, spolupracovníky či blízké.

Dalším cílem dehonestujících komentářů se na stránkách novin stávaly, podobně jako pro politiky, vlastnosti a způsoby chování či jednání, o kterých se psalo v tom duchu, že na ně býval německý národ před válkou a v jejím průběhu velmi hrdý. Karikování německé udatnosti, hrdinství, disciplíny nebo také kultury se stalo součástí poválečných reprezentací Němce. Dále byli němečtí obvinění a *odrodilci* zesměšňováni také prostřednictvím nelichotivého fyzického popisu, případně se upozorňovalo na jejich nedostatečnost vzdělanostní. Často byli vykreslováni jako velmi nešikovní a neohrabaní jedinci, kteří v podstatě nic neuměli, příliš jim to nemyslelo a za normálních okolností by nebyli schopni se ani sami uživit.

Podle řady reportáží ze soudní síně čelili obvinění Němci a *odrodilci* posměchu nejen zprostředkovaně či na stránkách novin, ale vysmívali se jim otevřeně také lidé, přítomní v soudních síních - ať už ti z řad veřejnosti nebo přímo členové retribučního tribunálu.

Kromě výše specifikovaného cíle, tj. definovat reprezentace Němců v brněnském tisku na příkladu německých obviněných u Mimořádného lidového soudu v Brně, jsem se snažila najít odpověď ještě na další výzkumné otázky. Tou první, na kterou jsem již částečně odpověděla, byla otázka, jestli a případně nakolik korespondoval tento obraz Němce s tím, který ve svých projevech vytvářeli přední političtí představitelé. Domnívám se, že na základě výše uvedeného mohu konstatovat, že tyto dva obrazy spolu do značné míry korespondovaly, především pokud jde o vykreslení odpudivého, hrozného a zlého německého nepřítele. Pokud jde o zesměšňující rysy, obsažené v obrazu Němce, vyskovaly se prakticky jen analyzovaných Herbenových textech. Nicméně i těchto několik charakteristik se shodovalo s těmi, které aplikovali brněnští novináři. Za hlavní rozdíly obou obrazů Němce pak považuji Herbenův akcent na dědičnost „němectví“ a právě absenci většího množství zesměšňujících atributů německého nepřítele v politických projevech.

Dále jsem se prostřednictvím analýzy dobového regionálního zpravodajství snažila odpovědět na otázku, jakou roli přisuzovali regionální novináři Mimořádnému lidovému soudu v Brně a případně se tak snažila zjistit více o roli, kterou hrály obecně Mimořádné lidové soudy v poválečném uspořádání poměrů.

Z výše uvedeného je zřejmé, že bez výjimky všechny regionální brněnské dobové deníky věnovali zpravodajství z činnosti Mimořádného lidového soudu v Brně mnoho prostoru. Všechny informovali své čtenáře také o přípravných pracích, vedoucích k zahájení činnosti tohoto tribunálu stejně tak jako o různých problémech, které se v průběhu jeho činnosti v letech 1945 až 1947 vyskytly. Nezapomínaly ani na zveřejnění různorodých názorů na retribuční soudnictví jako takové. Reportáže ze soudních síní bývaly velmi detailní, z valné části z nich byla zřetelná snaha autorů o co možná největší přiblížení jak dění a atmosféry, vládnoucí v soudní síni, tak o charakteristiku obžalovaných a jejich provinění. Až na *Rovnost* bylo pravidlem doslovné citace svědků a/či členů senátu, popisy reakcí publika nebo informace o složení lidového tribunálu. Na základě těchto poznatků jsem zkonstatovala, že redaktoři tištěných brněnských medií měli snahu podat co nejautentičtější a tedy nejdůvěryhodnější zpravodajství ze soudní síně. O tom, že mezi veřejností byl o činnost této instituce nemalý zájem, svědčilo nejen toho bohaté zpravodajství, ale také mnohokrát explicitně zveřejněné postesknutí nad přeplněnými soudními síněmi či zmínky o množství přihlížejícího publika přímo v reportážích ze soudních přelíčení.

Pokud jde o roli MLS v „účtování“ s Němci, jsou výše citována jak stanoviska prezidenta Beneše, tak ministra Drtiny či dalších politických představitelů, pro které byly Mimořádné lidové soudy a retribuce jako taková nedílnou součástí poválečného vypořádání se s Němci. Z řady výše uvedených politických proslovů či v textech zveřejněných stanovisek regionálních redakcí bylo zjevné, že také řada brněnských novinářů stavěla Mimořádné lidové soudy prakticky na roveň odsunu Němců a pozemkové reformě.

Samotné Mimořádné lidové soudy, včetně toho brněnského, byly nahlíženy jako naprosto legitimně přijaté opatření, stejně jako další kroky, přijaté ve vztahu (nejen) k Němcům po jejich porážce. Některé procesy MLS v Brně byly jednou redakcí dokonce přirovnány k těm, které se odehrály před norimberským válečným tribunálem, který soudil a nejlivnější přeživší německé představitele nacistického režimu. V historicky konotovaných příspěvcích byly Mimořádné lidové soudy považovány nejen za legitimní opatření spravedlnosti poválečné, ale regionální novináři hovořili také o spravedlnosti dějinné. Na základě nejen těchto argumentů, ale také těch, obsažených ve výše analyzovaných, nejen historicky konotovaných pasážích, jsem se přiklonila k názoru, že pro tehdejší jak politické představitele, tak novináře byla retribuce nejen součástí vyřešení poválečné situace, ale vedle odsunu Němců a navrácení půdy, také podstatnou a nedílnou součástí definitivního vypořádání dlouholetého a problematického česko-německého

soužití. Mimořádné lidové soudy byly podle mého soudu pro citované politiky a brněnské novináře jednou ze tří částí vyvrcholení dlouholetého česko-německého boje.

Zcela na závěr připojuji ještě drobné zamyšlení nad možnými přínosy této práce. Za první přínos považuji již samotný fakt, že jsem se zabývala činností Mimořádného lidového soudu v Brně a jeho případy. Ani o jednom dosud neexistuje ucelená odborná publikace. Dále si myslím, že by tato práce mohla být přínosná pro řadu kolegů, kteří by se rozhodli věnovat nejen Mimořádnému lidovému soudu v Brně, ale i retribuci jako takové - nejen pro detailní rešeršní práci, která tvorbě tohoto textu předcházela, ale může usnadnit například také orientaci v dostupných dobových brněnských periodících a retribuční problematice obecně. V neposlední řadě jsem názoru, že tento text nabízí či otevírá několik témat, která by si zasloužila detailnější vědeckou pozornost – kromě samotného faktografického zpracování Mimořádného lidového soudu v Brně chybějí také například biografie jednotlivých významných (politických) brněnských představitelů, souzených tímto soudem nebo analýza obrazu českého kolaboranta na příkladu osob, souzených MLS v Brně. Zajímavé a přínosné by dle mého názoru mohlo být také detailnější studium uchovaných svědeckých výpovědí, spjatých s případy MLS v Brně, které jsou uloženy v Moravském zemském archivu v Brně.

5 SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ

5.1 Prameny

5.1.1 Projevy politických představitelů

- 1 Beneš Edvard – „Šest let exilu a druhé světové války: Řeči, projevy a dokumenty z let 1938 - 1945“, Praha 1946, 486 stran.
- 2 Beneš Edvard – „Odsun Němců z Československa: Výbor z Pamětí, projevů a dokumentů 1945 – 1947“, Praha 1996, 237 stran. ISBN 80-85926-06-7
- 3 Beneš Edvard – „President dr. Edvard Beneš v Brně dne 12. května 1945“, Brno 1945, 12 stran.
- 4 Beneš Edvard – „Projev presidenta republiky dr. Edvarda Beneše na Staroměstském náměstí v Praze“, Praha 1945, 16 stran.
- 5 Drtina Prokop – „Na soudu národa: Tři projevy ministra spravedlnosti Dr. Prokopa Drtiny o činnosti Mimořádných lidových soudů a Národního soudu“, Praha 1947, 78 stran.
- 6 Drtina Prokop – „O soudcovské nezávislosti, lidovém soudnictví a jiných časových otázkách čs. justice“, Praha 1946, 59 stran.
- 7 Drtina Prokop – „Právem republiky: Tři rozhlasové projevy dr. Prokopa Drtiny, politického referenta kanceláře presidenta republiky“, Londýn 1942, 24 stran.
- 8 Drtina Prokop a Herben Ivan – „My a Němci: Dějinný úkol strany národněsocialistické při vystěhování Němců z Československa“, Praha 1945, 23 stran.

5.1.2 Dobový regionální tisk

- 9 Čin: List české sociálně demokratické strany dělnické, roč. 1, č. 1 – 7, 8. května – 15. května 1945.
- 10 Čin: List československé sociální demokratické strany dělnické na Moravě, roč. 1, č. 8 – 16, 16. května – 26. května 1945.
- 11 Čin: zemský orgán československé sociální demokracie na Moravě, roč. 1, č. 17 – 195, 27. května -29. prosince 1945.

- 12 Čin: zemský orgán československé sociální demokracie na Moravě, celý 2. ročník (1946).
- 13 Čin: zemský orgán československé sociální demokracie na Moravě, roč. 3, č. 1 – 137, 1. ledna - 13. června 1947.
- 14 Národní obroda: Ústřední deník Československé strany lidové, roč. 1, č. 1 – 190, 9. května - 22. prosince 1945.
- 15 Národní obroda: Ústřední deník Československé strany lidové, celý 2. ročník (1946).
- 16 Národní obroda: Ústřední deník Československé strany lidové, roč. 3, č. 1 – 76, 1. ledna – 30. března 1947.
- 17 Rovnost: List Komunistické strany Československa na Moravě, roč. 1945, č. 1 – 196, 8. května – 30. prosince 1945.
- 18 Rovnost: List Komunistické strany Československa na Moravě, celý ročník 1946.
- 19 Rovnost: List Komunistické strany Československa na Moravě, roč. 1947, č. 1 – 142, 2. ledna - 19. června 1947.
- 20 Slovo národa: Orgán Československé strany národně – socialistické, roč. 1, č. 1 – 191, 9. května – 22. prosince 1945.
- 21 Slovo národa: Orgán Československé strany národně – socialistické, celý 2. ročník (1946).
- 22 Slovo národa: Orgán Československé strany národně – socialistické, roč. 3, č. 92 – 125, 19. dubna - 30. května 1947.

5.2 Literatura

- 23 Adrian von Arburg, Tomáš Dvořák-(ed.) – „Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945 – 1951: Dokumenty z českých archivů. Díl II, svazek 3, Akty hromadného násilí v roce 1945 a jejich vyšetřování“, Středokluky 2010, 329 stran. ISBN 978-80-86057-68-2
- 24 Arburg Adrian von– „Německy mluvící obyvatelstvo v Československu po roce 1945“, Brno 2010, 534 stran. ISBN 978-80-86488-70-7
- 25 Arburg Adrian von, Dvořák Tomáš ed. – „Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945 – 1951: Dokumenty z českých archivů. Díl II., svazek 1, Duben – srpen/září 1945: „Divoký odsun“ a počátky osídlování“, Středokluky 2011, 957 stran. ISBN 978-80-86057-71-2
- 26 Arburg Adrian von, Dvořák Tomáš ed. – „Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945 – 1951: Dokumenty z českých archivů. Díl I. Češi a Němci do roku 1945: úvod k edici“, Středokluky 2010, 373 stran. ISBN 978-80-86057-66-8
- 27 Beneš Edvard– „Paměti 1938 – 1945 “ (ed. Milan Hauner), Praha 2007, 3 svazky. ISBN 978-80-200-1529-7
- 28 Borák Mečislav - „Spravedlnost podle dekretu. Retribuční soudnictví v ČSR a Mimořádný lidový soud v Ostravě (1945 – 1948)“, Šenov u Ostravy 1998, 450 stran. ISBN 80-86101-07-X
- 29 Frommer Benjamin – „Národní očista. Retribuce v poválečném Československu“, Praha 2010, 504 stran. ISBN 978-80-200-1838-0
- 30 Grézl Jiří - „Činnost Mimořádného lidového soudu v Olomouci 1945“, Šumperk 2007, 115 stran. ISBN 978-80-903905-0-8
- 31 Halbwachs Maurice – „Kolektivní paměť“, Praha 2009, 289 stran. ISBN 978-80-7419-016-2
- 32 Jarkovská Lucie – „Odplata či spravedlnost?: mimořádné lidové soudy 1945 – 1948 na Královeshradecku“, Praha 2008, 364 stran. ISBN 978-80-7260-206-3
- 33 Jiřík Václav – „Nedaleko od Norimberku. Z dějin retribučních soudů v západních Čechách.“, Cheb 2000, 725 stran. ISBN 80-85280-68-X
- 34 Klusáková Lud'a - „We' & ,Others' - modern European societies in search of identity: studies in comparative history“, Praha 2004, 275 stran. ISBN 80-246-0786-7
- 35 Klusáková Lud'a – „Obraz druhého v historické perspektivě II. Identity a stereotypy při formování moderní společnosti“, Praha 2003, 208 stran. ISBN 80-246-0603-8
- 36 Klusáková Lud'a– „Obraz druhého v historické perspektivě: [tisk a historická beletrie při formování historického vědomí v 19. a 20. století]“, Praha 1997, 128 stran. ISBN 80-7184-511-6

- 37 Kočová Kateřina, Radvanovský Zdeněk, Suchá Jitka- „Mimořádný lidový soud v Liberci a Litoměřicích v letech 1945 – 1948“, Ústí nad Labem 2001, 104 stran. ISBN 80-7044-326-X
- 38 Kolektiv autorů – „Rozumět dějinám“, Praha 2002, 304 stran. ISBN 80-86010-55-4
- 39 Koutek Ondřej – „Prokop Drtina: osud československého demokrata“, Praha, 431 stran. ISBN 978-80-7429-069-5
- 40 Rapavá Ivana – „Mimořádný lidový soud v Mostě v letech 1945 – 1948“, Ústí nad Labem 2010, 252 stran. ISBN 978-80-86971-22-3
- 41 Staněk Tomáš – „Odsun Němců z Československa 1945 – 1947“, Praha 1991, 536 stran. ISBN 80-200-0328-2
- 42 Storchová Lucie a kol. – „*Koncepty a dějiny v současné historické vědě*“, Praha 2014, 447 stran. ISBN 978-80-87271-87-2

5.3 Internet

- 43 <http://osvobozenebrno.mzk.cz/>
- 44 <http://www.libri.cz/>
- 45 <http://www.go-east-mission.net/>